

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Bc. Michaela Žáková

Kauza Wölfling

**Rezignace Leopolda Ferdinanda Toskánského na hodnost arcivévody a
jeho život v postavení řadového občana**

The Wölfling Case

**Resignation of Leopold Ferdinand of Tuscany from the Archduke's
Position and His Life as an Ordinary Citizen**

Praha 2013

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Poděkování

Za odborné vedení práce, mnoho cenných rad, připomínek a námětů děkuji panu doc. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. Za ochotu a pomoc při shromažďování materiálů bych dále chtěla poděkovat pracovníci Národního archivu paní PhDr. Evě Gregorovičové. Poděkování za poskytnutí cestovního stipendia, jež usnadnilo studium archiválií v Österreichisches Staatsarchiv a v Národním archivu v Praze, patří rovněž Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. června 2013

Bc. Michaela Žáková

Abstrakt

Diplomová práce „Kauza Wölfling. Rezignace Leopolda Ferdinanda Toskánského na hodnost arcivévody a jeho život v postavení řadového občana“ pojednává o událostech spjatých s odchodem arcivévody Leopolda Ferdinanda (1868–1935) z habsbursko-lotrinského domu.

Práce se zabývá Císařským rakouským rodinným statutem, jednotlivými případy rezignací na hodnost arcivévody, stejně jako problematikou porušování rodinných norem v habsbursko-lotrinském rodě. Těžiště práce představují události kolem útěku arcivévody Leopolda Ferdinanda ode dvora a následné rezignace na arcivévodskou hodnost. Pozornost je věnována příčinám tohoto kroku, stejně jako průběhu dramatického vyjednávání o konečné podobě rezignace s císařským dvorem a rodinou. Práce mapuje rovněž životní dráhu bývalého arcivévody (od roku 1903 Leopolda Wölflinga) v postavení řadového občana.

Abstract

The thesis „The Wölfling Case. Resignation of Leopold Ferdinand of Tuscany from the Archduke's Position and His Life as an Ordinary Citizen” discusses the events associated with the departure of Archduke Leopold Ferdinand (1868–1935) from the Habsburg-Lorraine House.

The thesis deals with the Imperial Austrian Family Statute, individual cases of resignation to the rank of Archduke, as well as the issue of violation of family norms in the Habsburg-Lorraine family. The focus is on events surrounding the escape of Archduke Leopold Ferdinand from the court and his subsequent resignation from the Archduke rank. Attention is paid to the cause of this, as well as the dramatic negotiations surrounding his final resignation from the imperial court and family. The thesis also charts the career of the former Archduke (since 1903 Leopold Wölfling) in the position of an ordinary citizen.

Klíčová slova

Arcivévoda Leopold Ferdinand, habsbursko-lotrinský rod, toskánští Habsburkové, Leopold Wölfling.

Keywords

Archduke Leopold Ferdinand, Habsburg-Lorraine's House, Tuscanian Habsburgs, Leopold Wölfling.

Obsah

Úvod	7
1. Normy habsburského domu a jejich porušování.....	16
Císařský rakouský rodinný statut.....	16
Rezignace na arcivévodskou hodnost.....	26
Morganatická manželství v habsburském domě.....	31
Nemanželské děti v habsburském domě.....	37
2. Toskánský princ.....	43
Toskánské Habsburkové	43
Dětská léta v Salcburku	48
Výchova a vzdělání.....	52
3. Cesta k rezignaci.....	57
Otevřené konflikty	57
Slečna Adamovičová	62
Konečné rozhodnutí.....	69
4. Rezignace na hodnost arcivévody	79
Pátrání po uprchlících	79
Jednání s císařským dvorem	84
Vyjednávání s toskánskou rodinou	92
Dohoda o rezignaci	98
Ohlas kauzy v tisku a veřejnosti	102
5. Občan Leopold Wölfling	108
Život Leopolda Wölflinga do konce první světové války	108
Život Leopolda Wölflinga po válce	118
Závěr	125
Seznam pramenů a literatury	130
Seznam příloh.....	137
Přílohy	140

Úvod

Dějiny aristokracie 19. a počátku 20. století se v současné době těší vzrůstajícímu zájmu badatelů i širší veřejnosti. Zvláště to platí v případě habsbursko-lotrinské dynastie, jež v daném období představovala navenek jednotný celek s nesmírně komplikovanou vnitřní strukturou. Arcivévodové a arcivévodkyně zaujímali ve společnosti habsburské monarchie¹ zcela mimořádné postavení. Na rozdíl od ostatních obyvatel nepodléhali běžnému zákonodárství, ale řídili se tzv. Císařským rakouským rodinným statutem z roku 1839, jenž přesně vymezoval jejich práva a povinnosti. Zcela mimořádné pravomoci tento dokument přisuzoval hlavě rodu. Ve snaze o zachování jednoty a vážnosti dynastie směl panovník až do jednotlivostí ovlivňovat životy všech rodinných příslušníků. Přestože tak většinou důsledně činil, ne vždy se podařilo záměr naplnit. Řada arcivévodů i arcivévodkyň ustanovení rodinného řádu soustavně porušovala a v celkem pěti případech vedla nejzávažnější provinění proti jeho paragrafům dokonce k vyloučení, respektive odchodu dotyčného z rodinného svazku. Zálžitosti jedné z těchto černých ovčí – tzv. kauze Wölfling – jsou věnovány následující stránky.

Kauza Wölfling, jak práce označuje události spjaté s útekem arcivévody Leopolda Ferdinanda a jeho rezignací na arcivévodskou hodnost, se vinula císařskou rodinou od svého počátku prakticky po tři desetiletí. Její hlavní aktér arcivévoda Leopold Ferdinand pocházel z toskánské linie habsbursko-lotrinského rodu a již od mládí patřil k problematickým členům rodiny. V prosinci 1902 se nakonec rozhodl k naprosto bezprecedentnímu kroku. Společně se sestrou Luisou, tehdejší saskou korunní princeznou a matkou šesti dětí, tajně uprchl do Švýcarska a rezignoval na pozici a hodnost arcivévody. Císařem stanovené podmínky odchodu z rodinného svazku však odmítl přijmout a následná vyjednávání s rodinou o konečné podobě rezignace se vlekla dalších pět měsíců. Bývalý arcivévoda se poté usadil v zahraničí a pod občanským jménem Leopold Wölfling vedl značně bouřlivý život.

Cílem předkládané práce, jež tematicky navazuje na práci bakalářskou,² však není pouhá rekonstrukce událostí kolem útěku a následné rezignace Leopolda Ferdinanda

¹ Od roku 1804 Rakouské císařství, po rakousko-uherském vyrovnání roku 1867 se stát oficiálně skládal z „Království a zemí na říšské radě zastoupených“ a „Zemí svatoštěpánské koruny“, neoficiálně též z „Předlitavska“ („Cislajtánie“) a „Zalitavska“ („Translajtánie“).

² ŽÁKOVÁ, Michaela, Arcivévoda Leopold Ferdinand Toskánský, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011.

Toskánského na hodnost arcivévody. Práce se pokusí postihnout rovněž předpoklady a příčiny, jež arcivévodu k tomuto nezvyklému kroku přiměly, stejně jako skutečnost, jak se svým občanským životem naložil. Dokázal po svém odchodu z habsbursko-lotrinského rodu vést plnohodnotný a na své rodině nezávislý život?

V souvislosti s aférou Leopolda Wölflinga vyvstává řada otázek, na něž se předkládaná práce pokusí nalézt odpověď. Ve středu zájmu bude stát především císařský dvůr a panovnická rodina. Jaké stanovisko ke kauze zaujaly a čím bylo ovlivněno? Jaký postoj zaujal k celé záležitosti císař a do jaké míry do průběhu vyjednávání osobně zasahoval? Pozornost bude soustředěna rovněž na dopad kauzy na císařskou rodinu. Opominuta nesmí být ani otázka proměny vztahu bývalého arcivévody s užší i širší rodinou, stejně jako vlivu tisku a veřejného mínění na jeho případ. V hojné míře proto bude využito dobových článků následujících periodik: Badner Zeitung, Berliner Lokalanzeiger, Coburger Zeitung, Der Floh, Die Neue Zeitung, Die Zeit, Journal de Genève, Neue freie Presse, Pester Lloyd, Prager Tagblatt, Reichspost, Salzburger Chronik, Salzburger Zeitung, Sport und Salon, Wiener Bilder, Wiener Montags-Post, Wiener Sonn- und Montags-Zeitung a Wiener Zeitung.

Samotná práce je rozčleněna do pěti kapitol. První kapitola nazvaná „Normy habsburského rodu a jejich porušování“ je věnována Císařskému rakouskému rodinnému statutu, jenž představoval právní základ habsbursko-lotrinského domu a v kauze Wölfling jediný relevantní právní předpis. S cílem objasnit vliv předchozích rezignačních kauz na aféru Wölfling přináší také informace o případu arcivévody Jindřicha (Jindřicha Waideka) a Jana Nepomuka (Jana Orthy). Zvláštní pozornost bude věnována ohlasu Wölflingovy kauzy v záležitosti arcivévody Ferdinanda Karla (Ferdinanda Burgy). Kapitola shrnuje rovněž problematiku porušování rodinných norem, a to z hlediska nemanželských dětí a morganatických manželství členů rodiny.

Druhá kapitola s názvem „Toskánský princ“ sleduje možné předpoklady Leopoldova budoucího životního směřování. Pozornost zaměří jak na dějiny toskánské sekundogenitury (se zvláštním zřetelem na její vývoj a postavení po znovuzачlenění do rámce habsbursko-lotrinské dynastie), tak na dětství a dospívání, stejně jako výchovu a vzdělávání mladého arcivévody. Bezprostřední příčiny Leopoldova rozhodnutí vzdát se hodnosti a stavu arcivévody následně poodhaluje třetí kapitola „Cesta k rezignaci“.

Těžiště celé práce spočívá v kapitole čtvrté nazvané „Rezignace na hodnost arcivévody“, která pojednává o dramatických událostech kolem útěku arcivévody a jeho sestry, stejně jako průběhu vyjednávání o podmínkách rezignace s císařským dvorem a

toskánskou rodinou. Rozebírá též konečné podmínky rezignace a ohlas kauzy v tisku a veřejnosti. Závěrečná kapitola „Občan Leopold Wölfling“ mapuje Leopoldovu životní dráhu v postavení řadového občana. Ve středu zájmu stojí nejen jeho osobní život a kuriózní pokusy o pracovní uplatnění, ale především proměna jeho vztahů s bývalou rodinou.

Předkládaná diplomová práce je založena především na archivních pramenech. Klíčové materiály pro studium toskánských Habsburků uchovává fond Rodinný archiv toskánských Habsburků v pražském Národním archivu. Doposud nezpracované kartony č. 183–186 části Ferdinand IV.³ mapují život arcivévody Leopolda Ferdinanda od jeho narození až do otcovy smrti roku 1908. Obsahují telegramy, osobní korespondenci, zprávy lékařů, vychovatelů a nadřízených, stejně jako nejrozličnější dokumenty právní povahy. Využito bylo též kartonů č. 193–195 části Ferdinand IV.⁴ obsahujících informace k osobě Leopoldova bratra arcivévody Josefa Ferdinanda. Pro získání podrobnějších informací o původu Leopoldovy první manželky stejně jako matky jeho nemanželské dcery bylo nezbytné studium matrik uložených v Moravském zemském archivu v Brně.⁵

Mimořádně důležité archiválie uchovává též Österreichisches Staatsarchiv. Profesní rozvoj arcivévody Leopolda Ferdinanda a jeho působení v c. a k. armádě dokumentuje jeho kvalifikační list nacházející se ve vídeňském Kriegsarchiv.⁶ Zcela zásadní jsou materiály uložené v Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Vedle Císařského rakouského rodinného statutu⁷ se jedná zejména o karton č. 13 části „Ministerium des kaiserlichen Hauses, Einzelne Abhandlungen“⁸. Ten obsahuje interní dokumenty ministerstva c. a k. domu a zahraničních věcí k případu Wölfling, jež podrobně mapují průběh vyjednávání mezi císařským dvorem a bývalým arcivévodou o definitivní podobě rezignace. Kauzy Wölfling se týkají rovněž

³ Národní archiv, Rodinný archiv toskánských Habsburků (dále jen NA, RAT), část Ferdinand IV., nezpr., sign. 60, inv. č. 566–569, kart. 183–186.

⁴ NA, RAT, část Ferdinand IV., nezpr., sign. 62, inv. č. 581–583, kart. 193–195.

⁵ Úplný soupis použitých matrik uveden v Seznamu pramenů a literatury.

⁶ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda (dále jen OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda).

⁷ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Habsburg-Lothringische Familienurkunden, Kaiserliches Familienstatut des Erzhauses, von Kaiser Ferdinand I. erlassen, Familienurkunden 2362, Sign. AT-OeStA/HHStA UR FUK 2362 (dále jen OeStA, HHStA, Statut).

⁸ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des kaiserlichen Hauses, Einzelne Abhandlungen, Angelegenheit des ehemaligen Erzherzogs Leopold Ferdinand von Toskana (Leopold Wölfling), Sign. AT-OeStA/HHStA HausA Ministerium des k.k. Hauses EA 13-1 (dále jen OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13).

materiály z kartonu č. 12⁹ obsahujícího spisy k případu bývalé saské korunní princezny Luisy. Kromě toho tento karton uchovává také práci Leopoldova současníka a bývalého ředitele Haus-, Hof- und Staatsarchiv dr. Hanse Schlittera.¹⁰ Jedná se o sérii poznámek k případu Leopolda Wölflinga zejména k jeho odchodu z arcidomu a následnému občanskému životu. Pro objasnění souvislostí mezi případy Wölfling a Burg bylo dále využito materiálů ke kauze arcivévody Ferdinanda Karla z kartonu č. 14.¹¹

Pro dokumentaci životních osudů bývalého arcivévody po roce 1902 byly přínosné rovněž materiály knihovny Eidgenössische Technische Hochschule Zürich¹² vztahující se k období Wölflingových studií na curyšské polytechnice a Wiener Stadt- und Landesarchiv¹³, jež dokreslují jeho působení ve Vídni ve dvacátých letech 20. století. Klíčový pramen představuje doposud nezpracovaná pozůstalost Leopolda Wölflinga,¹⁴ již roku 2011 zakoupila Österreichische Nationalbibliothek.¹⁵ Pozůstalost pochází z vlastnictví Wölflingovy adoptivní dcery Aloisie rozené Starikové a obsahuje zejména dokumenty z dvacátých a počátku třicátých let, především materiály osobní povahy včetně korespondence s nejužší rodinou a dalšími příbuznými.

⁹ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des kaiserlichen Hauses, Einzelne Abhandlungen, Angelegenheit der ehemaligen Kronprinzessin von Sachsen, Luise, geborene Erzherzogin von Toskana, Sign. AT-OeStA/HHStA HausA Ministerium des k.k. Hauses EA 12-1 (dále jen OeStA, HHStA, Luise, kart. 12).

¹⁰ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des kaiserlichen Hauses, Einzelne Abhandlungen, Angelegenheit der ehemaligen Kronprinzessin von Sachsen, Luise, geborene Erzherzogin von Toskana, Leopold Wölfling (Erzherzog Leopold Ferdinand von Toskana), Sektionschef Dr. H. Schlitter, Direktor des k. u. k. Haus-, Hof- und Staatsarchivs, Sign. AT-OeStA/HHStA HausA Ministerium des k.k. Hauses EA 12-1 (dále jen OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12).

¹¹ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des kaiserlichen Hauses, Einzelne Abhandlungen, Verzichtleistung des Erzherzogs Ferdinand Karl auf Titel und Rang eines Erzherzogs (Ferdinand Burg), Sign. AT-OeStA/HHStA HausA Ministerium des k.k. Hauses EA 14-3 (dále jen OeStA, HHStA, Ferdinand Burg, kart. 14).

¹² ETH-Bibliothek, Archive, Akz. 2002–05, Hörerlisten [Wintersemester 1904/1905, Sommersemester 1905, Wintersemester 1905/1906, Sommersemester 1906, Wintersemester 1906/1907, Sommersemester 1916]; ETH-Bibliothek, Archive, SR2: Anhang 1906, Programm der Eidgenössischen polytechnischen Schule für das Wintersemester 1906/1907.

¹³ Wiener Stadt- und Landesarchiv, Historische Meldeunterlagen.

¹⁴ Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, Nachlass Leopold Wölfling (dále jen ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling).

¹⁵ Newsletter der Österreichischen Nationalbibliothek, března 2011, s. 7.

Práce ve velké míře vychází rovněž z memoárů, jež sepsal bývalý arcivévoda ve dvacátých a třicátých letech 20. století. Jejich kritická interpretace je pochopitelně nutností. Jedná se o roku 1921 v Berlíně vydané paměti „Habsburger unter sich: Freimütige Aufzeichnungen eines ehemaligen Erzherzogs“, jež později vyšly i v češtině pod názvem „Habsburkové ve vlastním zrcadle. Životní vzpomínky“¹⁶. Bývalý arcivévoda se v knize zaměřil především na líčení svého dětství a dospívání, záležitostem kolem odchodu z arcidomu však věnoval pozornost jen minimálně. V červenci a srpnu 1923 vycházely v časopise *Die Stunde* Wölflingovy články „Die letzten Habsburger“ (v češtině vyšly knižně roku 1924 pod názvem „Poslední Habsburkové. Vzpomínky a úvahy“¹⁷) obsahující řadu poměrně ostrých komentářů a postřehů ke členům císařské rodiny.

Druhá vzpomínková kniha „From Archduke to Grocer – My Life Story“ vyšla roku 1930 v Londýně (české vydání z roku 1996 nese titul „Z arcivévody hokynářem. Paměti habsburského arcivévody Leopolda Toskánského“¹⁸). Bývalý arcivévoda v ní otevřeně vylíčil své vztahy a konflikty se členy užší a širší rodiny i nadřízenými, zabýval se rovněž příčinami odchodu z arcidomu. Stranou pozornosti neponechal ani vztahy se ženami, stejně jako své životní peripetie po skončení první světové války. Při sepisování pamětí se přitom nevyhnul řadě osobních útoků proti bývalým nepřátelům. Poslední paměti „Als ich Erzherzog war“¹⁹ vytvořil Leopold Wölfling ve třicátých letech a vydání se dočkaly až po jeho smrti roku 1935. Obsahují zejména postřehy k fungování habsbursko-lotrinského rodu a některým jeho významným osobnostem.

Cenný zdroj informací představují také memoáry Wölflingovy první manželky Vilemíny Adamovičové, jež vyšly roku 1908 v Berlíně pod názvem „Meine Memoiren“²⁰. Vilemína se v nich soustředila především na líčení průběhu svého soužití s arcivévodou do okamžiku útěku do Švýcarska. Důležitým pramenem jsou i paměti Leopoldovy sestry

¹⁶ WÖLFLING, Leopold, Habsburkové ve vlastním zrcadle. Životní vzpomínky, Praha [b. r.] (dále jen WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle).

¹⁷ WÖLFLING, Leopold, Poslední Habsburkové. Vzpomínky a úvahy, Praha 1924 (dále jen WÖLFLING, Poslední Habsburkové).

¹⁸ WÖLFLING, Leopold, Z arcivévody hokynářem. Paměti habsburského arcivévody Leopolda Toskánského, Praha 1996 (dále jen WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem).

¹⁹ WÖLFLING, Leopold, Als ich Erzherzog war, Wien 1988 (dále jen WÖLFLING, Erzherzog).

²⁰ ADAMOVIČ-WÖLFLING, Wilhelmine, Meine Memoiren, Berlin 1908 (dále jen ADAMOVIČ, Memoiren).

saské korunní princezny Luisy „Mein Lebensweg“²¹ osvětlující zejména dětství a dospívání toskánských sourozenců, stejně jako dramatický průběh útěku do Ženevy.

Dějiny habsbursko-lotrinského rodu v současnosti představují mimořádně oblíbené téma, o čemž svědčí stovky vydaných publikací. Z nesčetných přehledových prací k jeho dějinám je třeba vyzdvihnout rozsáhlou studii Waltera Pohla a Karla Vocelky „Die Habsburger. Eine europäische Familiengeschichte“²². Zcela zásadní práci představuje „Životopisná encyklopedie Habsburků“²³ Brigitte Hamannové, jež obsahuje stručné biografie jednotlivých členů rodiny s odkazy na příslušnou literaturu. Dějinami habsbursko-lotrinské dynastie ve 20. století se v článku „Habsburkové ve 20. století“²⁴ zabýval Jan Županič. Cenné informace ke struktuře a fungování rodu skýtá v neposlední řadě bohaté množství biografii jeho členů (klíčové jsou pro tuto práci zvláště životopisy císaře Františka Josefa I.²⁵, korunního prince Rudolfa²⁶, Františka Ferdinanda d'Este²⁷ a arcivévody Jana Nepomuka, pozdějšího Jana Orthy²⁸), stejně jako paměti, edice deníkových záznamů či korespondence.

Zásadního významu je doposud nepublikovaná disertační práce Joachima Lista „Beiträge zur Stellung und Aufgabe der Erzherzoge unter Kaiser Franz Josef I.“²⁹ zabývající se jak problematikou postavení arcivévodů v rámci společnosti monarchie i panovnické dynastie, tak Císařským rakouským rodinným statutem. V kapitole „Die ‚Aussteiger‘ aus dem Hause Habsburg“ autor upozornil rovněž na rezignační kauzy Jindřicha Waideka, Jana Orthy, Leopolda Wölflinga a Ferdinanda Burga. Významný

²¹ TOSCANA, Luise von, *Mein Lebensweg*, Dresden 2004 (dále jen TOSCANA, *Lebensweg*).

²² POHL, Walter – VOCELKA, Karl, *Die Habsburger. Eine europäische Familiengeschichte*, Graz 1993 (dále jen POHL – VOCELKA, *Die Habsburger*).

²³ HAMANNOVÁ, Brigitte, *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*, Praha 2001 (dále jen HAMANNOVÁ, *Habsburkové*).

²⁴ ŽUPANIČ, Jan, *Habsburkové ve 20. století*, in: *Historický obzor*, 2006, roč. 17, č. 1/2, s. 2–9.

²⁵ Zejména URBAN, Otto, *František Josef I.*, Praha 1999 (dále jen URBAN, *František Josef I.*).

²⁶ Zejména HAMANNOVÁ, Brigitte, *Rudolf Habsburský. Princ a rebel*, Praha 2006 (dále jen HAMANNOVÁ, *Rudolf*).

²⁷ GALANDAUER, Jan, *František Ferdinand d'Este. Následník trůnu*, Praha a Litomyšl 2000 (dále jen GALANDAUER, *František Ferdinand*).

²⁸ WEISSENSTEINER, Friedrich, *Ein Aussteiger aus dem Kaiserhaus: Johann Orth*, Wien 1985 (dále jen WEISSENSTEINER, *Johann Orth*).

²⁹ LIST, Joachim, *Beiträge zur Stellung und Aufgabe der Erzherzoge unter Kaiser Franz Josef I. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Geistwissenschaftlichen Fakultät*, Wien 1982 (dále jen LIST, *Beiträge*).

příspěvek k dějinám habsburské rodinné politiky 19. a počátku 20. století představuje nevydaná diplomová práce Petera Wiesfleckera „Studien zur habsburgischen Heirats- und Familienpolitik im Zeitalter Kaiser Franz Josepha I. Austritte aus dem Kaiserhaus und Ehen mit Bürgerlichen“³⁰ věnující se jak rodinnému řádu, tak jednotlivým případům rezignací na členství v arcidomu (kauzy Waidek, Orth, Wölfling, Burg a případ Luisy Toskánské).

Mimořádně přínosnou je rovněž studie Martiny Winkelhoferové „Viribus unitis. Císař a jeho dvůr. Nový pohled na Františka Josefa“³¹ přinášející poznatky o skladbě a fungování panovnického dvora. Problematiku dvorské společnosti zpracoval v „Nové šlechtě rakouského císařství“³² také Jan Županič. Otázce morganatických manželství habsbursko-lotrinského rodu se vedle výše zmíněné práce Jana Županiče³³ věnuje například studie Norberta Nemce „Die heimlichen Ehen der Erzherzoge Heinrich und Ferdinand Karl. Ein Vergleich“³⁴.

Několik autorů zaměřilo pozornost též na dějiny toskánské sekundogenitury v období její suverénní vlády v Toskánsku (1737–1860).³⁵ Vývoj toskánské větve po jejím znovuzачlenění do habsbursko-lotrinského rodu však prozatím zůstává mimo okruh zájmu historiků. Zpracovány doposud byly pouze osudy některých výraznějších členů této linie, například vědce a cestovatele arcivévody Ludvíka Salvátora, Jana Ortha či Leopoldovy sestry saské korunní princezny Luisy. Vzhledem k úzkému propojení kauz obou sourozenců je pro tuto práci přínosná zvláště práce Eriky Bestenreinerové „Luise von Toscana. Skandal am Königshof“³⁶ mapující případ Luisy Toskánské.

³⁰ WIESFLECKER, Peter, Studien zur habsburgischen Heirats- und Familienpolitik im Zeitalter Kaiser Franz Josepha I. Austritte aus dem Kaiserhaus und Ehen mit Bürgerlichen, Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Wien 1989 (dále jen WIESFLECKER, Studien).

³¹ WINKELHOFEROVÁ, Martina, Viribus unitis. Císař a jeho dvůr. Nový pohled na Františka Josefa, Praha 2011 (dále jen WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis).

³² ŽUPANIČ, Jan, Nová šlechta rakouského císařství. Praha 2006 (dále jen ŽUPANIČ, Nová šlechta).

³³ ŽUPANIČ, Jan, Nová šlechta, s. 109an.

³⁴ NEMEC, Norbert, Die heimlichen Ehen der Erzherzoge Heinrich und Ferdinand Karl. Ein Vergleich, Wien 2005 (dále jen NEMEC, Ehen).

³⁵ Např. KOVAŘÍKOVÁ, Lenka, Lotrinští velkovévodové a Maremma, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2008; PESENDORFER, Franz, Die Habsburger in der Toskana, Wien 1988.

³⁶ BESTENREINER, Erika, Luise von Toscana. Skandal am Königshof, München 1999 (dále jen BESTENREINER, Luise).

Téma Wölflingovy kauzy sice zaujalo řadu badatelů, doposud se však nestalo předmětem žádné monografie. Ve většině případů se navíc Wölflingova záležitost dočkala jen povrchního zpracování. Vedle již zmíněných studií Joachima Lista a Petera Wiesfleckera, jenž se v kapitole „Erzherzog Leopold Ferdinand (Leopold Wölfling)“ zasloužil o doposud nejzdařilejší zpracování problematiky Wölflingovy rezignace, zachycuje životní osudy arcivévody například práce Friedricha Weissensteinera „Reformer, Republikaner und Rebellen. Das andere Haus Habsburg-Lothringen“³⁷. V kapitole „Leopold Ferdinand (Leopold Wölfling). Vom Erzherzog zum Würstelverkäufer“ se autor věnoval zejména dětství, dospívání a vojenské dráze arcivévody, stejně jako jeho působení po roce 1902. Českým čtenářům představil osobnost výstředního arcivévody historik Jiří Pernes. V knize „Habsburkové bez trůnu“³⁸ zaměřil pozornost na jeho život do roku 1902, zejména kariéru u námořnictva a následný konflikt s Františkem Ferdinandem d'Este, přičemž využil zajímavého svědectví člena posádky křižníku „Císařovna Alžběta“ o průběhu plavby kolem světa. Podrobnější informace o Wölflingově pozdějším životě však práce postrádá.

Vedle autorů kvalitních historických prací zaujala osobnost arcivévody Leopolda Ferdinanda i autory populárně naučné literatury, kteří soustředili pozornost především na čtenářsky atraktivní Wölflingovy skandály. V kapitole své knihy „Černé ovce mezi Habsburky. Vyvrženci a prostopášníci slavného panovnického rodu“³⁹ nastínil Leopoldovy životní osudy Christian Dickinger. Pikantní detaily zejména z milostného života arcivévody vyzdvihla Gabriele Praschl-Bichlerová v publikaci „Lásky a sňatky Habsburků. Milostné příběhy a události kolem sňatků habsburského rodu“⁴⁰. V podobném duchu se v knize „Habsburgs schräge Erzherzöge. Dem Kaiser blieb auch nichts erspart“⁴¹ tématem zabývala i Hanne Egghardtová. Kauze Leopolda Wölflinga se dostalo prostoru rovněž na stránkách historického bulváru.⁴²

³⁷ WEISSENSTEINER, Friedrich, *Reformer, Republikaner und Rebellen. Das andere Haus Habsburg-Lothringen*, München 1995 (dále jen WEISSENSTEINER, *Reformer*).

³⁸ PERNES, Jiří, *Habsburkové bez trůnu*, Praha 1995 (Dále jen PERNES, *Habsburkové bez trůnu*).

³⁹ DICKINGER, Christian, *Černé ovce mezi Habsburky. Vyvrženci a prostopášníci slavného panovnického rodu*, Praha 2001 (dále jen DICKINGER, Christian, *Černé ovce mezi Habsburky*).

⁴⁰ PRASCHL-BICHLEROVÁ, Gabriele, *Lásky a sňatky Habsburků. Milostné příběhy a události kolem sňatků habsburského rodu*, Praha 1997 (dále jen PRASCHL-BICHLEROVÁ, *Lásky a sňatky Habsburků*).

⁴¹ EGGHARDT, Hanne, *Habsburgs schräge Erzherzöge. Dem Kaiser blieb auch nichts erspart*, Wien 2008.

⁴² Viz MEVALD VODIČKOVÁ, Jarmila, *Tři odpadlíci mezi Habsburky: Milovníci prostitutek, skandálů a svobody*, in: *History revue* 1/2012, s. 29–31.

Práci doplňuje obrazový materiál z pražského Národního archivu (Rodinný archiv toskánských Habsburků, Sbírka fotografií)⁴³, Österreichische Nationalbibliothek (Bildarchiv und Grafiksammlung)⁴⁴ a dobového tisku.

Ve snaze o zjednodušení a větší srozumitelnost textu je v práci užívána vedle označení rodu jako „habsbursko-lotrinského“ též zkrácená varianta „habsburský“. Ze stejného důvodu se v textu vykytuje označení „císařský“ namísto „císařsko-královský“, respektive „císařský a královský“. Císařský rakouský rodinný statut je označován též jako rodinný statut či rodinný řád. Z četných způsobů psaní dívčího jména Leopoldovy první manželky Vilemíny byl nakonec upřednostněn tvar „Adamovičová“. Příjmení Wölflingovy adoptivní dcery Aloisie bylo ponecháno v nejčastěji se vyskytující variantě „Stariková“ („Starik“).

⁴³ Národní archiv, Rodinný archiv toskánských Habsburků, Sbírka fotografií, kart. č. 1, 2, 4, 5, 8, 11, 13, 16.

⁴⁴ Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung, Sign. KO 1.460 – C, Sign. Kor 482 B, Sign. Kor 490 A, Sign. NB 531.843 – B, Sign. NB 531.844 – B, Sign. Pf 14.090: C (6).

1. Normy habsburského domu a jejich porušování

Císařský rakouský rodinný statut

Právní základ habsburského domu představoval Císařský rakouský rodinný statut, vydaný 3. února 1839 císařem Ferdinandem I. „Dobrotivým“. Byl vůbec prvním dokumentem, který souhrnně upravoval vnitřní záležitosti habsburského rodu, a poprvé jasně definoval práva a povinnosti hlavy rodiny a jednotlivých rodinných příslušníků. Po připojení císařova podpisu a pečeti obdrželi všichni členové habsburského domu kopii statutu a originál byl uložen do Haus-, Hof- und Staatsarchiv, kde byl až do pádu monarchie držen v utajení před veřejností.⁴⁵

Motivem pro sepsání rodinného řádu byla nejen potřeba „shrnout stávající zvyklosti a jednotlivá nařízení“, ⁴⁶ jimiž se po staletí řídily záležitosti uvnitř arcidomu, ale především nutnost upevnit autoritu stávajícího císaře v rámci dynastie. V osobě Ferdinanda I. totiž usedl na rakouský trůn churavý a vlády neschopný panovník. Třebaže rozhodně nebyl „hlupákem coby reprezentantem koruny“⁴⁷, jak se o něm vyjádřila arcivévodkyně Žofie, a dokonce se v určitých oblastech vyznačoval nadprůměrnými intelektuálními schopnostmi,⁴⁸ k vládnutí mu chyběly jak předpoklady duševní, tak fyzické. Od mládí trpěl těžkou formou epilepsie a lékaři mu předpovídali jen krátký život. Císař František I. dokonce uvažoval o změně následnictví a upřednostnění svého mladšího syna Františka Karla, princip legitimacy ale nakonec zůstal zachován⁴⁹ a Ferdinand po smrti svého otce roku 1835 nastoupil na trůn. Vládní záležitosti za něj musela vykonávat státní konference

⁴⁵ OeStA, HHStA, Statut.

⁴⁶ Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut.

⁴⁷ Cit. dle: HAMANN, Brigitte, Elisabeth. *Kaiserin wider Willen*, Wien 1997 (dále jen HAMANN, Elisabeth), s. 21.

⁴⁸ Císař plyně hovořil pěti jazyky, hrál na dva hudební nástroje a velmi se zajímal o botaniku a technické vynálezy. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 107.

⁴⁹ Důvodem byla zřejmě skutečnost, že rovněž duševní schopnosti arcivévody Františka Karla byly nedostatečné. Jeho budoucí choť Žofie o něm také své matce před svatbou napsala: „Je to bon garçon (hodný kluk), ptá se každého na radu, mais il est terrible (je to strašné)... K smrti by mě nudil!“ Cit. dle: HOLLER, Gerd, Žofie. *Matka Františka Josefa I. Tajná císařovna*, Praha 1997, s. 16.

ustavená ještě za života Františka I., jejímiž členy byli vedle předsedajícího arcivévody Ludvíka kníže Metternich⁵⁰, hrabě Kolovrat-Libštejnský a arcivévoda František Karel.⁵¹

Pro vydání rodinného řádu byly určující v neposlední řadě také změněné poměry uvnitř habsburského domu. Zatímco v průběhu 17. a v první polovině 18. století se Habsburkové potýkali s nedostatkem mužských potomků a tato krize nakonec vyvrcholila vymřením nejprve španělské (1700) a zanedlouho i rakouské (1740) větve rodu po meči, v desetiletích následujících se rod – nyní již habsbursko-lotrinský – rychle rozrůstal.

Druhý ze synů⁵² Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského, Petr Leopold (1747–1792)⁵³, zplodil se svou manželkou Marií Ludovikou šestnáct dětí, z toho dvanáct synů, z nichž šest mělo legitimní mužské potomky. Vedle hlavní vládnoucí linie nejstaršího Leopoldova syna císaře Františka II. (I.) tak v 19. století existovala nezávislá toskánská větev⁵⁴, větev arcivévody Karla⁵⁵, uherská linie arcivévody Josefa⁵⁶ a větev arcivévody Rainera⁵⁷. Specifickým případem byla větev hrabat z Merana pocházející od

⁵⁰ Přestože byl rodinný statut oficiálně vypracován „s radou a souhlasem našeho milovaného pana bratra, stejně jako našich panů strýců a dalších příbuzných“, byl vliv knížete Metternicha na jeho vznik zřejmě rozhodující. Byl to rovněž Metternich, kdo kromě Ferdinanda I. ke statutu připojil svůj podpis. Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut.

⁵¹ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 106–110.

⁵² Nejstarší přeživší syn císař Josef II. měl pouze dcery, které zemřely v dětském věku, nejmladší syn Maxmilián František byl určen pro církevní dráhu.

⁵³ Od roku 1765 toskánský velkovévoda (jako Leopold I.), v letech 1790–1792 jako Leopold II. císař Svaté říše římské. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 244–247.

⁵⁴ Hlavou toskánské sekundogenitury byl od roku 1791 Leopoldův druhý syn velkovévoda Ferdinand III. Toskánský (1769–1824). K toskánské větvi podrobněji v kapitole Toskánský princ. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 105–106.

⁵⁵ Arcivévoda Karel (1771–1847), talentovaný vojevůdce a vojenský stratég, byl adoptován svou tetou Marií Kristinou a jejím manželem Albertem Sasko-Těšínským (větve je proto někdy označována také jako těšínská), jehož dědictví z něj učinilo jednoho z nejbohatších Habsburků. Z manželství s Henriettou Nasavsko-Weilburskou vzešlo sedm dětí, mezi nimi nejstarší syn arcivévoda Albrecht. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 156 a 209–211.

⁵⁶ Arcivévoda Josef (1776–1847), jako uherský palatin (od roku 1796) usiloval o sladění politiky císařského dvora s požadavky uherských stavů a aktivně podporoval hospodářský a kulturní rozvoj Uher. Byl třikrát ženat, pět jeho dětí se dožilo dospělosti. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 186–187.

⁵⁷ Arcivévoda Rainer (1783–1853), od roku 1817 vícekrát Lombardsko-benátského království. Se svou ženou Alžbětou Savojsko-Carignanskou měl osm dětí, z toho pět synů, z nichž však žádný neměl legitimní mužské potomky. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 355–357.

arcivévody Jana (1782–1859), která však nebyla součástí habsburského domu.⁵⁸ Do arcidomu naopak patřila ještě tertioogenitura Habsburk-Este založená třetím synem Marie Terezie arcivévodou Ferdinandem Karlem Antonínem (1754–1806). Ten svým sňatkem s modenskou dědičkou Marií Beatrix d'Este vyženil vládu v modenském vévodství a jeho rodová linie tedy byla suverénní.⁵⁹ Jejich nejstarší syn František IV. (1779–1846) pak vedle titulu modenského vévody zdědil po matce ještě Massu a Carraru a rozsáhlé estenské majetky.⁶⁰

Větvení a stále rostoucí počet členů arcidomu tak císaři postupně znemožňoval zachovat si potřebný přehled o jeho jednotlivých členech. V ohrožení se navíc ocitla i rodinná soudržnost, neboť zejména obě italské větve, toskánská a modenská, projevovaly vůči Vídni značnou nezávislost. Sebevědomě si počínali i uherští Habsburkové, kteří si „vyvinuli vlastní, dokonce uhersko-národní pocit samostatnosti“.⁶¹ Rodinný řád měl proto vymezit a zároveň posílit vzájemné vztahy mezi jednotlivými rodovými liniemi a tím také zajistit „všem větvím prospěšnou [rodinnou] svornost“.⁶²

Ve svých 61 paragrafech rodinný statut definoval v první řadě příslušnost k habsburskému domu: ten sestával z císaře jako hlavy rodiny, jeho manželky, případně vdov po jeho předchůdcích⁶³ a arcivévodů a arcivévodkyň pocházejících „v mužské linii ze stavu přiměřeného a hlavou rodiny povoleného manželství“⁶⁴ jednoho ze synů Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského. Arcivévodkyně přitom zůstávaly členkami rodiny pouze do doby, než byly provdány, a poté znovu v případě vdovství do chvíle, než uzavřely další sňatek. Dále byly mezi rodinné příslušníky zahrnuty ještě legitimní manželky a do uzavření nového sňatku také vdovy arcivévodů.⁶⁵

Nejvyšší autoritu habsburského domu představoval císař. Jeho slovo bylo zákon a jeho vůli bylo nutné se bezpodmínečně podříditi. Pro členy arcidomu bylo také

⁵⁸ K osobě arcivévody Jana a větvi hrabat z Merana podrobněji v podkapitole Morganatická manželství v habsburském domě.

⁵⁹ O vládu v Modeně linie Habsburk-Este přišla roku 1859 v důsledku sjednocování Itálie. Roku 1875 vymřela linie Františkem V. d'Este po meči a dědicem rozsáhlého majetku i titulu se stal nejstarší syn arcivévody Karla Ludvíka František Ferdinand. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 284.

⁶⁰ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 132.

⁶¹ Cit. dle: HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 23.

⁶² Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 14.

⁶³ Do roku 1873 žila vdova po Františkovi I. císařovna Karolina Augusta, vdova po Ferdinandovi I. císařovna Marie Anna zemřela až roku 1884. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 220 a 279.

⁶⁴ Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 1.

⁶⁵ OeStA, HHStA, Statut, § 1.

nepředstavitelné veřejně císařova rozhodnutí jakkoli zpochybňovat.⁶⁶ S ohledem na to mu rodinný statut přiznával mimořádné kompetence – tedy „nejen suverenitu a soudní pravomoc nad všemi příslušníky rodiny, ale též i právo zvláštního dozoru, vztahující se (...) na všechny činy a vztahy nejvyšších členů rodiny, jež by mohly mít vliv na čest, důstojnost, klid, pořádek a blahobyt nejjasnějšího arcidomu“.⁶⁷

Arcivévodům a arcivévodkyním naproti tomu příslušel nárok na nástupnictví na trůn,⁶⁸ upravený již Pragmatickou sankcí z roku 1713, dále pocty a výhody, jež ovšem mohly být císařem za určitých okolností suspendovány, a v neposlední řadě právo na přiměřené finanční zajištění.⁶⁹ Důležitým okamžikem bylo nabytí zletilosti, neboť teprve ta s sebou přinášela právo na bezprostřední nástup na trůn, zánik případného poručnictví, nárok na správu vlastního majetku a vytvoření vlastního dvora. Plnoletosti dosahovali arcivévodové a arcivévodkyně ve věku dvaceti let, následník trůnu již v den svých šestnáctých narozenin,⁷⁰ přičemž ostatní obyvatelé monarchie nabývali zletilosti až jako čtyřiaadvacetiletí.⁷¹ V souladu s rodinným statutem byl však císař oprávněn za mimořádných okolností a v případě „prokázané rozumové vyspělosti“⁷² zplnoletit kteréhokoli rodinného příslušníka ještě před dosažením požadovaného věku.⁷³

Kromě toho měla hlava rodu právo potvrzovat výběr poručníků všech habsburských sirotků⁷⁴ obsažený většinou v poslední vůli jejich otce, která ostatně také musela projít schvalovacím procesem. Pokud poručník nebyl určen nebo císař s jeho volbou nesouhlasil, mohl jej jmenovat sám, přičemž mu v obou případech náleželo vrchní poručnictví.⁷⁵

V císařově výhradní kompetenci bylo rovněž udělování souhlasu ke sňatkům. Výběr partnera totiž nebyl u členů habsburského domu považován za soukromou záležitost

⁶⁶ V tomto směru byl průkopníkem až arcivévoda Leopold Ferdinand Toskánský.

⁶⁷ Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 2.

⁶⁸ Trůnu stáli nejbližší příslušníci hlavní císařské větve, dále Karlova, Josefova a Rainerova linie. Toskánská a modenská větev byly nezávislé a jejich členové by na trůn nastoupili jen v případě vymření ostatních větví rodu.

⁶⁹ OeStA, HHStA, Statut, § 3.

⁷⁰ OeStA, HHStA, Statut, § 5–6.

⁷¹ Na základě rakouského občanského zákoníku z roku 1811. LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2011, s. 178.

⁷² Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 7.

⁷³ K tomu docházelo například v případě, kdy dosud nezletilá arcivévodkyně chtěla uzavřít sňatek.

⁷⁴ Za sirotka přitom bylo v habsburské monarchii považováno i dítě, které ztratilo pouze otce. LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel, *Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století*, Praha 2006, s. 287.

⁷⁵ OeStA, HHStA, Statut, § 10–13.

a očekávalo se, že se v tomto ohledu bezvýhradně podřídí státním zájmům. Svazek uzavřený bez císařova svolení byl považován za neplatný a nezakládal pro dotyčnou osobu a její děti žádný z nároků vyplývajících z řádného manželského spojení, včetně nároků na „dědickou posloupnost, apanáž, vdovství, věno, (...) stav, titul a erb“.⁷⁶ V případě sporu o platnost již uzavřeného manželství byl rozhodující instancí opět císař.⁷⁷ Arcivévodkyním byla mimo to uložena povinnost vzdát se před uzavřením sňatku za sebe a své potomky nároků na nástupnictví a na dědictví po příbuzných, kteří nezanechali závět'.⁷⁸

Na souhlas hlavy rodu bylo výslovně vázáno i uzavření tzv. morganatického manželství, jehož přesnou definici ovšem rodinný statut neobsahoval. Teprve pod vlivem morganatického sňatku Františka Ferdinanda d'Este a Žofie Chotkové vydal císař František Josef I. 12. června 1900 dodatek k rodinnému řádu, který jasně vymezil, v jakém případě byl svazek považován za mesalianci. Příslušník arcidomu směl uzavřít pouze rovnorodé manželství, a to buď s jiným členem habsburského domu, se členem jiného křesťanského⁷⁹ vládnoucího (či bývalého vládnoucího) rodu nebo se členem jednoho z přesně vyjmenovaných knížecích rodů.⁸⁰ V každém případě však bylo nutné dodržet

⁷⁶ Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 17.

⁷⁷ OeStA, HHStA, Statut, § 15–19.

⁷⁸ Tento slavnostní akt se nazýval renunciací. OeStA, HHStA, Statut, § 20.

⁷⁹ Nepsanou podmínku přitom představovalo katolické vyznání budoucího partnera. Ke sňatkům s příslušníky jiných konfesí docházelo jen zcela výjimečně. Například roku 1799 se do habsburské rodiny přivdala pravoslavná velkokněžna Alexandra Pavlovna, dcera cara Pavla I. Zemřela však předčasně, její manželství s uherským palatinem arcivévodou Josefem trvalo pouhé dva roky. Protestantkou byla manželka (od roku 1815) arcivévody Karla Henrietta Nasavsko-Weilburská. Přestože odmítla přestoupit ke katolictví, byla po své smrti roku 1829 na přání císaře Františka I. pohřbena do kapucínské krypty. Stala se tak jedinou protestantkou, jejíž ostatky v habsburské rodinné hrobce spočinuly. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 45–46 a156; ŽUPANIČ, Habsburkové ve 20. století, s. 5.

⁸⁰ Tyto rody byly uznány jako rovnorodé na základě článku XIV. Německých spolkových akt a Císařského listu Františka I. ze 17. září 1825. Jednalo se o mediatizované knížecí rody usazené v habsburské monarchii (Auersperg, Colloredo-Mannsfeld, Esterházy, Kaunitz-Rietberg, Khevenhüller, Lobkowitz, Metternich, Rosenberg, Salm-Reifferscheidt-Krautheim, Schwarzenberg, Schönburg-Waldenburg, Schönburg-Hartenstein, Starhemberg, Trauttmansdorff a Windisch-Graetz) a mediatizované knížecí rody (některé z nich vévodské) usazené mimo monarchii (Arenberg – titul vévody, Bentheim-Steinfurt, Bentheim-Tecklenburg nebo Bentheim-Rheda, Croÿ – titul vévody, Fugger-Babenhause, Fürstenberg, Hohenlohe-Langenburg-Langenburg, Hohenlohe-Langenburg-Oehringen, Hohenlohe-Langenburg-Kirchberg, Hohenlohe-Waldenburg-Bartenstein, Hohenlohe-Waldenburg-Bartenstein-Jagstberg, Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst, Isenburg-Offenbach-Birstein, Leyen, Leiningen, Looz-Corswarem – titul vévody, Löwenstein-Wertheim-Rosenberg, Löwenstein-Wertheim-Freudenberg, Oettingen-Spielberg, Oettingen-Wallerstein, Salm-Salm, Salm-Kyrburg, Salm-Reifferscheidt-Krautheim, Salm-Horstmar, Sayn-

zásadu šestnácti ve šlechtickém stavu narozených předků. Všechny ostatní svazky byly považovány za morganatické a potomci z nich vzeší neměli nárok na členství v arcidomu.⁸¹

Vlivem těchto ustanovení byl pochopitelně okruh možných partnerů pro Habsburky velmi omezen a nevyhnutelně docházelo ke sňatkům mezi více či méně vzdálenými příbuznými.⁸² O škodlivém vlivu takových manželských spojení na budoucí potomstvo se vědělo,⁸³ všeobecně však byla považována za menší zlo, než kdyby člen arcidomu uzavřel sňatek pod svůj stav.

Císař dále uděloval souhlas k adopcím⁸⁴, jež navíc směly být realizovány výhradně v rámci rodiny a nijak neovlivňovaly pořadí nároku na trůn,⁸⁵ měl právo dohlížet a – bylo-li to ve státním či rodinném zájmu – i ovlivňovat výchovu všech císařských princů a princezen. Jeho souhlasu podléhala volba jejich bydliště a nejbližšího okolí.⁸⁶ Zejména výběr nejvyššího hofmistra arcivévodů někdy vzbuzoval nepříjemné napětí, neboť při obsazování se císař František Josef často „neohlížel na jejich osobní sympatie nebo přání, ale výhradně na to, které šlechtice chtěl takovým místem u dvora vyznamenat“.⁸⁷

Wittgenstein-Berleburg, Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Solms-Braunfels, Solms-Lich und Hohensolms Waldburg-Wolfegg-Waldsee, Waldburg-Zeil-Trauchburg, Waldburg-Zeil-Wurzach, Wied a Thurn-Taxis). OeStA, HHStA, Statut, Dodatek z 12. června 1900. Členy výše uvedených (ač de iure rovnorodých) rodin však Habsburkové vnímali jako ne zcela rovnocenné partnery. Na nerovný původ aristokracie s oblibou upozorňovala například v případě arcivévodkyně Isabelly, rozené princezny z Croÿ-Dülmen a od roku 1878 manželky arcivévody Bedřicha, či později v souvislosti se sňatkem arcivévodkyně Alžběty Marie s princem Ottou Windisch-Graetzem. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 167; WINKELHOFEROVÁ, Martina, Šlechtictví zavazuje. Osudy žen v c. k. monarchii, Praha 2012 (dále jen WINKELHOFEROVÁ, Šlechtictví), s. 46; k arcivévodkyni Alžbětě Marii podrobněji v podkapitole Morganatická manželství v habsburském domě.

⁸¹ OeStA, HHStA, Statut, Dodatek z 12. června 1900.

⁸² Například sňatek císaře Františka Josefa I. a Alžběty Bavorské byl v pořadí již dvaadvacátým manželským spojením mezi habsburským a wittelsbašským rodem. HAMANN, Elisabeth, s. 23.

⁸³ „Mezi šlechtou (...) koloval výrok ‚sňatek mezi příbuznými – hluchoněmé děti‘“. Cit. dle: WINKELHOFEROVÁ, Šlechtictví, s. 48.

⁸⁴ K adopci v habsburském domě došlo např. roku 1874, kdy arcivévoda Albrecht adoptoval tři syny svého zemřelého mladšího bratra arcivévody Karla Ferdinanda. PERNES, Habsburkové bez trůnu, s. 170.

⁸⁵ OeStA, HHStA, Statut, § 21.

⁸⁶ OeStA, HHStA, Statut, § 25.

⁸⁷ Cit. dle: WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis, s. 166.

Souhlasu císaře podléhaly rovněž cesty členů rodiny do zahraničí. Arcivévodové se v takovém případě obraceli na ministerstvo c. a k. domu a zahraničních věcí⁸⁸, které následně předalo informaci císaři a pouze na něm bylo konečné rozhodnutí. Někdy bylo k získání souhlasu s vycestováním zapotřebí dokonce osobní audience u císaře, jak ve svých pamětech informoval Leopold Wölfling.⁸⁹ Aby se vyhnuli oficialitám, cestovali Habsburkové často inkognito. Pas s příslušným jménem vystavovalo opět na základě císařova souhlasu ministerstvo zahraničních věcí.⁹⁰

Právo dozoru nad rodinnými příslušníky rozhodně nebylo pouhou formalitou. Hojně je využíval zejména František Josef I.: pravidelně se nechával informovat o počínání jednotlivých arcivévodů a zacházel dokonce tak daleko, že si nechával předkládat seznam těch, kteří v pozdních hodinách opustili Hofburk.⁹¹ Šlo-li o disciplínu a pořádek, býval císař nekompromisní a vzbuzoval tím u svých příbuzných respekt, či dokonce strach: „Šel naším životem jako bezcitný vůdce. Stál před našimi spontánními rozhodnutími často jako nepřekonatelná překážka. (...) Byl tvrdý, zůstal vždy stejným a neúprosným“,⁹² vzpomínal později bývalý arcivévoda Leopold Ferdinand. Pro něj i pro další příslušníky zejména mladší generace bylo obtížné jeho absolutní moci nad rodinou porozumět a mohli proto například nabýt dojmu, že se panovník takto „v okruhu rodiny odškodňoval (...) za náplň moci, která mu ušla ve státě“.⁹³ Některá zdánlivě nesmyslná císařova opatření však jistě nebyla výsledkem jeho domnělých despotických sklonů, ale snahy udržet disciplínu a řád v rodině a tím zachovat její prestiž.

Protože byl arcidům vyňat z běžné jurisdikce monarchie, upravoval rodinný řád také otázku soudní pravomoci nad jeho členy. Pokud záležitost neprojednával sám panovník,⁹⁴ spadala soudní pravomoc v první instanci pod úřad nejvyššího dvorního maršálka⁹⁵, jenž se tak stal jakýmsi „exkluzivním soudem pro členy císařské rodiny“.⁹⁶

⁸⁸ Protože Habsburkové nebyli občany ani jedné z částí monarchie, fungoval ministr zahraničních věcí zároveň jako ministr císařského domu.

⁸⁹ WÖLFLING, Erzherzog, s. 143–145.

⁹⁰ LIST, Beiträge, s. 8.

⁹¹ WÖLFLING, Poslední Habsburkové, s. 20–22.

⁹² Cit. dle: WÖLFLING, Poslední Habsburkové, s. 12–13.

⁹³ Cit. dle: WÖLFLING, Poslední Habsburkové, s. 14.

⁹⁴ Rodinný statut císaři při případných trestněprávních procesech proti členům rodiny výslovně vyhradil právo „učinit taková opatření, která bude vyžadovat zachování práva, blaho státu, stejně jako čest a dobro našeho domu“. Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 33.

⁹⁵ K problematice dvorských úřadů podrobněji WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis, s. 53–71; ŽUPANIČ, Nová šlechta, s. 24–33.

Účelem této výlučnosti bylo nejen zachovat neměnnost tradic a vážnost dynastie, ale především vyhnout se případnému veřejnému projednávání mnohdy skandálních záležitostí některých arcivévodů a arcivévodkyň a tím i diskreditaci celé rodiny. Druhou instancí představoval Dolnorakouský apelační soud, třetí instancí Nejvyšší soudní dvůr. V případech sporů mezi jednotlivými členy rodu měl císař právo jmenovat rozhodčího soudce.⁹⁷

Poslední část rodinného statutu tvořila ustanovení týkající se finančních záležitostí habsburského domu. Kromě soukromého majetku jednotlivých Habsburků, jehož výše bývala různá⁹⁸ a s nímž směli volně disponovat, existoval ještě majetek společný, k němuž měl výhradní dispoziční právo císař. Skládal ze z tzv. aviticitních majetků, pocházejících z pozůstalosti císařovny Alžběty Kristiny,⁹⁹ a tzv. Rodinného zaopatřovacího fondu založeného Marií Terezií z dědictví po Františku I. Štěpánovi.¹⁰⁰ Prostředky tohoto fondu neměly být nikdy zmenšeny, proto pouze jedna třetina jeho čistých výnosů směla být „podle větví“¹⁰¹ rozdělena mezi jednotlivé členy rodiny. Zbylé dvě třetiny bylo možno buď investovat, nebo poskytnout jako mimořádné finanční příspěvky potřebnějším rodinným příslušníkům.¹⁰² Z fondu kryl císař také „jiné výdaje a potřeby členů rodiny“¹⁰³ – jednalo se například o finanční odškodnění, jejichž vyplácením rodina zabraňovala zveřejnění různých skandálů.¹⁰⁴

Každý člen císařského domu měl nárok na stavu přiměřené výživné, většinou ve formě tzv. apanáže, jehož vyplácením byl povinován stát. Výše apanáže císaře a císařovny nebyla pevně stanovena. Bratři a synové císaře dostávali 75 tisíc zlatých ročně, sestry a

⁹⁶ Cit. dle: WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis, s. 66.

⁹⁷ Popř. mohl potvrdit rozhodčího soudce, na němž se shodly obě strany. OeStA, HHStA, Statut, § 27.

⁹⁸ K nejbohatším Habsburkům patřili příslušníci Karlovy linie (díky těšínskému dědictví) a modenští Habsburkové (resp. František Ferdinand d'Este), hůře na tom s financemi byli toskánské Habsburkové.

⁹⁹ Aviticit je „instituce uherského práva (do 1861) zakazující zcizení šlechtického pozemkového vlastnictví zděděného po předcích“. Cit. dle: Velký slovník naučný, Praha 1999, sv. I, s. 119. Tyto majetky podléhaly uherským zákonům a příjmy z nich měly být rozdělovány mezi členy rodiny. OeStA, HHStA, Statut, § 40.

¹⁰⁰ Talentovaný ekonom František I. Štěpán po sobě zanechal značné dědictví (v celkové výši 17 798 178 zlatých), které bylo Marií Terezií a Josefem II. částečně použito na umoření státního dluhu, částečně k založení Rodinného zaopatřovacího fondu. POHL – VOCELKA, Die Habsburger; URBAN, František Josef I., s. 71; WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis, s. 146.

¹⁰¹ Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 43.

¹⁰² OeStA, HHStA, Statut, § 42–43.

¹⁰³ Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 42.

¹⁰⁴ Například roku 1907 císař zaplatil „na 400 tisíc korun (...) neteři hraběnce Marii Larischové, aby upustila od zveřejnění pikantních vzpomínek na svou zesnulou tetu, císařovnu Alžbětu“. Cit. dle: WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis, s. 148.

dcery 42 tisíc zlatých, ostatním arcivévodům náleželo 45 tisíc a arcivévodkyním 24 tisíc zlatých. Tato částka ovšem nebyla konečná a císař ji mohl dle svého uvážení kdykoli navýšit.¹⁰⁵ Pokud však dotyčný bydlel přímo v Hofburku,¹⁰⁶ snižovala se apanáž na dvě třetiny. Apanáž zcela nebo zčásti zanikla, pokud byl arcivévoda jiným způsobem dostatečně finančně zajištěn,¹⁰⁷ vstupem arcivévodkyně do manželství nebo do kláštera a v případě úmrtí.¹⁰⁸

Nárok na apanáž přitom měli pouze plnoletí arcivévodové, kterým zemřel otec, a plnoleté arcivévodkyně, které ztratily jak otce, tak matku. Nezletilí členové rodiny dostávali jen výživné, jehož výši určoval otec¹⁰⁹ a vyplácel je z vlastních prostředků. Pokud otcovy příjmy k zabezpečení všech potomků nepostačovaly, byl mu přiznán zvláštní příspěvek v takové výši, aby každý člen rodiny mohl disponovat částkou odpovídající polovině příslušné apanáže.¹¹⁰

Ze státní pokladny bylo dále rodinným příslušníkům přispíváno na založení vlastní domácnosti¹¹¹ a arcivévodkyním na výbavu a věno.¹¹² Novomanželky císařských princů měly na základě manželské smlouvy nárok na tzv. „Widerlage“¹¹³, jitřní dar¹¹⁴, tzv. „Nadelgeld“¹¹⁵ a vdovský důchod¹¹⁶. V případě nedostatku finančních prostředků

¹⁰⁵ Učinil tak například před svým sňatkem v případě své matky arcivévodkyně Žofie, jíž navýšil apanáž z 20 tisíc zlatých na 50 tisíc. HAMANN, Elisabeth, s. 50.

¹⁰⁶ V takovém případě rodinný příslušník nemusel platit náklady na bydlení, jídlo, ustájení koní apod.

¹⁰⁷ Dostatečným zajištěním bylo myšleno například zaopatření církví, státem, dědictvím či vlastním podnikáním, nikoli však služební plat. ŽUPANIČ, Habsburkové ve 20. století, s. 4.

¹⁰⁸ OeStA, HHStA, Statut, § 45–50.

¹⁰⁹ Pokud již otec zemřel, určil výši příspěvku hrazeného státem či z Rodinného zaopatřovacího fondu císař jako vrchní poručník. OeStA, HHStA, Statut, § 46.

¹¹⁰ Příspěvek měl být kryt buď státem, nebo z Rodinného zaopatřovacího fondu. OeStA, HHStA, Statut, § 51.

¹¹¹ U sourozenců, synů a dcer hlavy rodu a následníka trůnu činila výše příspěvku nejméně 400 tisíc zlatých, u ostatních členů rodiny nejméně 250 tisíc zlatých. OeStA, HHStA, Statut, § 53.

¹¹² Dcery a sestry hlavy rodu a dcery následníka trůnu obdržely věnem 200 tisíc zlatých, ostatní arcivévodkyně 100 tisíc. OeStA, HHStA, Statut, § 54.

¹¹³ Protidar manžela k věnu manželky, které vyplácela její rodina.

¹¹⁴ „Morgengabe“ – dar, kterým manžel podle germánské tradice obdarovával svou ženu ráno po svatební noci. BOLOGNE, Jean-Claude, Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě, Praha 1997 (dále jen BOLOGNE, Svatby), s. 30.

¹¹⁵ Příspěvek, který sloužil arcivévodkyni ke krytí osobních potřeb v průběhu manželství. Nesměl tvořit méně než třetinu nejnížší apanáže, jež byla přiznána arcivévodkyni z manželovy rodové linie. OeStA, HHStA, Statut, § 56 a 57.

k zaplacení těchto darů přispěl arcivévodovi opět stát.¹¹⁷ Apanáže, výživné, „Nadelgeld“ a vdovské důchody nesměly být „odstoupeny či dány do zástavy, ani soudně zabaveny nebo obstaveny“.¹¹⁸

Přestože výše apanáže a výživného rozhodně nebyla zanedbatelná, mnohým členům rodiny k pokrytí životních nákladů nepostačovala. Zejména někteří mladí arcivévodové žili nad své poměry, rozhazovali peníze plnými hrstmi a neváhali se ani zadlužovat.¹¹⁹ Finanční starosti ostatně až do roku 1875 trápily i samotného císaře, neboť jeho předchůdce Ferdinand I. se sice vzdal koruny, nikoli však svého jmění, které František Josef zdědil až po jeho smrti.¹²⁰

Jiná pravidla platila pro příslušníky obou italských větví, toskánské a modenské. Protože byly tyto větve považovány za nezávislé, byly do roku 1859 vyloučeny z nástupnictví a dědictví,¹²¹ stejně jako z užívání Rodinného zaopatřovacího fondu.¹²² Jejich suverénům zato byla přiznána stejná práva jako císaři. Jelikož však i nadále vedlejší linie setrvaly v rámci habsburského domu, a to se všemi „právy, důstojnostmi a výhodami“¹²³, prosadil císař v rodinném statutu nejen právo být informován o veškerých „jednotlivých větvích se týkajících osobních a rodinných poměrech (...) a zásadnějších rozhodnutích“,¹²⁴ ale i právo náležitého zohlednění svého poradního hlasu.¹²⁵ Relevanci ztratilo toto ustanovení již na konci padesátých let, kdy byly obě větve z Itálie vyhnány a císař je přijal zpět do arcidomu, kde zaujaly příslušné místo.¹²⁶ Poslední toskánský velkovévoda Ferdinand IV. nakonec roku 1870 na přání císaře formálně abdikoval, aby se

¹¹⁶ Vdovský důchod nesměl být nižší, než apanáž neprovdané arcivévodkyně z manželovy rodové linie. OeStA, HHStA, Statut, § 57.

¹¹⁷ OeStA, HHStA, Statut, § 58.

¹¹⁸ Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 60.

¹¹⁹ Velmi špatně dopadl například arcivévoda Arnošt, který za svého života nadělal obrovské dluhy, které nakonec museli umořit jeho bratři. Nakonec odstoupil svůj majetek i dědické nároky bratru Rainerovi a žil bez prostředků. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 72–73.

¹²⁰ URBAN, František Josef I., s. 71.

¹²¹ Na nástupnictví a dědictví měli jejich členové nárok pouze v případě vymření ostatních větví rodu.

¹²² Nárok na Rodinný zaopatřovací fond jim byl vyhrazen pouze „pro případ mimořádné události, způsobující závažnou změnu v jejich poměrech“. Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 44.

¹²³ Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 4.

¹²⁴ Cit. dle: OeStA, HHStA, Statut, § 4.

¹²⁵ OeStA, HHStA, Statut, § 4, 7, 14, 22 26, 35, 39 a 44.

¹²⁶ Na základě Pragmatické sankce se toskánská linie ocitla hodnostně hned za hlavní císařskou linií, větev modenská zaujala naopak poslední místo.

zlepšily rakousko-italské vztahy.¹²⁷ Některá privilegia spojená s postavením suveréna mu však František Josef I. nadále ponechal a měla zaniknout až jeho smrtí.¹²⁸ Abdikaci naopak odmítl modenský vévoda František V., jehož smrtí roku 1875 však modenská tertio-genitura vymřela po meči.¹²⁹

Rezignace na arcivévodskou hodnost

Rezignace na hodnost arcivévody byla záležitostí natolik neobvyklou, že ji Císařský rakouský rodinný statut vůbec nezmiňoval – nepochybně proto, že v době jeho vzniku ještě byla jevem naprosto neznámým. Dobrovolný odchod z císařského domu byl záležitostí teprve druhé poloviny 19. století. Důvody k takovému kroku byly rozdílné – rezignace mohla být důsledkem nepovolené mesaliance, všeobecné nespokojenosti s dosavadní existencí v rámci habsburského rodu, či mohla mít, jako v případě arcivévody Ferdinanda Maxmiliána, ryze politické důvody. Zpravidla však představovala velmi delikátní záležitost, která vrhala na císařský dům špatné světlo.

Protože rodinný statut možnost odchodu z arcidomu zcela opomenul, zůstalo pouze na císaři, jak si s konkrétními případy poradí. Oficiálně však musela rezignace vždy vycházet z iniciativy dotyčného „odpadlíka“, neboť rodinný řád císaře neopravňoval arcivévodu či arcivévodkyni z habsburského domu vyloučit. Mohl pouze částečně či zcela suspendovat jejich práva. Ze třetího paragrafu rodinného řádu – jenž toto panovnickovo právo výslovně zmiňoval pouze v souvislosti s arcivévodskými poctami a výhodami, ale nikoli apanážemi – ovšem vyplývalo, že i v takovém případě měla být finanční podpora dále vyplácena. Závažnost tohoto nedostatku se však naplno projevila teprve na počátku 20. století.¹³⁰

Prvním, kdo opustil řady habsburských arcivévodů, byl Jindřich (1828–1891), pátý syn bývalého lombardsko-benátského vicekrále arcivévody Rainera. Počátkem února 1868

¹²⁷ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 110.

¹²⁸ Vedle práva užívat titul toskánského velkovévody se jednalo například o právo propůjčovat řády a tituly. Formálně měl být Ferdinand IV. považován za suveréna, který je omezen ve výkonu panovnické moci. Dopis hraběte Gołuchowského císaři Františku Josefovi I. z 21. ledna 1903, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

¹²⁹ Rozdílný postoj obou bývalých panovníků byl zřejmě způsoben odlišnou finanční situací – zatímco František V. disponoval rozsáhlými majetky, byl Ferdinand IV. finančně zcela závislý na císaři. ŽUPANIČ, Habsburkové ve 20. století, s. 3.

¹³⁰ OeStA, HHStA, Statut, § 3.

se přes císařův výslovný zákaz oženil v Bolzanu se zpěvačkou Leopoldinou Hofmannovou. Reakce Františka Josefa na sebe nenechala dlouho čekat – na jeho přání se musel Jindřich vzdát práv císařského prince, složit vojenskou hodnost a jako „hrabě Waidek“¹³¹ žít nadále mimo území monarchie.¹³² Kromě toho měl s bratry vyřešit otázku svého finančního zajištění, neboť přišel o arcivévodskou apanáž. Správu fideikomisního¹³³ dědictví po rodičích proto svěřil svému bratru Rainerovi, náhradou získal roční příjem 30 tisíc zlatých a byly též uhrazeny jeho závazky vzniklé před rokem 1868.¹³⁴

Roku 1872 se manželům narodila jediná dcera Marie Raineriana. Kmotry se stali arcivévoda Rainer a jeho manželka Marie Karolina, která také při této příležitosti společně s císařovnou Alžbětou intervenovala v Jindřichův prospěch u císaře.¹³⁵ Zřejmě z tohoto důvodu se František Josef nakonec rozhodl vrátit Jindřichovi arcivévodský titul i vojenskou hodnost, dodatečně schválil jeho morganatické manželství a povolil mu návrat do vlasti. Leopoldinu a její dceru povýšil do šlechtického stavu s přídomkem „von Waidek“.¹³⁶

Během svatebních oslav arcivévodkyně Luisy Toskánské roku 1891 onemocněl arcivévoda Jindřich i jeho manželka zápallem plic. Smrt je zastihla téměř současně, nejprve zemřela Leopoldina, její manžel o den později. Marii Rainerianu císař roku 1892 povýšil do hraběcího stavu – jako dar před jejím sňatkem s hrabětem Enricem Lucchesi-Palli.¹³⁷

Zcela specifickým případem byla roku 1864 rezignace arcivévody Ferdinanda Maxmiliána (1832–1867), mladšího bratra císaře Františka Josefa I. Habsburský dům musel opustit, aby se mohl stát mexickým císařem. V tzv. Rodinném paktu se Ferdinand Maxmilián s císařem, ač nerad,¹³⁸ dohodl, že se vzdá za sebe a své potomky nástupnických a dalších arcivévodských práv. Jejich obnovení se připouštělo pouze v případě, že by

¹³¹ Hraběcí titul přitom náležel pouze Jindřichovi, jeho manželka na něj nárok neměla.

¹³² Jindřich se s manželkou usadil ve Švýcarsku. NEMEC, Ehen, s. 6,

¹³³ Fideikomis je „právní institut spočívající v přechodu majetku (...) jako celku na členy rodiny podle dědické posloupnosti stanovené v závěti zakladatele fideikomisu. Účelem je zajistit neštěpení rodového majetku a uchovat majetkové postavení rodiny.“ Cit. dle: Velký slovník naučný, Praha 1999, sv. I, s. 416.

¹³⁴ WIESFLECKER, Studien, s. 20–29.

¹³⁵ NEMEC, Ehen, s. 6.

¹³⁶ Roku 1878 byla Leopoldina s dcerou povýšena na svobodnou paní. WIESFLECKER, Studien, s. 30–32.

¹³⁷ K arcivévodovi Jindřichovi podrobněji LIST, Beiträge, s. 77–79 a 272; NEMEC, Ehen, s. 4–10; WIESFLECKER, Studien, s. 20–39; ŽUPANIČ, Nová šlechta, s. 109.

¹³⁸ „Na palubě lodi Novara, vezoucí jej do Mexika, prohlásil, že císař si smlouvu vynutil ‚morálním tlakem‘ a označil ji za ‚usurpaci‘ svých práv.“ Cit. dle: PERNES, Habsburkové bez trůnu, s. 107.

habsburský rod vymřel po meči.¹³⁹ O tři léta později ovšem František Josef mexického panovníka přijal do arcidomu nazpět v marné snaze odvrátit jeho tragický konec.¹⁴⁰

Zcela jiné důvody vedly k odchodu z habsburského domu arcivévodu Jana Nepomuka (nar. 1852, pohřšován od r. 1890, r. 1911 prohlášen za mrtvého). Roku 1889 se vzdal hodnosti, stavu a práv arcivévody stejně jako vojenské hodnosti a požádal císaře o propůjčení občanského jména. „Příliš mlád na to, abych stále odpočíval, příliš hrdý na to, abych žil jako placený povaleč, se mi má situace musela stát trapnou, ba nesnesitelnou, (...) celá moje povaha nezapadá do rámce mého postavení“,¹⁴¹ vysvětloval důvody svého kroku císaři. František Josef rezignaci přijal, povolil mu přijetí občanského jména (Jan Orth¹⁴²) a současně ho zbavil vojenské hodnosti, Řádu zlatého rouna i apanáže. Bez císařova svolení již nikdy nesměl překročit hranice habsburské monarchie.¹⁴³

Janovu neobvyklému kroku předcházela sled dramatických událostí. Tento inteligentní, činorodý, ale nesmírně problematický arcivévoda pocházel z toskánské větve habsburského domu, po vyhnání rodiny z Florencie však vyrůstal na panstvích v Čechách. Později byl vychováván na vídeňském dvoře, kde se spřátelil zejména s korunním princem Rudolfem. Společné jim byly nejen liberální názory a vědecké zájmy, ale i záliba v odhalování spiritistických podvodníků.¹⁴⁴ Arcivévoda Jan projevoval také zájem o výtvarné umění a hudbu, stal se dokonce autorem baletu *Asasíni*, jenž byl uveden ve dvorní opeře.¹⁴⁵

Už jako třináctiletý zahájil vojenskou kariéru, brzy se však dostal do konfliktů s nadřízenými a svými konzervativními příbuznými, zejména císařem a arcivévodou Albrechtem.¹⁴⁶ Jana velmi znepokojovaly zejména poměry v c. a k. armádě a dokonce si

¹³⁹ Rodinný pakt mezi císařem Františkem Josefem I. a arcivévodou Ferdinandem Maxmiliánem z 9. dubna 1864, in: LIST, Beiträge, s. 473–477.

¹⁴⁰ K arcivévodovi Ferdinandu Maxmiliánovi podrobněji LIST, Beiträge, s. 234–239; PERNES, Habsburkové bez trůnu, s. 106–127; WEISSENSTEINER, Reformer, s. 151–182.

¹⁴¹ Z rezignačního dopisu arcivévody Jana císaři Františku Josefovi I., Cit. dle: WEISSENSTEINER, Reformer, s. 256.

¹⁴² Jméno si arcivévoda zvolil podle svého zámečku Ort (též Orth) u Gmundenu.

¹⁴³ Z dopisu císaře Františka Josefa I. ministru zahraničí Kálnokymu, WIESFLECKER, Studien, s. 51.

¹⁴⁴ Jejich vztah byl přesto velice komplikovaný. Historička Brigitte Hamannová arcivévodu Jana charakterizovala jako excentrického bratrance, se kterým se „Rudolf pravidelně pohádal a opět usmířoval.“ Cit. dle: HAMANNOVÁ, Rudolf, s. 229.

¹⁴⁵ Text baletu *Asasíni* in: LIST, Beiträge, s. 494–505.

¹⁴⁶ K prvnímu skandálu došlo během Janova pobytu v Římě roku 1872, kdy se bez císařova vědomí setkal s italským králem Viktorem Emanuele II. WEISSENSTEINER, Reformer, s. 264.

dovolil je veřejně kritizovat.¹⁴⁷ Pohár císařovy trpělivosti přetekl ve chvíli, kdy vyšlo najevo Janovo angažmá v tzv. bulharské krizi roku 1887.¹⁴⁸ Roztržka vedla nejprve k jeho odvolání z velitelské funkce a nakonec odchodu z habsburského domu. Jan Orth se poté oženil se svou dlouholetou milenkou baletkou Ludmillou Hildegardou Stubelovou a pokusil se realizovat jako námořní obchodník. Roku 1890 však se svou lodí beze stopy zmizel v bouři kdesi u mysu Horn.¹⁴⁹

O patrně nejskandálnější rezignaci na arcivévodskou hodnost se roku 1902 postaral arcivévoda Leopold Ferdinand, pozdější Leopold Wölfling. Jeho odchod z habsburského domu stejně jako rezignace jeho mladší sestry Luisy jsou předmětem následujících kapitol. Jen několik let po Wölflingovi opustil císařský dům další jeho člen. Jednalo se o arcivévodu Ferdinanda Karla (1868–1915), nejmladšího syna císařova bratra Karla Ludvíka a jeho druhé ženy Marie Annunciáty. Roku 1909 se tajně oženil s Berthou Czuberovou, dcerou profesora matematiky. Porušil tím nejen rodinná ustanovení, ale i slib, který dal císaři roku 1904, kdy se neúspěšně pokoušel získat ke sňatku jeho souhlas.¹⁵⁰ Podporu tehdy nenašel ani u svých bratrů, zejména Františka Ferdinanda.¹⁵¹ Na rozdíl od arcivévody Jindřicha se Ferdinandu Karlovi dlouho úspěšně dařilo své manželství tajit. Císaři se doznal teprve po dvou letech a požádal jej, aby manželství dodatečně povolil. Pokud by nesouhlasil, byl ovšem připraven „vzdát se titulu atd. a dál žít pod nějakým jménem, např. Burg“.¹⁵² Současně jej ujistil, že nebude klást žádné požadavky. Rozhořčený císař sankcionování sňatku odmítl, byl ale ochoten proti Ferdinandu Karlovi nepodnikat žádné další kroky, ani nijak neprověřovat platnost jeho manželství, pokud se

¹⁴⁷ Bouřlivou reakci císaře vyvolal například Janův spis *Úvahy o organizaci rakouského dělostřelectva* z roku 1875 nebo přednáška *Dril nebo výchova* z roku 1883, v níž arcivévoda kritizoval zastaralý vzdělávací systém rakouské armády s argumentem, že „svěrací kazajka ještě žádného blázna nevyhlédla“. Cit. dle: WEISSENSTEINER, *Reformer*, s. 268.

¹⁴⁸ Po abdikaci Alexandra Battenberského arcivévoda Jan za císařovými zády tajně zkontaktoval bulharskou delegaci a aktivně podporoval kandidaturu Ferdinanda Sasko-Coburského na bulharský trůn, což mohlo vážně poškodit křehké vztahy monarchie s Ruskem. Podrobněji LIST, *Beiträge*, s. 290–292.

¹⁴⁹ K arcivévodovi Janovi podrobněji LIST, *Beiträge*, s. 79–86 a 286–293; WEISSENSTEINER, Johann Orth; WEISSENSTEINER, *Reformer*, s. 256–278; WIESFLECKER, *Studien*, s. 40–100.

¹⁵⁰ WIESFLECKER, *Studien*, s. 152–153.

¹⁵¹ Zřejmě také z důvodu, že se před lety veřejně postavil proti jeho sňatku s Žofií Chotkovou. Ferdinand Karel našel, stejně jako jeho bratr, přímluvkyni pouze ve své nevlastní matce Marii Terezii. NEMEC, *Ehen*, s. 12.

¹⁵² Z dopisu arcivévody Ferdinanda Karla císaři Františku Josefovi I., Cit. dle: WEISSENSTEINER, *Reformer*, s. 303.

„dobrovolně vzdá titulu a hodnosti arcivévody, stejně jako postavení v armádě“,¹⁵³ což se také okamžitě stalo. Následovaly kroky s rezignací obvykle spojené, tedy přijetí občanského jména (Ferdinand Burg), odevzdání Řádu zlatého rouna, vyloučení z armády a nucený pobyt za hranicemi monarchie.¹⁵⁴

Protože byl případ Leopolda Wölflinga, který ostatně v Burgově kauze sloužil jako precedens, stále v živé paměti, bylo nařízeno přísné utajení celé záležitosti, která v žádném případě nesměla proniknout na veřejnost.¹⁵⁵ Po předchozích zkušenostech bylo třeba v prvé řadě pečlivě zvolit formulaci rezignace, aby později nebylo možné zpochybnit její platnost,¹⁵⁶ a také vyřešit otázku finančního zabezpečení bývalého arcivévody, neboť měl ze svých soukromých příjmů k dispozici pouze kolem 16 tisíc korun ročně. Nakonec mu František Josef přiznal roční příspěvek 44 tisíc korun z Nejvyššího soukromého fondu.¹⁵⁷

Po oficiálním zveřejnění našla záležitost ohlas v tisku i ve vídeňském parlamentu.¹⁵⁸ Publicita však nepřesáhla únosnou mez, především proto, že o ni sám hlavní aktér nestál. Zbytek života strávil Ferdinand Burg se svou ženou poklidně většinou ve Švýcarsku a v Mnichově. Do vlasti se vrátil jen jednou – s povolením císaře jako smuteční host na pohřbu svého bratra Františka Ferdinanda na zámku Artstetten.¹⁵⁹

¹⁵³ Cit. dle: Dopis hraběte Aehrenthala baronu Müllerovi z 9. srpna 1911, OeStA, HHStA, Ferdinand Burg, kart. 14.

¹⁵⁴ Kopie Nejvyššího listu císaře Františka Josefa I. arcivévodovi Ferdinandu Karlovi z 6. srpna 1911, OeStA, HHStA, Ferdinand Burg, kart. 14.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ S poukázáním na Wölflingův případ byla doporučena především výslovná rezignace nejen na členství v arcidomu, ale i na veškerá dědická práva. Dopis hraběte Aehrenthala baronu Müllerovi ze 17. srpna 1911, OeStA, HHStA, Ferdinand Burg, kart. 14.

¹⁵⁷ Jednalo se o „dobrovolný, na žádném právním nároku se nezakládající a tudíž v případě komplikací odvolatelný finanční příspěvek“. Cit. dle: Zápis Ministerstva c. a k. domu a zahraničních věcí z 13. září 1911 týkající se rezignace arcivévody Ferdinanda Karla, OeStA, HHStA, Ferdinand Burg, kart. 14.

¹⁵⁸ Skupina poslanců vyjádřila v interpelaci z 21. listopadu 1911 nespokojenost s neprůhledností projednávání případu Burg. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes, 32. Sitzung der XXI. Session am 21. November 1911.

¹⁵⁹ K arcivévodovi Ferdinandu Karlovi podrobněji LIST Beiträge, s. 102–108 a 230–233; NEMEC, Ehen, s. 10–20, WEISSENSTEINER, Reformen, s. 294–307; WIESFLECKER, Studien, s. 150–170.

Morganatická manželství v habsburském domě

Manželství uzavřené mezi stavovsky nerovnými partnery bylo nazýváno jako nerovnorodé, morganatické¹⁶⁰, na levou ruku nebo mesalianční.¹⁶¹ Bylo sice právně platné, nerovnorodému partnerovi – zpravidla ženě¹⁶² – a potomkům však přinášelo určitá omezení, nejčastěji vyloučení „z dědického práva a ze stavovských výsad muže“.¹⁶³ Po celý středověk a raný novověk byla nerovnorodá manželství uzavírána jen velmi vzácně. Jejich nárůst přineslo až 19. století, jež setřelo mnohé ekonomické a sociální rozdíly mezi šlechtou a měšťanstvem.

Zatímco na území Německa či Ruska byla morganatická manželství právně uznávána, zákonům habsburské monarchie tento institut znám nebyl. Uzavřením sňatku nabývala žena stav svého manžela¹⁶⁴ a manželské děti získávaly „jméno, erb a stav svého otce“.¹⁶⁵ Výjimku představovali pouze příslušníci habsburského rodu, pro něž byla v této otázce závazná ustanovení Císařského rakouského rodinného statutu, „pro všechny ostatní obyvatele země platila bez rozdílu stavu rovnost před zákonem“.¹⁶⁶

Přesto byly zásady rovnorodosti i mezi rakouskou aristokracií velmi úzkostlivě dodržovány, nejen z důvodu zachování tradice a vlastní exkluzivity. Mesaliance se fakticky rovnala společenskému vyloučení, neboť bránila zisku dvorských úřadů a dědictví fideikomisu.¹⁶⁷ Pro potomky navíc znamenalo porušení „čistoty krve“ vyloučení z příslušnosti k dvorské společnosti, neboť se již nemohli prokázat „z otcovy a matčiny strany (...) osmi předky s bezvadným šlechtickým původem“.¹⁶⁸

¹⁶⁰ Původ slova je možné hledat v označení „Morgengabe“, jitřní dar. Morganatická manželka se tak musela spokojit s tímto darem, většinou v podobě šperku, „aniž mohla žádat jiné výhody z manželství vyplývající, zejména co se týče různých poct.“ Cit. dle: BOLOGNE, Svatby, s. 30.

¹⁶¹ ŽUPANIČ, Nová šlechta, s. 20.

¹⁶² Ženy uzavíraly mesaliance jen zcela výjimečně, což souviselo mimo jiné s tím, že dívky nemívaly mnoho příležitostí poznat muže z nižších společenských kruhů. WINKELHOFEROVÁ, Šlechtictví, s. 48.

¹⁶³ Velký slovník naučný, Praha 1999, sv. II, s. 945.

¹⁶⁴ V uherské části monarchie byl manželce šlechtický stav ponechán dokonce i v případě, že se provdala za nešlechtice. ŽUPANIČ, Nová šlechta, s. 60.

¹⁶⁵ Cit. dle: ŽUPANIČ, Nová šlechta, s. 109.

¹⁶⁶ Cit. dle: ŽUPANIČ, Nová šlechta, s. 20.

¹⁶⁷ ŽUPANIČ, Nová šlechta, s. 20.

¹⁶⁸ Cit. dle: WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis, s. 94.

Navzdory tomu čas od času u aristokracie k mesaliancím docházelo a nevyhnuly se ani panujícím rodům – Wittelsbachům¹⁶⁹, Hohenzollernům¹⁷⁰ či Romanovcům¹⁷¹. Morganatická manželství přitom uzavíraly i hlavy panovnických rodů, často proto, aby legalizovaly již stávající vztah. Většinou se tak dělo až po smrti první manželky, která již zajistila legitimní nástupce.¹⁷² Ani v jejich případech se však mesaliance ne vždy setkala se sympatiemi či aspoň pochopením rodiny a veřejnosti.¹⁷³

Nerovnorodé manželce byl zpravidla udělen nový titul, který následně zdědili i potomci. Některé takto nově vzniklé rody – například Battenbergové¹⁷⁴ – přitom svůj morganatický původ téměř nepocítily, znovu se dostaly na výsluní světové politiky a sňatkovou politikou opět pronikly mezi vládnoucí rody. Na rozdíl od Německa však bylo v habsburské monarchii, která v tomto ohledu platila za velice konzervativní,¹⁷⁵ něco takového nemožné. V rámci habsburského rodu představovala morganatická manželství vždy pouze jakousi nevíтанou anomálii, třebaže nikoli ojedinělou, neboť jejich počet v průběhu 19. a na počátku 20. století stále stoupal.

¹⁶⁹ Roku 1859 legalizoval dlouholetý vztah s herečkou Henriettou Mendelovou nejstarší bratr císařovny Alžběty Ludvík. Po její smrti si vzal baletku Antonii Barthovou. Obě manželky byly povýšeny do šlechtického stavu. Dvě nerovnorodá manželství uzavřel také mladší bratr bavorského krále Ludvíka I. Karl Theodor. DICKINGER, Christian, Černé ovce Wittelsbachů. Mezi trůnním sálem a blázincem, Praha 2005, s. 85–94.

¹⁷⁰ Například v roce 1824 uzavřel pruský král Fridrich Vilém III. morganatické manželství s hraběnkou Augustou Harrachovou, která následně obdržela knížecí titul (von Liegnitz) a titul hraběnky z Hohenzollernu. WURZBACH, Constantin von, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, Wien 1861, sv. VII, s. 372.

¹⁷¹ Syn cara Pavla I., velkokníže Konstantin, se roku 1820 oženil s hraběnkou Joannou Grudzińskou a kvůli svému sňatku se zřekl nároku na trůn. GREBELSKY, Petr Ch., Dvorjanskije rody Rossijskoj Imperii, díl II., St. Petersburg 1995, s. 17.

¹⁷² Jako příklad lze uvést francouzského krále Ludvíka XIV. a jeho manželku madame de Maintenon, pruského krále Fridricha Viléma III. a Augustu Harrachovou, ruského cara Alexandra II. a Kateřinu Dolgorukou či italského krále Viktora Emanuela II. a Rosu Vercellanovou.

¹⁷³ Belgickou veřejnost takto léta pobuřoval vztah belgického krále Leopolda II. a bývalé prostitutky Caroline Lacroixové. Od svého milence, kterému porodila dva syny, obdržela nejen miliony, ale i titul baronky Vaughanové. Později se s ní Leopold oženil a po své smrti jí zanechal značné jmění, zatímco tři jeho legitimní dcery obdržely jen zlomek částky. SCHIELOVÁ, Irmgard, Stefanie. Životní osudy vdovy po následníkovi rakouského trůnu, Praha 2002 (dále jen SCHIELOVÁ, Stefanie), s. 213–216.

¹⁷⁴ Potomci Alexandra Hessensko-Darmstadtského a Julie Hauke. Jejich starší syn Alexandr se stal roku 1879 bulharským knížetem, mladší Jindřich se oženil s dcerou britské královny Viktorie Beatricí. Jejich potomci si během první světové války změnili jméno na „Mountbatten“.

¹⁷⁵ ŽUPANIČ, Nová šlechta, s. 22.

Vůbec prvním případem mesaliance v historii habsburského domu byl tajný sňatek arcivévody Ferdinanda II. Tyrolského (1529–1595) s Filipinou Welserovou, pocházející z jednoho z nejbohatších německých kupeckých klanů, který zbohatl na zámořském obchodu s černým pepřem. Ferdinandovo manželství s měšťankou, uzavřené na zámku v Březnici roku 1557, byl jeho otec Ferdinand I. nakonec nucen akceptovat, ovšem za podmínky, že jejich děti nebudou mít nárok na trůn a manželství zůstane v naprostém utajení. Dva starší synové – Ondřej a Karel, pozdější markrabata z Burgau a hrabata z Nellenburgu a Hohenbergu – proto museli být nejprve prohlášeni za nalezence, aby mohli být následně svou matkou adoptováni. Manželství bylo plně legalizováno až roku 1576.¹⁷⁶ Starší Ondřej (nar. 1559) byl určen pro duchovní dráhu a stal se brixenským a kostnickým biskupem, přesto zplodil dva levobočky.¹⁷⁷ Mladší Karel (nar. 1560) prodělal vojenskou kariéru v Nizozemí a Uhrách. Jeho dva taktéž nemanželští synové později nosili predikát „von Hohenberg“.¹⁷⁸

Manželství Ferdinanda a Filipiny zůstalo na dlouhou dobu jedinou mesaliancí v habsburském domě – další případ nerovnorodého sňatku arcivévody na sebe nechal čekat téměř čtyři století. Postaral se o něj arcivévoda Jan (1782–1859), mladší bratr císaře Františka II. (I.), jehož vyvolenou se stala dcera poštmistra ze štýrského Bad Aussee Anna Plochllová. Roku 1823 požádal arcivévoda svého císařského bratra o svolení, aby se směl s Annou oženit. Souhlas císař sice udělil, avšak vzhledem k námitkám některých členů rodiny jej později zase odvolal. Zklamáný arcivévoda si přesto s Annou zařídil vlastní domácnost. Teprve po šesti letech společného soužití císař se sňatkem s konečnou platností souhlasil, arcivévoda Jan se však musel vzdát rodových práv pro svou manželku i děti.¹⁷⁹ Později byla Anna povýšena na svobodnou paní z Brandhofen a roku 1850 obdržela titul

¹⁷⁶ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria, Kupecká dcera v domě Habsburků. Filipina Welserová a její léčitelské umění, Praha 1994, s. 9–57.

¹⁷⁷ Syna Hanse-Georga von Albizzi a dceru Zuzanu. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 349.

¹⁷⁸ Karlovo manželství se Sybillou von Jülich-Kleve-Berg zůstalo bezdětné. Matkou jeho synů Karla a Ferdinanda stejně jako dcery Anny Elisabethy byla Eliza Ferrariová. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 199–201.

¹⁷⁹ Stejnou podmínku obsahoval již první později odvolaný císařův souhlas: „Tímto ti uděluji svůj souhlas k manželskému spojení (...) s pannou Annou Plochllovou z Aussee ve Štýrsku, ovšem pouze pod výslovnou podmínkou, že tímto nesmí vzniknout ze strany její, ani ze strany z manželství vzešlých dětí žádný nárok na tvé jméno, stav, zaopatření ze strany rakouského státu a ze strany našeho domu“. Cit. dle: WEISSENSTEINER, Reformer, s. 124.

hraběnky z Merana, který získal i jejich jediný syn František (nar. 1839)¹⁸⁰ a jeho potomci.¹⁸¹

O mesalianci se dá hovořit také v případě bývalé francouzské císařovny Marie Luisy¹⁸². Po smrti svého manžela Napoleona I. se ve vší tajnosti provdala za svého dlouholetého milence hraběte Adama Adalberta Neipperga, jehož jí otec původně určil jako průvodce. Jejich děti – dcera Albertina a syn Vilém Albrecht – posléze obdrželi predikát „von Montenuovo“.¹⁸³ Vilém Albrecht byl roku 1864 povýšen do knížecího stavu. Po smrti druhého manžela se Marie Luisa provdala ještě potřetí, tentokrát za hraběte Charlese-René de Bombelles.¹⁸⁴ Obě morganatická manželství však byla uzavřena ještě před vydáním rodinného řádu, navíc Marie Luisa byla jako vévodkyně Parmy, Piacenzy a Guastally suverénní panovnicí – mesaliance proto pro ni neměly vážnější důsledky.¹⁸⁵

Určitý řád vnesla do problematiky uzavírání manželství až výše popsaná ustanovení Císařského rakouského rodinného statutu z roku 1839, která postavila manželství, uzavřená bez císařova souhlasu, mimo zákon. Ani tato skutečnost však některé Habsburky od podobného kroku neodradila. V následujících letech došlo v habsburském domě hned k několika případům mesaliance. K některým z nich bylo císařovo svolení nakonec vyvzdorováno, jiné byly uzavřeny tajně a schváleny až dodatečně, některé nebyly akceptovány nikdy – v takovém případě většinou vedly, tak jako u již zmiňovaných

¹⁸⁰ Dědičný titul hraběte z Merana získal František již roku 1845. WEISSENSTEINER, Reformer, s. 125.

¹⁸¹ PRASCHL-BICHLEROVÁ, Lásky a sňatky Habsburků, s. 111–115; WEISSENSTEINER, Reformer, s. 121–125.

¹⁸² Arcivévodkyně Marie Luisa (1791–1847), nejstarší dcera císaře Františka II. (I.), roku 1810 provdána za Napoleona I., s nímž měla jediného syna Napoleona Františka, pozdějšího vévodu Zákupského. Po manželově pádu vládla na základě rozhodnutí vídeňského kongresu vévodství Parma, Piacenza a Guastalla. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 298–301.

¹⁸³ Montenuovo je italskou obdobou jména Neipperg. Syn Viléma Albrechta, Alfred, se později stal posledním nejvyšším hofmistrem císaře Františka Josefa I. WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis, s. 205–206.

¹⁸⁴ I rodině třetího manžela Marie Luisy se podařilo udělat u vídeňského dvora skvělou kariéru. Bratr Charlese-Reného, Heinrich Bombelles, se stal prvním nejvyšším hofmistrem císaře Františka Josefa I. Heinrichův syn Karl byl později nejvyšším hofmistrem korunního prince Rudolfa. URBAN, František Josef I., s. 29 a 184.

¹⁸⁵ Vídeňský dvůr pochopitelně o manželství Marie Luisy s hrabětem Neippergem a jejich dětech věděl, „všichni se ale tvářili, jako kdyby nic neslyšeli a neviděli.“ Cit. dle: HERRE, Franz, Marie Luisa. Napoleon byl její osud, Praha 1997, s. 189.

arcivévodů Jindřicha a Ferdinanda Karla, k vyloučení z habsburského domu.¹⁸⁶ Právně neplatným naopak zůstalo nepovolené morganatické manželství arcivévody Jindřicha Ferdinanda Salvátora, mladšího bratra Leopolda Wölflinga, a Karoliny Ludescherové, přestože bylo obdařeno třemi potomky.¹⁸⁷

Souhlas s morganatickým sňatkem ještě před jeho uzavřením udělil František Josef I. pouze v několika případech. Takto získala svolení ke sňatku s uherským hrabětem Elemérem Lónyayem korunní princezna Štěpánka, vdova po korunním princí Rudolfovi,¹⁸⁸ císařova vnučka arcivévodkyně Alžběta Marie nebo následník trůnu František Ferdinand d'Este. V jeho případě však bylo manželství s hraběnkou Žofií Chotkovou draze vykoupeno nejen vleklými rodinnými spory,¹⁸⁹ navíc se i musel vzdát nástupnických práv pro své budoucí děti. Žofie, jež se navíc nikdy nesměla stát císařovnou, obdržela po svatbě titul kněžny (později vévodkyně) z Hohenbergu a stejný titul náležel i jejím potomkům.¹⁹⁰ Uplatněn byl tedy podobný postup jako u arcivévody Jana, jehož odstoupené nástupnické nároky byly ovšem na rozdíl od Františka Ferdinanda spíše teoretické, neboť byl až sedmým synem.

I po vydání dodatku k rodinnému řádu z roku 1900, který jasně stanovil, v jakém případě je manželství morganatické, bylo pro uzavření kteréhokoli sňatku rozhodující stanovisko císaře, který ne vždy měřil stejným metrem. Nebývalou shovívavost projevil například v záležitosti své vnučky arcivévodkyně Alžběty Marie (1883–1963), zvané „Erzsi“, jediné dcery korunního prince Rudolfa a Štěpánky Belgické. Po tragické smrti otce roku 1889 Alžběta vyrůstala na vídeňském dvoře pod dohledem svého milujícího

¹⁸⁶ Kromě Jindřicha a Ferdinanda Karla uzavřeli manželství s měšťankou ještě Jan Orth a Leopold Wölfling, ovšem už jako bývalí členové císařského domu – o morganatické manželství v pravém slova smyslu tedy v jejich případě nešlo.

¹⁸⁷ Jednalo se o syny Jindřicha (nar. 1908), Ottmara (nar. 1910) a dceru Veroniku (nar. 1912), kteří nosili titul hrabat von Habsburg-Lothringen. Manželé žili většinou v Mnichově. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 178–179; LIST, Beiträge, s. 273–275.

¹⁸⁸ Po smrti korunního prince byla Štěpánka zbavena reprezentačních povinností a ocitla se na vídeňském dvoře prakticky v izolaci. Vyhlídky na další sňatek navíc značně snižoval fakt, že Štěpánka, nakažená svým manželem pohlavní chorobou, již nemohla mít děti. I tyto skutečnosti mohly přispět k umírnění císařova postoje, se sňatkem s uherským hrabětem nakonec souhlasil a přiznal snaše roční apanáž ve výši 100 tisíc zlatých. Manželství Lónyayových bylo velice harmonické a trvalo pětáctýřicet let. Podrobněji SCHIELOVÁ, Stefanie, s. 167an.

¹⁸⁹ Proti nerovnorodému manželství Františka Ferdinanda se postavila velká část rodiny včetně obou jeho bratrů.

¹⁹⁰ GALANDAUER, František Ferdinand, s. 75–107.

císařského dědečka, zatímco s matkou ji pojily spíše chladné vztahy, ještě vyostřené Štěpánčiným druhým sňatkem.

Roku 1902 si arcivévodkyně u císaře prosadila nerovný sňatek s princem Ottou Windisch-Graetzem. Nepříliš šťastné manželství plné bouřlivých scén a milostných afér obou manželů mělo ještě dramatičtější dohru po pádu monarchie, kdy započalo roky trvající rozvodové řízení a boj o děti. Podporu našla Alžběta u sociálně demokratické strany, jejíž nadšenou členkou se stala. Roku 1948 se provdala za svého dlouholetého milence, sociálního demokrata Leopolda Petzneka.¹⁹¹

Podobný postoj zaujal František Josef i v případě své další vnučky, bavorské princezny Alžběty (1874–1957), dcery arcivévodkyně Gisely a bavorského prince Leopolda. Její vyvolený, Otto von Seefried – pouhý baron a navíc protestant –, byl pro wittelsbašskou princeznu jako manžel naprosto nevhodným kandidátem. Vědoma si toho, že rodina by za normálních okolností vztah nikdy nelegalizovala, zvolila Alžběta radikální řešení, a sice útěk do Itálie a tajný sňatek.¹⁹²

Případ se brzy dostal na veřejnost a senzace se chopil tisk. Císaři Františku Josefovi dokonce přisoudil roli „dobrého advokáta a přímlyvce náklonnosti své prvorozené vnučky“.¹⁹³ Přestože císař rozhodně nebyl Alžbětinou romancí nijak nadšen a záležitost vlastně ani nebyla v jeho kompetenci, rozhodl se působit jako prostředník mezi ní a jejím otcem, který záležitost těžce nesl, a přislíbil učinit „všechno, co může trochu pomoci“.¹⁹⁴ Poté, co mladý pár získal dodatečné svolení ke sňatku a baron von Seefried vyjádřil souhlas s výchovou svých dětí v katolické víře, přijal císař Seefrieda, jenž na něj udělal při osobním setkání vynikající dojem, do rakouské armády¹⁹⁵ a nadále se živě zajímal o jeho vojenské úspěchy.¹⁹⁶ Roku 1904 jej nakonec povýšil do hraběcího stavu.¹⁹⁷

Zcela ojedinělý jev v habsburském domě představoval sňatek arcivévodkyně s nešlechticem. Za dobu trvání monarchie k němu došlo pouze v jediném případě – roku 1913, kdy se Eleonora (1886–1974), nejstarší dcera arcivévody Karla Štěpána a

¹⁹¹ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 58–59; WINDISCH-GRAETZ, Ghislaine, Alžběta „Rudá vévodkyně“. Život vnučky Františka Josefa I., Praha 1998.

¹⁹² PRASCHL-BICHLEROVÁ, Gabriele, Lásky a sňatky Habsburků, s. 10–13; SCHAD, Martha, Kaiserin Elisabeth und ihre Töchter, München 2004 (dále jen SCHAD, Töchter), s. 32–35.

¹⁹³ Cit. dle: Neue freie Presse, 6. prosince 1893, s. 5.

¹⁹⁴ Cit. dle: PRASCHL-BICHLEROVÁ, Lásky a sňatky Habsburků, s. 11.

¹⁹⁵ Císař jmenoval von Seefrieda poručíkem 1. pěšího pluku v Opavě. SCHAD, Töchter, s. 33.

¹⁹⁶ PRASCHL-BICHLEROVÁ, Lásky a sňatky Habsburků, s. 13.

¹⁹⁷ SCHAD, Töchter, s. 33.

arcivévodkyně Marie Terezie¹⁹⁸, s císařovým svolením provdala za námořního důstojníka z měšťanské rodiny Alfonse von Kloss.¹⁹⁹ Porodila mu osm dětí a prožila s ním šťastné manželství, jež ukončila až Klossova smrt roku 1953.²⁰⁰

Důvodem této císařovy benevolence mohly být těsnější osobní vazby k dotyčným „hříšnicím“, navíc v případě arcivévodkyň si František Josef mohl jistou shovívavost dovolit – protože arcivévodkyně přestávaly být okamžikem svého sňatku členkami arcidomu, nemělo udělení souhlasu k mesalianci ženské příslušnici rodu tak fatální následky, jako v případě arcivévody. K opravdu masovému rozšíření morganatických sňatků došlo až po pádu monarchie. Nerovnorodý sňatek uzavřel například Josef Ferdinand, hlava toskánské sekundogenitury a bratr Leopolda Wölflinga.²⁰¹ Podle dříve platných měřítek se stavovsky přiměřeně neoženil dokonce ani Otto Habsburský, syn posledního císaře Karla I. a pretendent habsburského trůnu – jeho manželka Regina měla totiž „přes svou matku pocházející z vestfálské hraběcí rodiny dokonce značný počet měšťanských a rodem nerovných předků“.²⁰²

Nemanželské děti v habsburském domě

V habsburské monarchii 19. století považovala společnost za zcela běžné, že mladí aristokraté „vstupovali do manželství se zkušenostmi a někteří už po několika aférách“.²⁰³

¹⁹⁸ Arcivévodkyně Marie Terezie (1862–1933) byla nejstarší dcerou arcivévody Karla Salvátora a sestrou arcivévody Františka Salvátora, manžela císařovy nejmladší dcery Marie Valérie. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 316.

¹⁹⁹ Sňatek byl uzavřen 9. ledna 1913 ve městě Saybusch (Żywiec) v dnešním Polsku. Skromného obřadu se z císařské rodiny kromě rodičů nevěsty účastnili pouze Eleonořina sestra arcivévodkyně Mechthildis a strýc arcivévoda Leopold Salvátor a manželkou a nejstarší dcerou. Sport und Salon, 11. ledna 1913, s. 2; Wiener Zeitung, 10. ledna 1913, s. 1.

²⁰⁰ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 89; LIST, Beiträge, s. 406; PRASCHL-BICHLEROVÁ, Lásky a sňatky Habsburků, s. 106.

²⁰¹ Roku 1921 se Josef Ferdinand oženil s Rosou Joklovou rozenou Kaltenbrunnerovou původem z měšťanského rodu. Bezdětné manželství bylo rozvedeno roku 1928. O rok později uzavřel sňatek s Gertrudou Tomanekovou šlechticnou z Beyerfelsu, jež pocházela z rodiny nobilitovaného poštmistra. Dvěma dětem propůjčil jejich otec „z pravomoci hlavy toskánského rodu titul principe a principessa di Firenze“. Cit. dle: ŽUPANIČ, Habsburkové ve 20. století, s. 9.

²⁰² Cit. dle: HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 25.

²⁰³ Cit. dle: WINKELHOFEROVÁ, Šlechtictví, s. 68.

Své milenky si nejčastěji vybírali mezi prostými ženami nebo umělkyněmi, například herečkami či baletkami vídeňské opery. Milostné poměry byly většinou mlčky tolerovány i v době manželství za předpokladu, že příliš nediskreditovaly manželku a rodinu. Většinou byly tyto vztahy dříve nebo později ukončeny předáním pěkného dárku. Někdy mohla žena získat dokonce doživotní finanční zajištění, zejména pokud milenci porodila dítě.²⁰⁴

V tomto ohledu mohl jít příkladem i sám císař, který dlouhá léta udržoval milostný poměr s Annou Nahowskou,²⁰⁵ jejíž dcera Helena, pozdější manželka hudebního skladatele Albana Berga, byla dokonce považována za císařovu nemanželskou dceru. Na rozloučenou Anna obdržela od Františka Josefa 200 tisíc zlatých oproti příslibu, „že o svých vztazích s císařem (...) zachová absolutní mlčenlivost“.²⁰⁶ V pozdějších letech a dokonce podporován samotnou císařovnou udržoval František Josef vztah (pravděpodobně rovněž milostný) s herečkou Dvorního divadla Kateřinou Schrattovou. Pravidelně ji zahrnoval dárky a hradil také její hráčské dluhy.²⁰⁷

U žen byl naopak mimomanželský poměr naprosto nepřipustný, už jen proto, že nebylo možné utajit jeho možné následky. Přesto se podobné případy občas stávaly. Pokud byla aristokratka provdána, platil za otce dítěte vždy její manžel.²⁰⁸ Komplikovanější byla situace ve chvíli, kdy do jiného stavu přišla doposud neprovdaná dívka. Dítě obvykle musela porodit tajně a pak je odevzdat buď do rukou jeho biologického otce, nebo dát k adopci.

Čas od času k takovým případům docházelo dokonce i v evropských panovnických domech. Například na dánském královském dvoře se takto postarala o skandál princezna Thyra (1853–1933), nejmladší dcera krále Kristiana IX., když přišla jako sedmnáctiletá do jiného stavu s jedním poručíkem kavalerie. Její milenec posléze spáchal sebevraždu a dceru, kterou princezna tajně porodila, dala rodina k adopci. Podobný osud potkal o desetiletí dříve nemanželskou dceru Marie Žofie Bavorské (1841–1925), jež byla mladší

²⁰⁴ Někdy se přitom nejednalo pouze o krátkodobé záležitosti, ale spíše o trvalé mimomanželské vztahy, jakousi druhou rodinu aristokrata. WINKELHOFEROVÁ, Šlechtictví, s. 93.

²⁰⁵ Anna byla dcera majitele malé továrny na proutěné zboží Franze Nowaka. Její první manželství skončilo rozvodem, podruhé se provdala za Franze Nahowského, který byl také oficiálně otcem Anniných pěti nejmladších dětí. Vztah s císařem Františkem Josefem trval v letech 1875–1888. SAATHEN, Friedrich (ed.), Anna Nahowská a císař František Josef. Zápisky, Praha 1994 (dále jen SAATHEN, Nahowská), s. 7–11.

²⁰⁶ Cit. dle: SAATHEN, Nahowská, s. 11.

²⁰⁷ Autor literatury faktu Georg Markus dokonce vyjádřil hypotézu, že František Josef I. a Kateřina Schrattová uzavřeli po smrti císařovny Alžběty tzv. sňatek svědomí. Podrobněji MARKUS, Georg, Kateřina Schrattová. Císařova tajná žena, Praha 1997, s. 11–20.

²⁰⁸ WINKELHOFEROVÁ, Šlechtictví, s. 96.

sestrou císařovny Alžběty a bývalou královnou Obojí Sicílie. Děvčátko bylo po narození svěřeno do péče svého otce, důstojníka papežské gardy.²⁰⁹

U aristokratů se naopak s případnými následky mimomanželských vztahů jaksi počítalo a většinou nepředstavovaly vážnější problém, neboť nemanželské děti neměly žádná dědická ani nástupnická práva. Jejich otec (nebo jeho rodina) je většinou odpovídajícím způsobem finančně zajistil a někdy na ně pamatoval také ve své poslední vůli.²¹⁰ Patřilo k dobrým způsobům nemanželské dítě zabezpečit dokonce i tehdy, pokud vznikly pochybnosti o otcovství. Občas také docházelo k legitimaci levobočků, ale ani v takovém případě obvykle neměli nárok na stav a titul svého rodiče.²¹¹

Pochopitelně ani mezi habsburskými arcivévody nebyly v 19. století milenky a nemanželské děti žádnou výjimkou, veřejně se k nim ale zpravidla nehlásili. Záležitost se obvykle snažili vyřídit co možná nejdiskrétněji odpovídajícím finančním odškodněním, jako například v případě nemanželského syna arcivévody Františka Ferdinanda d'Este, Kurta Ferdinanda (nar. 1889). Jeho matka Marie Hahnová, pražská židovská prodavačka v obchodě s prádlem, obdržela odstupné ve výši 8 tisíc zlatých a po svatbě Františka Ferdinanda dalších 35 tisíc korun. Kurtu Ferdinandovi bylo z pozůstalosti jeho otce roku 1917 vyplaceno 50 tisíc korun.²¹²

Postoj Habsburků k nemanželským potomkům přitom nebyl vždy tak rezervovaný. Například císař Maxmilián I. oficiálně uznal za své hned tři nelegitimní syny. Matkou Jiřího (asi 1505–1557) a Cornelia (nar. asi 1507, datum úmrtí neznámé) byla údajně neznámá Salcburčanka. Jiří, který jako první obdržel čestný přídomek „de Austria“, vyrůstal nejprve na nizozemském místodržitelském dvoře a později v okruhu Karla V. Byl určen pro církevní dráhu,²¹³ ve třicátých letech působil jako vyslanec nizozemské místodržitelky Marie Uherské a nakonec přijal biskupské svěcení.²¹⁴ Jeho mladšího bratra

²⁰⁹ BESTENREINEROVÁ, Erika, Sisi a její sourozenci, Praha 2004, s. 33–48.

²¹⁰ WINKELHOFEROVÁ, Šlechtictví, s. 93–94.

²¹¹ Šlechtický stav získaly nemanželské děti pouze, pokud jejich rodiče uzavřeli manželství, nebo císařským výnosem, který prohlásil nemanželské dítě za manželské. Ani tehdy však neměly nárok na dědictví fideikomisů. U vyšší aristokracie navíc legitimace probíhaly jen velmi neochotně – levobočků bylo udělováno spíše pouze prosté šlechtictví a většinou dostali i nové jméno. K problematice legitimací šlechtických nemanželských potomků v habsburské monarchii podrobněji ŽUPANIČ, Nová šlechta, s. 112–113.

²¹² GALANDAUER, František Ferdinand, s. 37–38.

²¹³ Jiří se stal mj. brixenským biskupem a dokonce byly učiněny neúspěšné pokusy dosadit ho na arcibiskupství v Salcburku.

²¹⁴ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 179.

Cornelia nechal Maxmilián I. studovat práva a dokonce o něm vážně uvažoval jako o budoucím milánském vévodovi.²¹⁵ Na kněžskou dráhu se vydal rovněž nejmladší z Maxmiliánových nemanželských synů Leopold (asi 1515–1557).²¹⁶

I nelegitimní děti Maxmiliánova vnuka Karla V. byly nakonec aktivně zapojeny do evropské politiky. Nejstarší Markétě (1522–1586), dceři flanderské venkovské dívky Jeanne van der Gheynst, se dostalo pečlivého vychování a již v necelých čtrnácti letech se stala objektem otcovy sňatkové politiky.²¹⁷ Na konci padesátých let byla dosazena svým nevlastním bratrem Filipem II. do funkce nizozemské místodržitelky, její působení v roli prostředníka mezi bratrem a nizozemskou protestantskou opozicí však nebylo úspěšné a konflikty nakonec vyústily roku 1567 v její abdikaci.²¹⁸

Skvělé vojenské a politické kariéry ve službách Filipa II. se dočkal i Juan d'Austria (1547–1578), nemanželský syn Karla V. a Barbary Blombergové. Filip II. Juana jako dvanáctiletého přijal ke dvoru a o dva roky později jej dokonce oficiálně uznal za nevlastního bratra. Juan, původně předurčený k duchovní dráze, dosáhl největší slávy jako velitel společné flotily „Svaté ligy“, kdy roku 1571 v bitvě u Lepanta rozdrtil osmanské loďstvo, a nakonec se stal nizozemským místodržícím.²¹⁹

K vůbec nejznámějším nemanželským potomkům patří dodnes levobočci císaře Rudolfa II. a Kateřiny Stradové, dcery dvorního antikváře. Dospělosti se dožili tři synové a tři dcery. Nikoho z nich sice císař oficiálně za svého potomka neuznal, o všechny se však pečlivě staral. Neblaze proslul zejména syn Don Julius Caesar (asi 1585–1609), který od mládí projevoval sklony k alkoholismu a různým excesům. V roce 1606 jej otec internoval v kartuziánském klášteře v Gaminu v Horním Rakousku. Poté pobýval na českokrumlovském zámku, kde roku 1608 v záchvatu nepřítčnosti brutálně zavraždil svou milenkou Maruši. Na příkaz otce byl proto uvězněn a o rok později zemřel.²²⁰

Nemanželskému synovi Filipa IV. a herečky Marie Calderónové se dokonce dostalo té pocty, že byl pohřben v královské hrobce v Escorialu. Juana José d'Austria (1629–1679) jeho otce zajistil nejprve propůjčením hodnosti velkopřevora řádu johanitů

²¹⁵ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 81.

²¹⁶ Tamtéž, s. 236.

²¹⁷ Markéta byla provdána nejprve za florentského vévodu Alessandra de Medici a po jeho zavraždění o rok později za Ottavia Farnese, budoucího vévodu z Parmy.

²¹⁸ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 320–322; WEISSENSTEINER, Friedrich, Dcery Habsburků na cizích trůnech, Praha 2001, s. 12–47.

²¹⁹ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 190–191.

²²⁰ JANÁČEK, Josef, Rudolf II. a jeho doba, Praha a Litomyšl 1997, s. 419–420.

v Kastilii a Leónu, později se stal guvernérem Španělského Nizozemí a vrchním velitelem invazních vojsk do Portugalska. Neúspěšně se také pokoušel o uznání za otcova následníka. Po Filipově smrti usiloval o regentství za slabomyslného Karla II., nevlastní matka však namísto toho dosáhla jeho vyhnání ode dvora. Juan José poté úspěšně uskutečnil státní převrat a až do své smrti roku 1679 vládl za Karla II.²²¹

Nemanželské děti Habsburků 18. a 19. století však ve velké většině zůstaly v anonymitě, v neposlední řadě také proto, že se s nimi jejich otcové často vůbec nestýkali. Z běžného rámce vybočilo na konci 19. století pouze několik případů, například tzv. aféra Wallburg. Roku 1899 veřejně vznesly tři údajně manželské děti arcivévody Arnošta (1824–1899)²²² nárok na jeho dědictví.²²³ Jednalo se o syna a dvě dcery, kteří tvrdili, že jsou Arnoštovými potomky z roku 1856 uzavřeného manželství s Laurou von Wallburg (rozenou von Skublics), a na jejichž výchovu finančně přispívali Arnoštovi bratři.

Požadavek na dědictví byl zamítnut, mimo jiné s odůvodněním, že k morganatickému manželství arcivévody nebyl udělen císařský souhlas, a rozhodnutí následně potvrdil i Vrchní zemský soud. Přesto se sourozenci nevzdali – i v dalších letech zásobovali císaře různými požadavky a dokonce o případu publikovali dvě knihy. Důkazy, které o sňatku předložili, byly nakonec prokázány jako falza.²²⁴

Rovněž nezvyklý byl postup v případě dvou nemanželských dětí arcivévody Otty (1865–1906), prostředního syna arcivévody Karla Ludvíka, neboť v jejich záležitosti nebyl uplatněn v habsburském rodě jinak obvyklý princip „pouhého“ finančního odškodnění matce.²²⁵ Zábavu milující a poněkud lehkomyslný arcivévoda Otto, proslulý široko daleko svými eskapádami,²²⁶ byl sice ženatý se saskou princeznou Marií Josefou, svými milostnými aférami se však příliš netajil. Ze vztahu s Marií Theresií Schleinzarovou, rozenou Adamovou, měl syna Alfreda a dceru Hildegardu. Obě děti nejenže ekonomicky

²²¹ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 191–192.

²²² Arcivévoda Arnošt byl druhým synem bývalého lombardsko-benátského vicekrále arcivévody Rainera a Alžběty Savojsko-Carignanské. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 72–73.

²²³ Dědictví bylo ovšem vlivem nešťastného hospodaření arcivévody Arnošta nulové, dokonce nestačilo ani k pokrytí nákladů za pohřeb. LIST, Beiträge, s. 210–211.

²²⁴ K aféře Wallburg podrobněji HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 72–73; LIST, Beiträge, s. 211–213.

²²⁵ ŽUPANIČ, Nová šlechta, s. 114.

²²⁶ Až před vídeňský parlament se dostal skandál, kdy arcivévoda Otto na projížďce přiměl zastavit pohřební průvod a pak se svými kumpány přeskakovali na koních nebožtíkovu rakev. Pozdvižení vzbudil také v hotelu Sacher, kde se jednoho dne objevil v hotelové hale oděn pouze do Řádu zlatého rouna a opasku se šavlí. PERNES, Habsburkové bez trůnu, s. 138–139. Jindy se opilý arcivévoda pro změnu pokusil vtrhnout se svými přáteli do ložnice své manželky, aby jim „ukázal jeptišku“. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 351.

zabezpečil, ale navíc i uznal za své. Marie Theresie se později provdala za lékaře Julia Cohna. O povýšení Ottových levobočků do šlechtického stavu se roku 1911 u císaře zasadila jejich vychovatelka hraběnka Boss-Waldecková. Společně s Alfredem a Hildegardou byl nobilitován se shodným predikátem „šlechtic z Hortenau“ i jejich nevlastní otec.²²⁷ Za svou měl arcivévoda uznat také dceru, kterou měl s herečkou Luisou Robinsonovou.²²⁸

²²⁷ K nemanželským dětem arcivévody Otty podrobněji ŽUPANIČ, *Nová šlechta*, s. 114.

²²⁸ HAMANNOVÁ, *Habsburkové*, s. 351.

2. Toskánský princ

Když 2. prosince 1868 přivedla Alice – manželka toskánského velkovévody Ferdinanda IV. – na svět svého nejstaršího syna, zdálo se, že se malý arcivévoda narodil pod šťastnou hvězdou. Na den jeho narození totiž připadalo dvacáté jubileum panování jeho prastrýce Františka Josefa I., který také – jak bylo v císařské rodině zvykem – obratem „velice potěšen šťastnou událostí [vyjádřil Ferdinandovi a Alici] z celého srdce“²²⁹ své blahopřání. O tři dny později byl chlapec pokřtěn jako Leopold Ferdinand Salvátor Maria Josef Jan Křtitel Zenobius Ruprecht Ludvík Karel Jakub Bibiana.²³⁰

Toskánská Habsburkové

V době Leopoldova narození byl jeho otec Ferdinand stále ještě velkovévodou toskánským, tento titul však byl již dlouhá léta téměř prázdným pojmem. Roku 1859 vyhnala rodinu ze země revoluce, jež ukončila více než stoleté habsburské panování v této oblasti. Od 16. století vládli Toskánsku Medicejové, jejichž poslední příslušník Gian Gastone zemřel v roce 1737 bez dědiců. V důsledku územních rošád za války o polské nástupnictví připadlo Toskánsko Františku Štěpánovi Lotrinskému (1708–1765), od roku 1736 ženatému s Marií Terezií. Představovalo jakési odškodnění za odstoupené lotrinské vévodství, kde se usadil bývalý polský král a tchán francouzského krále Stanislav I. Leszczyński.

Osobně byl František Štěpán ve Florencii přítomen pouze několik měsíců a vládu za něj fakticky vykonávala jím pověřená regentská rada.²³¹ Posléze Toskánsko určil jako sekundogeniturní panství²³² mladšímu synovi Petru Leopoldovi (1747–1792), jenž

²²⁹ Cit. dle: Telegram císaře Františka Josefa I. velkovévodovi Ferdinandu IV. z 2. prosince 1868, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 183.

²³⁰ Křest přijal Leopold Ferdinand z rukou salcburského arcibiskupa Maxmiliána Josefa von Tarnóczy. Kmotrem mu byl jeho dědeček Leopold II., při obřadu zastoupený svým čtvrtým synem arcivévodou Ludvíkem Salvátorem. Křestní list arcivévody Leopolda Ferdinanda, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 183.

²³¹ Ve Florencii pobýval František Štěpán s Marií Terezií od ledna do dubna 1739. PEHAM, Helga, Leopold II. Herrscher mit weiser Hand, Graz 1987, s. 71.

²³² Stalo se císařským patentem z 14. června 1763. KOVAŘÍKOVÁ, Lenka, Lotrinští velkovévodové a Maremma, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2008, s. 25.

nastoupil vládu po otcově smrti roku 1765 a svou důkladnou, přitom rozvážnou reformní politikou učinil Toskánsko „vzorovou zemí evropského osvícenství“.²³³ Za šťastné bylo považováno nejen Leopoldovo panování, ale i jeho manželství se španělskou infantkou Marií Ludovikou, která mu porodila celkem šestnáct dětí. V následujících generacích se toskánští Habsburkové vlivem italského prostředí i opakovaných sňatků s italskými princeznami²³⁴ zcela poitalštili, dokonce natolik, že se jejich dorozumívacím jazykem v rodině stala italština.²³⁵

Vláda Leopoldova druhorozeného syna Ferdinanda III. (1769–1824) byla poznamenána politickými a vojenskými otřesy doby napoleonských válek. Po vyhnání z Toskánska velkovévoda pobýval v exilu nejprve ve Vídni, poté v Salcburku a ve Würzburgu.²³⁶ Z rozhodnutí vídeňského kongresu se nakonec mohl vrátit do Florencie, kde také roku 1824 zemřel. Dramatické události provázely rovněž vládu jeho nejstaršího syna Leopolda, od roku 1824 velkovévody Leopolda II. (1797–1870). Ani jeho předchozí reformní činnost nezabránila roku 1848 v rozšíření revolučních nálad a rodina byla opět nucena opustit zemi. Ve chvíli, kdy se situace zdála beznadějnou, se Leopold obrátil na rakouského císaře s žádostí o pomoc. Rakouská vojenská intervence a následná okupace jej však připravily o sympatie obyvatel. Když za druhé války o nezávislost roku 1859 opozice provedla převrat, rozhodl se velkovévoda abdikovat ve prospěch svého nejstaršího syna Ferdinanda IV. Ani v jeho moci však nebylo situaci zvrátit. Rodina se musela odebrat do rakouského exilu a Toskánsko bylo začleněno do nově vzniklého Italského království.²³⁷

Ve svých teprve šestadvaceti letech tak měl Ferdinand IV. za sebou již řadu pohnutých životních událostí. Kromě nuceného odchodu do vyhnanství jej v roce 1859 potkala také smrt první manželky Marie Anny, dcery saského krále Jana I. Marie Anna zemřela jako třiaadvacetiletá na tyfus, jímž se údajně nakazila v důsledku otravy

²³³ Cit. dle: HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 245.

²³⁴ Matka arcivévody Leopolda Ferdinanda byla parmskou princeznou, jeho babička i prababička pocházely z rodu sicilských Bourbonů. Prvních dvanáct let života strávila v Itálii rovněž Leopoldova praprababička Marie Ludovika. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 45, 282–283, 302 a 304.

²³⁵ Italsky se hovořilo již v rodině velkovévody Petra Leopolda, který si v tomto jazyce zapisoval dokonce i své osobní poznámky, přestože se italsky začal učit až jako patnáctiletý. HAMANNOVÁ, Habsburkové,

²³⁶ V Salcburku panoval Ferdinand v letech 1803–1805 jako kurfiřt, po vyhnání byl odškodněn hodností würzburgského velkovévody (1807–1814). HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 106.

²³⁷ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 247–248.

ústřicemi.²³⁸ Po sobě zanechala nejen zlomeného manžela, ale i roční dcerku Marii Antonii.²³⁹

Ve Vídni se navíc toskánským uprchlíkům dostalo značně rozpačitého přijetí. Část rakouských příbuzných v nich spatřovala spíše nevítané cizince, pouhé vzdálené příbuzné,²⁴⁰ z nichž někteří – včetně arcivévody Leopolda Ferdinanda – se dokonce cítili být více spřízněni s Bourbony než s Habsburky.²⁴¹ Jejich italský temperament a smýšlení²⁴² ještě zdůrazňoval odlišný komunikační jazyk, kterým i v době rakouského exilu zůstala italština. Sám Ferdinand IV. hovořil německy jen s obtížemi²⁴³ a někteří členové rodiny (například Leopoldova babička velkovévodkyně Marie Antonie) němčinu neovládali vůbec.

Problematický byl rovněž fakt, že toskánská Habsburková přišli nejen o střechu nad hlavou, ale i o veškeré své příjmy. V Toskánsku museli zanechat všechn nemovitý i většinu movitého majetku včetně cenných obrazů či jídelních servisů. Odjezd z Florencie probíhal natolik chaoticky, že v Palazzo Pitti zůstaly dokonce některé nezbytné věci denní potřeby, včetně kapesníků a dětského prádla pro malou Antoinettu.²⁴⁴ O finanční zabezpečení toskánské linie se tedy musel postarat císař.²⁴⁵ Každý její člen měl nárok nejen na apanáž či výživné, ale i na odpovídající výnos z Rodinného zaopatřovacího fondu, důsledkem čehož musely být sníženy příjmy ostatních členů rodiny. Protože byl pro

²³⁸ TOSCANA, Lebensweg, s. 14.

²³⁹ Arcivévodkyně Marie Antonie (1858–1883), zvaná „Antoinetta“, byla po útěku z Florencie svěřena do péče příbuzných své matky na drážďanském královském dvoře, kde zůstala – často otcem navštěvována – až do svých čtrnácti let. Později pobývala střídavě v Drážďanech, Salcburku a různých lázeňských městech, kde se léčila s tuberkulózou. Z důvodu vysokého věkového rozdílu a Antoinettiny časté nepřítomnosti se proto důvěrnější vztah k nevlastním sourozencům zřejmě nevytvořil. Později se arcivévodkyně stala abatyší Tereziánského ústavu šlechticů, avšak již jako třidvacetiletá podlehl tuberkulóze. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 283; TOSCANA, Lebensweg, s. 14–15.

²⁴⁰ Posledním společným předkem byl velkovévoda Leopold I. (jako rakouský císař Leopold II.)

²⁴¹ „Byl jsem sice nazýván Habsburkem, ale to byla jen nálepka; obsah láhve je bourbonský. V mých žilách koluje z patnácti šestnácti krev bourbonská“. Cit. dle: WÖLFLING, Poslední Habsburkové, s. 75.

²⁴² WÖLFLING, Poslední Habsburkové, s. 63.

²⁴³ Podle Leopolda Wölflinga byla otcí „němčina obtížná a (...) vždycky klopýtal přes přídatné jméno“. Cit. dle: WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 23.

²⁴⁴ TOSCANA, Lebensweg, s. 16.

²⁴⁵ Tuto povinnost mu ukládal Císařský rakouský rodinný statut, podrobněji v kapitole Normy habsburského domu a jejich porušování.

toskánské Habsburky charakteristický vysoký počet potomků,²⁴⁶ byla tato skutečnost o to citelnější.

Návrat toskánské větve do lůna arcidomu se navíc dotkl i tehdy životně důležité otázky přednosti u dvora. Na základě Pragmatické sankce se toskánští Habsburkové zařadili v rodové hierarchii hned na druhé místo bezprostředně za vládnoucí linii. To jim zajišťovalo nejen vyšší teoretický nárok na trůn, ale i přednost před příslušníky mladších větví. Dokonce i arcivévoda Albrecht – jako vítěz od Custozzy a jeden z nejmajetnějších Habsburků největší autorita arcidomu – musel při oficiálních příležitostech zaujmout místo až za nejmladším toskánským arcivévodou. Řada Habsburků nesla tento fakt nelibě – i vzhledem k tomu, že novému postavení toskánské sekundogenitury naprosto neodpovídala výše jejího majetku.

Trnem v oku konzervativnějších rakouských Habsburků byla rovněž nonkonformita některých členů toskánské linie. Zvláště mezi sourozenci velkovévody Ferdinanda IV. se nacházela řada pozoruhodných osobností. Vedle rebelantského nejmladšího Ferdinandova bratra arcivévody Jana Nepomuka²⁴⁷ to byl především arcivévoda Ludvík Salvátor (1847–1915), známý jako uznávaný vědec a cestovatel,²⁴⁸ ale také jako velký podivín. U většiny příbuzných vzbuzoval posměch svým zanedbaným zevnějškem a staromódním oblečením. Bavili se Ludvíkovým nesalonním vystupováním i zvěstmi o jeho nekonvenčním životě na Mallorce, kde žil údajně „jak starý patriarcha (...) s četnými svými ženami a bezpočtem dětí, jež běhaly polonahé a v poledne byly ke společnému obědu svolávány píšťalkovým signálem, jež dával obyčejně sám“.²⁴⁹ Vědecky orientován byl rovněž další Ferdinandův bratr arcivévoda Karel Salvátor (1839–1892), architekt, hydrotechnik a proslulý vynálezce v oblasti konstrukce zbraní, který však na rozdíl od Ludvíka Salvátora žil spořádaným rodinným životem.²⁵⁰

²⁴⁶ Ferdinand IV., sám ze třinácti sourozenců, zplodil jedenáct dětí. Deset potomků měl jeho bratr Karel Salvátor i synovci Leopold Salvátor a František Salvátor. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 78, 288 a 316.

²⁴⁷ K osobnosti arcivévody Jana Nepomuka (pozdějšího Jana Orthy) podrobněji v kapitole Normy habsburského domu a jejich porušování.

²⁴⁸ Na vzdělání Ludvíka Salvátora se podíleli přední profesori pražské univerzity. Za svůj život arcivévoda publikoval více než 50 převážně přírodovědeckých, ale také etnografických a filologických spisů. Byl jmenován čestným členem šesti akademií věd a stal se také zakladatelem přerovského skanzenu. K Ludvíku Salvátorovi podrobněji GREGOROVÍČOVÁ, Eva a kol., Ludvík Salvátor. Vědec a cestovatel, Brandýs nad Labem a Stará Boleslav 2005.

²⁴⁹ Cit. dle: WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 65.

²⁵⁰ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 214–215.

Nevraživost vůči toskánským Habsburkům byla většinou spíše skrytá, navenek se projevovala jen příležitostně a mezi řádky. Otevřeně dal průchod své nenávisti vůči toskánské sekundogenituře například doyen habsburského domu arcivévoda Albrecht, když v dopise adresovaném Františku Ferdinandovi d'Este označil excesy arcivévody Leopolda Ferdinanda za pouze „další důkaz toho, co italské prohnání, bourbonské ubohosti a protirakouského smýšlení toskánská větev vyprodukovala a rozesela“.²⁵¹ Sám toskánský rod zpočátku přizívoval tento stav tím, že projevoval minimální snahu přizpůsobit se novým poměrům. Velkovévoda Ferdinand věřil, že situace v Itálii je pouze dočasným stavem, a doufal v brzký návrat do Florencie. Z tohoto důvodu se také dlouho bránil uzavřít nový sňatek a usadit se na území monarchie.²⁵²

Po útěku z Florencie se Ferdinand zabydlel nejprve v Schönbrunnu. Zřejmě v tomto období započal jeho přátelský vztah s Františkem Josefem. „Mazaného Itala“²⁵³, jak Ferdinanda žertem označoval, s císařem spojovala nejen lovecká vášeň a láska k horám, ale i některé vlastnosti – oba byli pracovití, pedantičtí a v soukromém životě upřednostňovali střídmost před okázalostí a pohodlím. Leopold Wölfling však přikládal tomuto přátelství minimální váhu. Náklonnost císaře k otci byla podle něj „pouhá slabost, nic víc. Nebral jeho mínění vážně, protože otec měl široký rejstřík intelektuálních zájmů, což ho v očích monarchie s úzkým rozhledem prezentovalo jako snílka a diletanta“.²⁵⁴

Postupem času se návrat do Toskánska jevil stále nereálnějším. Ferdinand nakonec zakoupil pozemky v Lindau u Bodamského jezera, kde si nechal vybudovat letní sídlo „Villa Toscana“, a na přání otce se znovu oženil. Jeho vyvolená – princezna Alice – byla dcerou zavražděného parmského vévody Karla III. Oddáni byli 11. ledna 1868 na zámku Frohsdorf²⁵⁵ v Dolním Rakousku.²⁵⁶ Po svatbě dal císař Ferdinandovi s Alicí k dispozici salcburskou Starou rezidenci, která se stala jejich novým domovem. Kromě rodiny velkovévody Ferdinanda zde žil ještě císařův otec arcivévoda František Karel a dvě bývalé císařovny,²⁵⁷ takže zde vládl poměrně čilý společenský život. Tato impozantní a reprezentativní budova, dříve sídlo salcburských arcibiskupů, však nebyla pro každodenní

²⁵¹ Cit. dle: WEISSENSTEINER, Reformer, s. 285.

²⁵² TOSCANA, Lebensweg, s. 17.

²⁵³ Cit. dle: BOURGOING, Jean de (ed.), Briefe Kaiser Franz Josefs an Frau Katharina Schratt, Wien 1964, s. 310.

²⁵⁴ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 79.

²⁵⁵ Zámek Frohsdorf tehdy patřil Henrimu d'Artois, hraběti Chambordovi, strýci Alice Parmské.

²⁵⁶ Wiener Zeitung, 10. ledna 1868, s. 2.

²⁵⁷ Karolína Augusta (vdova po Františkovi I.) a Marie Anna (vdova Ferdinanda I.)

obývání příliš praktická. Nacházela se ve špatném stavu a její rozlehlé, chladné a ponuré místnosti působily zejména na děti skličujícím dojmem.²⁵⁸

Dětská léta v Salcburku

V Salcburku Ferdinand s Alicí i nadále udržovali fikci vládnoucího dvora. Převaha italského služebnictva²⁵⁹ a především přísné dodržování ceremonielu měly vytvořit dojem, že velkovévoda je pouze dočasně vzdáleným panovníkem své země.²⁶⁰ Na děti však chlad, strnulost a obřadnost, jimiž bylo rodinné prostředí propleteno, působily spíše tísnivě. Sám Leopold Wölfling později jako starý muž vzpomínal, jak jej v dětství děsil všudypřítomný španělský ceremoniel, vytvářející i mezi blízkými příbuznými těžko prostupnou hradbu. Záviděl chudým salcburským dětem jejich volnost i péči, kterou jim matky v dětských letech věnovaly, zatímco jeho a četné sourozence – do roku 1891 jich přišlo na svět devět²⁶¹ – matka hned po narození přenechala péči služebnictva.²⁶²

Přestože pro 19. století byl v souvislosti s *biedermeierovským* novým ideálem rodiny charakteristický podstatně láskyplnější a vřelejší vztah k dětem než v dobách minulých, ve vyšších kruzích stále přetrvával zvyk svěřovat potomky kojným a chůvám.²⁶³ Jako žena toskánského velkovévody se Alice často zdržovala mimo domov, častá nepřítomnost a reprezentační povinnosti jí proto nedovolovaly trávit s dětmi více času. Své děti vídala jen minimálně, a pokud ano, údajně ani nevěděla, co si s nimi počít.²⁶⁴ Tyto

²⁵⁸ TOSCANA, *Lebensweg*, s. 20; WÖLFLING, *Habsburkové ve vlastním zrcadle*, s. 15.

²⁵⁹ Italové byli oba komoří velkovévody, stejně jako jeho vrchní hofmistr, ředitel kanceláře i část řadového personálu. WÖLFLING, *Habsburkové ve vlastním zrcadle*, s. 22–24.

²⁶⁰ Nereálnou naději na opětovné získání vlády nad Toskánskem později živily i následující generace. Sám Leopold Wölfling ve třicátých letech vyjádřil domněnku, že svým odchodem z arcidomu „navždy zmařil (...) [otcovu] toužebnou naději na opětovné panování v Toskánsku, neboť František Josef nikdy nezaváhal potrestat otce za hříchy jejich synů”. Cit. dle: WÖLFLING, *Z arcivévody hokynářem*, s. 23.

²⁶¹ Luisa Antonie (1870–1947), Josef Ferdinand (1872–1942), Petr Ferdinand (1874–1948), Jindřich Ferdinand (1878–1969), Anna Marie Terezie (1879–1961), Markéta (1881–1965), Germana (1884–1955), Robert Ferdinand (1885–1895) a Anežka (1891–1945).

²⁶² WÖLFLING, *Z arcivévody hokynářem*, s. 10.

²⁶³ WINKELHOFEROVÁ, *Šlechtictví*, s. 16.

²⁶⁴ WÖLFLING, *Z arcivévody hokynářem*, s. 16.

skutečnosti se následně odrazily v jejich vzájemných vztazích a není proto divu, že ji děti „měly především za velkovévodkyni – a až na druhém místě za matku“.²⁶⁵

Podobně jako většina ostatních arcivévodů a arcivévodkyň i Leopold a jeho sourozenci trávili většinu svého času s chůvou, která tehdy byla nepostradatelným členem nejen aristokratických, ale i některých středostavovských rodin. Chůva dětem mnohdy prakticky nahrazovala matku a často si k ní vytvořily silnou citovou vazbu, jež přetrvala až do dospělosti.²⁶⁶ Stejně tomu bylo i v případě dětí toskánského velkovévody. Svou chůvu Theresu Bouhlerovou zvanou „Tatl“ milovaly – běhaly za ní se svými radostmi i starostmi, hrála si s nimi, utěšovala je a v době nemoci o ně láskyplně pečovala. Byla také zprostředkovatelkou mezi nimi a přísnými rodiči a současně se těšila jejich bezmezné důvěře: „Byla nejvyšší instancí, když jsme nevěřili rodičům, ani učitelům, ani vychovatelům. (...) Tak jsme chodili k Tatle, vyptávali se jí, a co nám pověděla, s tím jsme bývali spokojeni, neboť ‚to řekla Tatl‘“,²⁶⁷ vzpomínal Leopold. Ještě jako dospělí mužové chodili prý toskánské arcivévodové k milované chůvě pro radu a sám Wölfling s ní udržoval písemný kontakt dokonce i po svém odchodu z habsburského domu.²⁶⁸

Podobně jako u matky byl i ve vztahu k otci pro děti určující především respekt a ostych, jež bránily navázání skutečně důvěrného vztahu. Byl-li velkovévoda vůbec přítomen, trávil většinu dne prací za svým psacím stolem.²⁶⁹ Pokud jej chtěly děti vidět či o něco požádat, musely tak učinit prostřednictvím jeho tajemníka.²⁷⁰ Třebaže často dovedl být příkrý a přísný, byl zároveň nesmírně čínorodý, veselý a pro své děti měl vždy pochopení. Vzácné chvíle volna rád trávil ve společnosti dětí, které ve skutečnosti velmi miloval a ony milovaly jeho. „Mé nejšťastnější vzpomínky se týkají chvil, kdy můj milovaný otec seděl vedle mě a mých bratrů a vyprávěl nám vlastní vymyšlené pohádky, ke kterým kreslil a maloval úžasné obrázky, které jsme hltali očima. Na mé malé plotně

²⁶⁵ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 18.

²⁶⁶ Důvěrný vztah k chůvě hraběnce Fuchsové pojil například Marii Terezii. Na císařovnoho přání byla hraběnka dokonce pohřbena v Kapucínské kryptě – jako jediný nečlen habsburského domu. Velmi dobrý vztah ke své chůvě hraběnce Weldenové měl rovněž korunní princ Rudolf – dokonce ani v dopise na rozloučenou jí neopomněl poslat pozdravy. HAMANNOVÁ, Rudolf, s. 30–31.

²⁶⁷ Cit. dle: WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 33.

²⁶⁸ „Moje úcta k (...) [Therese Bouhlerové] byla odjakživa tak veliká, že si i dnes ještě se stařenkou tou dopisují, sám jsa dvaapadesátníkem“. Cit. dle: WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 34. Též v pozůstalosti Leopolda Wölflinga se nachází pohlednice s pozdravy adresovaná Therese Bouhlerové. ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/28–4.

²⁶⁹ TOSCANA, Lebensweg, s. 21.

²⁷⁰ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 9.

pro panenky nám tatínek často, k naší nevýslovné blaženosti, vařil všelijaké pokrmy“,²⁷¹ vzpomínala po letech Luisa Toskánská.

Přestože byl přímý styk s rodiči omezen pouze na několik hodin týdně – hře v jejich přítomnosti byla v denním programu vymezena jen půlhodina denně po snídani²⁷² – výchovu svých dětí Ferdinand s Alicí sami určovali a dohlíželi na ni. O pokračujícím duševním i tělesném vývoji potomků je vychovatelé pravidelně informovali a též s nimi konzultovali svá výchovná opatření.²⁷³ Byli to také rodiče, kdo dětem určovali jejich denní program. Ten byl vždy přesně naplánován, odchylky se připouštěly jen ve výjimečných případech (například v době konání plesu) a v době prázdnin.

Denní režim dětí byl na dnešní poměry přísný, avšak zcela v souladu s tehdy obecně platnými pravidly. Příliš se dítěti přizpůsobovat či jej dokonce rozmazlovat bylo nepřipustné, neboť „zhýčkané dítě bylo synonymem špatnosti“. ²⁷⁴ Prostý životní styl, stejně jako disciplínu a poslušnost dětem důsledně vštěpoval zejména velkovévoda, jenž byl sám zapřisáhlým „nepřítelem požitkářství a vší změkčilosti“. ²⁷⁵ „Tvrdé lůžko, jediná přikrývka v létě i v zimě, slabý tvrdý polštář a každého jitra ledově studená sprcha, to byly zásady, které pokládal otec – a vším právem – za hygienické“, ²⁷⁶ vzpomínal později Leopold Wölfling. Otcovy zásady přijal za své, v dospělosti se jimi řídil a rovněž je prosazoval ve vlastní rodině. ²⁷⁷

V šesti letech se Leopold musel odloučit od milované chůvy a jeho výchova přešla do mužských rukou. Pro císařské prince se předpokládala vojenská kariéra, čemuž byl obvykle přizpůsobován i výběr vychovatelů. Na vychovatelské posty často byli angažováni armádní důstojníci většinou postrádající pedagogické vzdělání a mnohdy i talent. Odborné vzdělání nebylo považováno za nezbytné, neboť i sám císař byl přesvědčen, že „důstojník je jako vychovatel lepší než nějaký víceméně pedantický profesor“. ²⁷⁸ Není proto divu, že občas docházelo k opravdovým pedagogickým

²⁷¹ Cit. dle: TOSCANA, Lebensweg, s. 21.

²⁷² Celá rodina se pak scházela až o páté hodině na formální večeři, tzv. diner. Snídani děti neabsolvovaly s rodiči, ale zvláště v dětském pokoji. WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 28.

²⁷³ Srov. zprávy Theresy Bouhlerové velkovévodovi Ferdinandu IV. z roku 1873, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 183.

²⁷⁴ Cit. dle: LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel; Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století, Praha 2006, s. 147.

²⁷⁵ Cit. dle: WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 19.

²⁷⁶ Cit. dle: WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 32.

²⁷⁷ ADAMOVIČ, Memoiren, s. 214–215.

²⁷⁸ Cit. dle: HAMANNOVÁ, Rudolf, s. 32.

katastrofám, jako například v případě korunního prince Rudolfa. Výchovné metody jeho vychovatele generálmajora Leopolda hraběte Gondrecourta byly natolik drastické, že přivedly osmiletého korunního prince na pokraj duševního i fyzického zhroucení. Gondrecourt malého chlapce „utužoval“ například buzením ze spánku výstřely z pistole, jindy jej zavřel do obory a křičel na něj: „Blíží se divočák!“²⁷⁹

Jako vychovatel Ferdinandových synů působil od června 1875 Albin svobodný pán von Teuffenbach, tehdy čtyřicetiletý voják pocházející z korutanské důstojnické rodiny. Po absolvování vojenské akademie ve Wiener-Neustadtu se roku 1862 oženil a prodělal vojenskou kariéru až k hodnosti plukovníka (1878). V roce 1859 se jako rytmistr účastnil polního tažení do Itálie, poté nastoupil službu v císařově vojenské kanceláři, za niž byl roku 1874 vyznamenán Řádem železné koruny III. třídy. Pro post vychovatele habsburských arcivévodů měl všechny předpoklady. Kvalifikační list mu připisoval dobromyslný, čestný, upřímný a přátelský charakter, byl dobrým vojákem a – to především – horlivým vlastencem.²⁸⁰ Za sepsání a vydání díla „Vaterländisches Ehrenbuch – Poethischer Theil“ bylo Albinovi v září 1879 vysloveno zvláštní uznání a dík císaře za „snahu o prosazení vlasteneckého cítění“.²⁸¹ Není proto vyloučeno, že jej na místo vychovatele vybral sám František Josef, jistě mající eminentní zájem vštípit mladé generaci toskánských Habsburků správné (tedy rakousko-uherské) vlastenectví. Od císaře také Teuffenbach obdržel podrobné vychovatelské pokyny.²⁸²

Podle Leopolda byl vychovatel sice dobrák, pro dětskou duši však příliš pochopení neměl. Zůstal strohým, omezeným a nudným armádním důstojníkem bez smyslu pro humor a nadsázku a ani patriotismus v dětech nepěstoval zřejmě nejvhodnějším způsobem. Leopold později vzpomínal, jak vychovatel během únavných přednášek „nacpával naše neochotné mozky nekonečnou spoustou jmen a dat z dějin Rakouska“.²⁸³ Mnohem větší oblibě se proto těšil druhý vychovatel Karl Ferdinand Manussi šlechtic von Montesole, který svým svěřencům občas vypravoval dobrodružné zážitky z mexické občanské války, jíž se v šedesátých letech účastnil po boku císaře Maxmiliána.²⁸⁴

²⁷⁹ Nakonec oproti svým zvyklostem zasáhla císařovna Alžběta, která si na císaři ultimativně vymohla Gondrecourtovo propuštění a přijetí nového vychovatele, laskavého hraběte Latoura. Podrobněji HAMANNOVÁ, Rudolf, s. 32–35.

²⁸⁰ OeStA, KA, Kvalifikační list Albina svobodného pána von Teuffenbach.

²⁸¹ Cit. dle: OeStA, KA, Kvalifikační list Albina svobodného pána von Teuffenbach.

²⁸² Neue freie Presse, 27. prosince 1902, s. 7.

²⁸³ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 9.

²⁸⁴ WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 36–37.

Sourozencům měli jejich vychovatelé vštípit nejen vlastenectví, ale i respekt k rodové hierarchii a vědomí důležitosti vlastního postavení – ovšem nikoli jako prostředku k výhodám, ale jako celoživotního závazku. Zejména v období dospívání to ne vždy bývalo jednoduché. Paradoxně to nebyl Leopold, ale jeho mladší bratr Josef Ferdinand, kdo v tomto směru působil rodičům starosti. Jeho vychovatelé si opakovaně stěžovali na chlapcovy sklony ke vzdoru, zpupnosti, vzteku a povýšenosti.²⁸⁵ Místo aby šel spolužákům příkladem, dělal arcivévoda svým učitelům naschvály.²⁸⁶ Bezohledně a povýšeně se choval též vůči mladším sourozencům. Když selhaly mírnější výchovné prostředky, rozhodl se vychovatel Teuffenbach zasáhnout prostřednictvím Leopolda, v jehož autoritu nad mladším bratrem zřejmě doufal. Požádal jej, aby bratrovi důrazně domluvil, což však přineslo jen ten výsledek, že se Josef Ferdinand začal neuctivě chovat i k němu.²⁸⁷

Výchova a vzdělání

Ve stejné době, kdy začali výchovu malých arcivévodů určovat mužští vychovatelé, se započalo rovněž s jejich systematickým vzděláváním. Stejně jako v ostatních dobře situovaných rodinách, ani v rodině císařské nebylo zvykem, aby arcivévodové a arcivévodkyně navštěvovali veřejné školy. Byli vzděláváni doma, často duchovními či pedagogy reálných škol a gymnázií, kteří za nimi pravidelně docházeli. Veřejnou výukou začalo být domácí vyučování arcivévodů doplňováno teprve na sklonku 19. století, třeba v případě arcivévody Karla, který v letech 1899–1900 navštěvoval Gymnázium U

²⁸⁵ Srov. zprávy vychovatelů Teuffenbacha a Schauensteina velkovévodovi Ferdinandu IV. z února až května 1889, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 193.

²⁸⁶ Například při jednom opakování látky z geografie odpovídal arcivévoda na otázky kladené svým vychovatelem velice úsečně a se zjevnou nechutí, po chvíli se rozhodl mlčet úplně a na žádné dotazy nereagoval. Vychovatel mu tedy udělil domácí vězení do doby, než se mu navrátí řeč. „Po chvíli se objevil pobočník a nejjasnější pan arcivévoda prohlásil, že si předsevzal mlčet tak dlouho, dokud si budu hrát se cvikrem – což jsem během čekání na jeho odpověď skutečně činil“. Takovéto prohršky byly brány velmi vážně a vzbuzovaly nejhorší obavy o arcivévodovo životní směřování. Cit. dle: Dopis vychovatele Schauensteina velkovévodovi Ferdinandu IV. z 10. května 1889, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 193.

²⁸⁷ Dopis Albina von Teuffenbach velkovévodovi Ferdinandu IV. z 10. února 1889, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 193.

Skotů.²⁸⁸ I soukromá výuka však byla obyčejně zakončena veřejnou zkouškou, studijní plán tedy musel odpovídat gymnaziálním osnovám.²⁸⁹

Výuka malého Leopolda byla poměrně intenzivní. Probíhala od osmi do půl dvanácté, následovala druhá snídaně, krátká procházka a poté opět vyučování až do pěti hodin odpoledne, kdy se konala formální rodinná večeře, tzv. *diner*.²⁹⁰ Zvláštní důraz byl kladen zejména na výuku náboženství. Především velkovévodkyně Alice, jejíž silná religiozita podle Leopolda hraničila až s fanatismem,²⁹¹ se pokoušela vštípit náboženskou horlivost svým dětem za každou cenu. „Byla přímo posedlá pocitem všudypřítomnosti hříchu, takže se i z toho nejmenšího dětského přestupku stával strašlivý zločin. Nikdy v životě jsem se necítil větším hříšníkem jako v době, kdy mi bylo sem let“,²⁹² napsal Leopold. Svým snažením velkovévodkyně nakonec dosáhla – alespoň u dvou nejstarších dětí – přesného opaku.²⁹³

Vedle náboženství se arcivévoda učil němčině, matematice, cizím jazykům (latině, italštině, srbštině, později angličtině a francouzštině), dále historii, genealogii, šermu a jezdeckví.²⁹⁴ Podobně náročný vzdělávací program však nebyl u malých arcivévodů žádnou výjimkou. Setkáváme se s ním například u Františka Ferdinanda d'Este, jehož studijní plán předpokládal v osmi letech intenzivní výuku mezi šestou hodinou ranní a osmou hodinou večerní. Vedle náboženství, němčiny, psaní, počtů, zeměpisu, dějin a pěti cizích jazyků nesměl samozřejmě chybět šerm, jízda na koni, tanec, gymnastika a plavání.²⁹⁵ Ještě větší nároky byly kladeny na korunního prince Rudolfa. S výukou náboženství, češtiny, maďarštiny, počtů a psaní se v jeho případě začalo už ve třech letech, později přibyla ještě polština, francouzština a latina. Nadto byl korunní princ zatížen vojenskou přípravou a reprezentačními povinnostmi, takže mu na hru s vrstevníky nezbyval téměř žádný čas.²⁹⁶ U

²⁸⁸ GALANDAUER, Jan, Karel I. Poslední český král, Praha 1998, s. 16.

²⁸⁹ Veřejná zkouška zakončila rovněž domácí výuku arcivévody Leopolda Ferdinanda. OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

²⁹⁰ WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 28–29.

²⁹¹ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 18.

²⁹² Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 17.

²⁹³ Leopold Wölfling se později otevřeně prohlašoval za ateistu a negativní vztah k církvi a náboženství byl patrný i u jeho sestry Luisy. WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 16; TOSCANA, Lebensweg, s. 27–28.

²⁹⁴ WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 40–42; WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 15.

²⁹⁵ GALANDAUER, František Ferdinand, s. 19–20.

²⁹⁶ HAMANNOVÁ, Rudolf, s. 30an.

Rudolfova otce císaře Františka Josefa I. se ve dvanácti letech počet vyučovacích hodin vyšplhal dokonce na 50 týdně!²⁹⁷

Ne všichni arcivévodové však měli dar pfe a sebezapírání, řada z nich proto v dospělosti nepřiměřeně náročnou výuku kritizovala. Nevybíravě se na adresu svého vzdělávacího programu vyjadřoval například František Ferdinand d'Este,²⁹⁸ ale i sám Leopold Wölfling: „V devíti letech mi byla přidělena půlhodina na hraní denně. Není divu, že ze mě byl v deseti bezmála učenec na úrovni pohanské antiky“.²⁹⁹ Obsah své výchovy příliš neocenila ani Leopoldova sestra Luisa Toskánská: „Duchaplné automaty, to byl cíl naší výchovy, žádné individuální osobnosti, jen šablonovité papouškování“,³⁰⁰ napsala v pamětech. Ještě dál zašel s kritikou Leopold Wölfling, když před svým právníkem zkonstatoval, že „všichni (...) byli vychováni ve lháře a mluvky“.³⁰¹

Ve chvílích volna děti toskánského velkovévody občas podnikaly krátké výlety, při nichž bylo důsledně vyžadováno bezvadné chování. Stýkat se směly pochopitelně jen se sobě rovnými a od okolního světa byly víceméně drženy stranou. Nikdy nechodily na výstavy, jen zřídka divadla nebo na koncerty a z novin neznaly nic než katolické listy. Luise i Leopoldovi připadal takový život bez dobrodružství naprosto nudný a jednotvárný.³⁰² Dovoleno nebylo ani čtení moderní oddychové literatury. Za nevhodné byly považovány dokonce i knihy Karla Maye. Tehdy devítiletý Leopold byl jejich vášnivým čtenářem a nezbylo mu tedy, než je číst potají.³⁰³ Na výběr vhodné četby úzkostlivě dbala především velkovévodkyně Alice, jež se cítila oprávněna cenzurovat knihovnu svých potomků dokonce i v jejich dospělosti. Když prý jednou během návštěvy v Leopoldově posádce objevila v jeho knihovně díla Zolova, Ibsenova a Tolstého, rozčílila se a nařídila je všechny spálit.³⁰⁴

Poněkud stísněná rodinná atmosféra se uvolnila snad jen během letních prázdnin, které rodina trávila na letních sídlech v Ostrově nad Ohří a Lindau u Bodamského jezera. Vyučování bylo výrazně omezeno, etiketa odsunuta stranou a děti směly trávit více času

²⁹⁷ URBAN, František Josef I., s. 20.

²⁹⁸ GALANDAUER, František Ferdinand, s. 20.

²⁹⁹ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 15.

³⁰⁰ Cit. dle: TOSCANA, Lebensweg, s. 23.

³⁰¹ Cit. dle: Dopis dr. Emila Frischauera dr. Adolfo Bachrachovi z 8. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

³⁰² TOSCANA, Lebensweg, s. 27.

³⁰³ WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 37.

³⁰⁴ Die Zeit, 24. prosince 1902, s. 5.

s rodiči. Ferdinand děti brávil – k jejich nesmírné radosti a nadšení – s sebou na lov a plachtil s nimi po Bodamském jezeře, což byla jeho oblíbená zábava. Výjimečně se rodina o prázdninách vydávala i na delší cesty, například do Cannes, kde se tehdy s tuberkulózou léčila Leopoldova nevlastní sestra Antoinetta.³⁰⁵

Zatímco dva prostřední bratři byli určeni k pěchotě a nejmladší k jezdecku, pro Leopolda byla vybrána kariéra u námořnictva. Ve svých patnácti letech proto nastoupil jako externí chovanec na c. a k. námořní akademii v Rijece. Na přání velkovévody neměl být během studia nijak zvyhodňován, naopak měl jako císařský princ jít svou snahou a pílí ostatním příkladem: „O každý úspěch, kterého jsem dosáhl, jsem musel krůček za krůčkem bojovat – a když jsem byl odměněn, tedy ne proto, že jsem byl arcivévoda, ale přestože jsem jím byl“,³⁰⁶ vzpomínal později.

Studium považoval za sice náročné, avšak projevil se jako pilný a cílevědomý žák. Zkoušky z vyučovaných předmětů – lodní konstrukce, mechaniky, námořního práva, nautiky, taktiky, ale i italštiny, francouzštiny či angličtiny³⁰⁷ – skládal k plné spokojenosti rodičů vesměs s výborným prospěchem a nakonec se vypracoval dokonce na nejlepšího studenta ze třídy.³⁰⁸ 26. října 1887 byl Leopold jmenován námořním kadetem druhé třídy.³⁰⁹ Během studia podnikl se svými spolužáky několik cvičných plaveb, během nichž procestoval dalmatské pobřeží i Dálný Východ, kde byl slavnostně přijat u dvora japonského císaře Mucuhita či siamského krále Čulalongkorna.³¹⁰

Leopoldova pozice mezi spolužáky ale nebyla vůbec jednoduchá, neboť byla ve styku s nimi neustále zdůrazňována jeho arcivévodská hodnost. Zatímco ostatní chlapci nosili lodní stejnokroj, pro Leopolda byla připravena jen parádní uniforma. Učitelé i spolužáci mu museli vykat a oslovovat jej „arcivévodo“.³¹¹ Leopold navíc musel stále nosit řád Zlatého rouna, čímž si vysloužil posměšky spolužáků. Řádu se tedy zbavil tím, že jej schoval do kapsy.³¹² Ani pro samotného arcivévodu nebylo snadné zaujmout ke svému okolí i sobě samému správný postoj. „Na jedné straně byla stále oživována má hrdost na

³⁰⁵ WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 17–21, 45–46.

³⁰⁶ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 26.

³⁰⁷ Program zkoušek arcivévody Leopolda Ferdinanda, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 184.

³⁰⁸ OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ Koncept děkovného dopisu Ferdinanda IV. japonskému císaři Mucuhitovi (Meidži) a siamskému králi Čulalongkornovi z 25. března 1889, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 184.

³¹¹ WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 54.

³¹² Tamtéž, s. 82.

vlastní původ tou skutečností, že se přede mnou uklánělo tolik důstojných a starých pánů, (...) na druhé straně však se mně velmi líbila rovnost, volnost a bratrství mezi mými druhy“,³¹³ vzpomínal po letech. Navázat skutečné přátelství se mu během studií údajně nikdy nepodařilo.³¹⁴

Přestože mezi své spolužáky zcela nezapadl, považoval později léta strávená na námořní akademii za nejšťastnější ve svém životě. 15. prosince 1889 se Leopold stal námořním kadetem první třídy a o šest dní později praporčíkem řadové lodi.³¹⁵ Jeho nadřízení mu připisovali jazykový talent, zálibu pro námořnické povolání, vlídnost a zodpovědnost vůči posádce, stejně jako mimořádnou snahu se dále vzdělávat.³¹⁶ Leopold navíc projevils svou statečnost, když s nasazením vlastního života zachránil život topícímu se námořníkovi. Za tento čin byl císařem 26. června 1892 vyznamenán Vojenským záslužným křížem.³¹⁷ Do budoucna tedy vzbuzoval mladý arcivévoda jen ty nejlepší naděje.

³¹³ Cit. dle: WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 81.

³¹⁴ Tamtéž, s. 80.

³¹⁵ OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

³¹⁶ WEISSENSTEINER, Reformer, s. 282.

³¹⁷ OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

3. Cesta k rezignaci

Otevřené konflikty

V dobách studií na rijecké námořní akademii prožíval mladý arcivévoda štěstí rovněž v osobním životě. V polovině osmdesátých let se sblížil se svou sestřenicí Elvírou³¹⁸, dcerou pretedenta španělského trůnu Dona Carlose. Roku 1891 se rozhodl požádat o souhlas k oficiálnímu zasnoubení, který museli udělit nejen rodiče, ale jako hlava rodiny i císař František Josef. Arcivévoda byl pevně přesvědčen, že císař nebude jeho lásce klást překážky, neboť jeho vyvolená splňovala přísná kritéria rovnorodosti a rovněž pocházela z dobré katolické rodiny.³¹⁹ Navíc manželské spojení mezi arcidomem a rodinou Dona Carlose se již před nedávnem uskutečnilo, když se roku 1889 provdala Elvířina starší sestra Blanka za Leopoldova bratrance arcivévodu Leopolda Salvátora.³²⁰

O to větším překvapením bylo, když císař Leopoldovi během audienci stroze sdělil, že souhlas z politických důvodů neudělí.³²¹ Leopold byl zdrcen. Nechápal chlad a lhostejnost, s nimiž František Josef rozhodl o jeho osudu. Jeho rozhodnutí považoval za kruté a krajně bezohledné a upřímně jej za to nenáviděl. Stejnou hořkost pociťoval k arcivévodovi Albrechtovi, jehož považoval za strůjce císařova odmítnutí. Leopold této nešťastné události později přikládal zásadní význam pro své budoucí životní směřování. Kdyby „mi [císař] dovolil vzít si Elvíru za ženu, kolik mrzutostí a trápení by si v budoucnu ušetřil,“ napsal ve svých pamětech. „Pravděpodobně bych navždy zůstal poslušným arcivévodou a až do konce jeho dnů bych udržoval tradici bezpodmínečné poslušnosti císaři“.³²²

Své nenávisti k Františku Josefovi dal Leopold později otevřený průchod ve svých memoárech. Bezcitný, omezený a za všech okolností upjatý císař, jehož majestát jej děsil

³¹⁸ Životní osudy Elvíry Bourbonkové (1871–1929) se později ubíraly podobným směrem jako osudy Leopoldovy. Princezna tajně utekla od rodiny se svým milencem malířem Folchim. *Neue freie Presse*, 24. prosince 1902, s. 6.

³¹⁹ WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 85–87.

³²⁰ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 78.

³²¹ Proti manželskému spojení s rodinou karlistického kandidáta na španělský trůn zřejmě vystoupila arcivévodkyně Marie Kristina (1858–1929), dcera arcivévody Karla Ferdinanda, jež byla roku 1879 provdána za španělského krále Alfonse XII. a od jeho smrti v roce 1885 vládla jako regentka za nezletilého syna. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 294–296.

³²² Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 55.

již od dětských let,³²³ své příbuzné údajně s oblibou nelítostně šikanoval a pokoušel se je „dostat drezúrou na určenou cestu“.³²⁴ Šikanoval mladé arcivévody ve skutečnosti jistě nebylo panovníkovým záměrem. Neměl chuť a v pokročilejších letech ani energii se neustále zabývat prohřešky nezodpovědných členů rodiny, naopak od nich očekával, že mu jeho nelehkou státnickou úlohu ulehčí alespoň svým bezvadným chováním. Neměl však příliš na vybranou. Nekázeň a odpor poškozovaly císařský dům v očích veřejnosti, a proto je v rodině nestrpěl – snad jen s výjimkou císařovny, jíž bylo dovoleno prakticky vše, a provokativně této výsady také využívala.³²⁵

Možná se František Josef skutečně domníval, že autorita trpí důvěrností, pravdou však je, že nenucenost a srdečnost ani neměl v povaze. Neprojevoval ji vůči řadovým arcivévodům a nebyl jí schopen dokonce ani ve vlastní rodině.³²⁶ Císařova nejmladší dcera Marie Valérie byla přesvědčena, že to „strašlivý dvorský řád (...) [císaře] uměle připravil o schopnost vychutnávat jednoduché, nenucené vztahy“.³²⁷ Arcivévodkyně Marie Karolina³²⁸ naopak byla názoru, že císařova nepřístupnost byla dílem výchovy arcivévodkyně Žofie, která se domnívala, že tak svým dětem „získá větší autoritu ostatních, ochrání je před ovlivňováním“.³²⁹ Přesto František Josef občas dokázal projevit i

³²³ „Věřil jsem tehdy, že je František Josef ještě mocnější než Jehova sám. Podle mé představy vládl nad mým osudem tak bezmezně, že by mě nebylo překvapilo, kdyby mi můj laskavý, humánní otec v kteroukoli chvíli s politováním oznámil, že mi musí podle císařova výnosu useknout hlavičku“. Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 13.

³²⁴ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 14.

³²⁵ Císař bez odporu trpěl nejen Alžbětina obrovská finanční vydání, ale i další výmysly jako zřízení tělocvičny v areálu Hofburku či přijetí znetvořeného černocho Rustima za společníka své nejmladší dcery Marie Valérie. Podrobněji HAMANN, Elisabeth, s. 201 a 340–343.

³²⁶ Vztah k jedinému synovi byl naplněn vzájemným nepochopením a odcizením, komplikované byly též vztahy s císařovnou, jež ochladly již brzy po svatbě. Ač císař svou krásnou, ale egocentrickou a výstřední manželku zřejmě po celý život miloval, Alžběta zůstávala chladná a zejména v pozdějších letech ji nesmírně dráždila císařova přízemnost, což také občas dávala nepříjemně najevo. Podrobněji HAMANNOVÁ, Rudolf; SCHADOVÁ, Martha – SCHAD, Horst (edd.), Marie Valérie. Deník nejmilejší dcery císařovny Alžběty Rakouské, Praha 2007 (dále jen SCHADOVÁ – SCHAD, Marie Valérie).

³²⁷ Cit. dle: SCHADOVÁ – SCHAD, Marie Valérie, s. 290.

³²⁸ Arcivévodkyně Marie Karolina (1825–1915), dcera arcivévody Karla, jako devatenáctiletá se stala abatýší Tereziánského ústavu šlechticů na Pražském hradě, roku 1852 se provdala za arcivévodu Rainera ml. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 292.

³²⁹ Cit. dle: SCHADOVÁ – SCHAD, Marie Valérie, s. 288.

svou přívětivější stránku, například ve vztahu k dětem své nejmladší dcery.³³⁰ Dověděl-li se však o nevhodném chování či skandálu některého člena rodiny, šla veškerá vlídnost stranou.

Koncem roku 1892 ale ještě zdaleka nic nenaznačovalo tomu, že arcivévoda Leopold Ferdinand jednou pocítí císařův hněv. Přestože jej odloučení od milované Elvíry bolestně zasáhlo, otevřená roztržka se zatím neprojevila. Nadále setrval poslušným arcivévodou, kolečkem v hodinovém stroji. Zásadní roli v jeho životním dramatu sehrálo až císařovo rozhodnutí přidělit jej jako doprovod budoucího následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este na jeho cestě kolem světa. Leopold znal Františka Ferdinanda již od počátku devadesátých let, kdy v jeho společnosti občas trávil večery v proslulém vídeňském podniku Benátky. František Ferdinand zde údajně pořádal divoké večírky, při nichž tekla alkohol proudem a pánskou společnost obveselovala děvčata z dvorního baletu.³³¹ Podle Leopoldova mínění byl budoucí následník trůnu notorický sadista, zpustlík a nevzdělaný ignorant, který si nikdy nenechal ujít příležitost znemožnit jej.³³²

Zdá se však, že napětí mezi oběma muži vyvolávala nejen následníková problematická konfliktní povaha,³³³ ale i Leopoldova žárlivost. Pro arcivévodu bylo zřejmě obtížné smířit se s mnohem významnějším postavením svého bratrance,³³⁴ tím spíše že je dával František Ferdinand ostentativně najevo.³³⁵ Důvodem k žárlivosti mohla být též jeho naprostá finanční nezávislost, neboť ziskem modenského dědictví se František Ferdinand stal jedním z nejbohatších Habsburků, zatímco Leopold se musel spokojit pouze s přiděleným výživným a důstojnickým platem.

³³⁰ „Když nepracuje, tráví skoro celý den s dětmi a dělá všechno, co chce Ella [Alžběta Františka, nejstarší dcera arcivévodkyně Marie Valérie], která mu prikazuje: dědo tohle, dědo tamto. (...) Děti jsou jeho největší radostí – dokonce se povaloval po zemi, protože to po něm Ella chtěla“. Cit. dle: SCHADOVÁ – SCHAD, Marie Valérie, s. 258.

³³¹ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 59–60. Divoký důstojnický život vyčítal Františku Ferdinandovi rovněž arcivévoda Albrecht. GALANDAUER, František Ferdinand, s. 29.

³³² WÖLFLING, Poslední Habsburkové, s. 39–46.

³³³ GALANDAUER, František Ferdinand, s. 16.

³³⁴ Od roku 1889 do smrti svého otce v roce 1896 byl František Ferdinand d'Este druhým následníkem trůnu, roku 1897 byl potvrzen jako první následník trůnu. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 137 a 213.

³³⁵ „Cestoval se vši okázalostí a parádou, jak je to u následníka trůnu obvyklé, kdežto já jsem byl pouhý štábní důstojník. Dával ten rozdíl mezi námi dvěma všem okolo vnímat a trval na tom, abych ho uznával jako nadřazeného a projevoval mu úctu přiměřenou jeho vysokému postavení“. Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 65.

Křižník „Císařovna Alžběta“ se vydal na cestu 15. prosince 1892 z Terstu³³⁶ a měl namířeno přes Suezský průplav do Indie, dále na Cejlon, Jávou, do Austrálie, Číny a Japonska. Po zhruba čtyřech měsících poklidné plavby však začalo velitelský sbor silně znepokojovat stále podivnější chování arcivévody Leopolda Ferdinanda. Podle zpráv kapitána křižníku Aloise Beckera c. a k. Říšskému ministerstvu války začal arcivévoda trpět stavy nervozity, vyhýbal se styku s důstojníky i důstojnickým mšm a namísto toho upřednostňoval společnost prostých námořních kadetů.³³⁷ Důvěrně se spřátelil s jistým kadetem Sternhardtem³³⁸ a pohyboval se výhradně v jeho společnosti. Otevřeně prohlašoval svého rebelantského strýce Jana Ortha za svůj ideál a trpěl utkvělou představou, že je nadřizenými pronásledován a pokoušejí se ho zničit. Na kapitánův podnět Leopoldovi důrazně domluvil František Ferdinand d'Este a získal od něj dokonce příslib k nápravě. Když se však František Ferdinand vylodil v Batávii, vzala Leopoldova dobrá předsevzetí zasvé.³³⁹

Služební výtka ani návrhy udělat si výlet na pevninu na lov krokodýlů arcivévodu nechaly naprosto chladným. Namísto toho chtěl strávit dovolenou se Sternhardtem, což kapitán rozhodně odmítl a doporučil mu, aby si vyhlédl přiměřený, tedy důstojnický doprovod, načež se arcivévoda zavřel se Sternhardtem v kajutě. Když kapitán kadeta povolal k plnění služebních povinností, začal arcivévoda vyhrožovat sebevraždou a vyjádřil přání, aby loď ztroskotala. Kapitán, jenž nebral výhrůžky příliš vážně, arcivévodu požádal, aby se uklidnil a přemýšlel o vyřčených slovech, načež Leopold propukl v křečovitý pláč. Po chvíli se opět uklidnil a dokonce se vyslovil pro své vylodění ze zdravotních důvodů. Za pár dní se ale jeho podivné stavy vrátily a znovu se objevoval

³³⁶ Neue freie Presse, 6. prosince 1892, s. 5.

³³⁷ Tendence k upřednostňování prostých námořníků před důstojníky projevoval arcivévoda zřejmě již delší dobu. U příležitosti udělení vojenského záslužného kříže jej vychovatel von Teuffenbach nabádal, aby upřednostňoval styk s důstojníky a nikoli s prostými námořními kadety. Dopis Albina svobodného pána von Teuffenbach velkovévodovi Ferdinandu IV. z 27. června 1892, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194.

³³⁸ Později se vynořily spekulace, rozšiřované zřejmě samotným Leopoldem (viz WIESFLECKER, Studien, s. 72), že kadet Sternhardt byl ve skutečnosti arcivévodova milénka převlečená za námořníka a její odhalení nakonec vedlo k jeho vylodění. Informace, kterou převzala rakouská historička Brigitte Hamannová (viz HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 250), se však jeví jako nepravděpodobná. O odhalení tajné milénky se nezmínili nadřízení, ani člen posádky křižníku (viz PERNES, Habsburkové bez trůnu, s. 154). Pravděpodobnější se zdá teorie, že přátelství se Sternhardtem představovalo pouze další z Leopoldových provokací důstojnického sboru.

³³⁹ Dopis kapitána Aloise Beckera c. a k. Říšskému ministerstvu války z 5. května 1893, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 184.

výhradně po Sternhardtově boku. Kapitán i František Ferdinand se nakonec shodli, že jediným možným východiskem je labilního arcivévodu vylodit³⁴⁰ a poslat zpět do Evropy, kde se o něj postarají lékaři.³⁴¹

Leopoldovi, jenž později celou kauzu prezentoval jako pomstu císařského bratrance za odhalení jeho nevzdělanosti a omezenosti,³⁴² byla po návratu do Salcburku diagnostikována těžká neurastenie zapříčiněná psychickou náročností služby u námořnictva, škodlivým klimatem a nadměrným užíváním léků, jimiž arcivévoda tlumil úporné bolesti zubů. Na doporučení lékařů se měl odebrat na venkov, zdržet se na šest měsíců profesních úkonů a podstoupit lehké vodní kúry.³⁴³ Poté, co se arcivévoda zotavil, požádal císaře o reaktivaci. Vzhledem k předchozím zkušenostem a diagnóze bylo jasné, že se službou u námořnictva je konec. Požádal tedy o přidělení k dělostřeleckému pluku do Salcburku, kde se hodlal usadit a založit rodinu, což však František Josef odmítl. V Salcburku, jehož posádku považoval za příliš malou, by se Leopold podle něj nikdy neosamostatnil, navíc nebyl dostatečně zkušeným jezdcem.³⁴⁴ Namísto toho mu císař nabídl přiřazení k pěchotě.³⁴⁵ Leopold souhlasil a 20. března 1894 nastoupil v hodnosti hejtmana službu u brněnského 8. pěšího pluku.³⁴⁶

Podle svých slov si arcivévoda předsevzal, že nyní bude své služební povinnosti plnit co možná nejsvědomitěji. Kázně u mužstva se však údajně pokoušel dosáhnout vlídností místo tyranizováním a svými demokratickými způsoby proti sobě popudil císaře, arcivévodu Albrechta i nadřízené, kteří jej pak zcela bezdůvodně kritizovali a šikanovali.³⁴⁷ Záznamy v jeho kvalifikačním listě z let 1894–1900 však o ničem takovém nevypovídají. Nadřízení arcivévodovi sice přiznávali poněkud živý a impulzivní charakter, současně však bystrost, dobromyslnost, rychlý a správný úsudek, stejně jako zápal pro

³⁴⁰ Arcivévoda opustil loď 19. května 1893 v Sydney. OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

³⁴¹ Dopis kapitána Aloise Beckera c. a k. Říšskému ministerstvu války z 5. května 1893, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 184.

³⁴² WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 57–74.

³⁴³ Lékařská zpráva z 14. července 1893, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 184.

³⁴⁴ Protože byl arcivévoda vzděláván pro námořnictvo, nebyla zřejmě výuce jízdy na koni věnována taková pozornost. Na nedostatky ve výuce jezdeckví upozornil i sám arcivévoda. WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 40–41.

³⁴⁵ Dopis císaře Františka Josefa I. velkovévodovi Ferdinandu IV. z 16. prosince 1893, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 184.

³⁴⁶ OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

³⁴⁷ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 80–86.

službu a snahu dále se vzdělávat. Vůči mužstvu projevoval přísnost a obzvláště dbal na dodržování kázně a pořádku.³⁴⁸ K nadřízeným se naopak choval poslušně a uctivě a s oblibou se pohyboval ve společnosti důstojníků. Rovněž se služebními výkony arcivévody byli velitelé velmi spokojeni.³⁴⁹

I pozdější Leopoldovy stížnosti³⁵⁰ na pomalý kariérní postup se zdají jako neopodstatněné. Jeho kariéra se i přes jistý handicap – vzdělán byl jako námořník a nikoli jako příslušník pěchoty – vyvíjela obdobně jako u ostatních arcivévodů.³⁵¹ 1. května 1897 byl povýšen na majora, přesně o dva roky později na podplukovníka a v listopadu 1900 se stal plukovníkem.³⁵² Se svým profesním životem mohl být arcivévoda naprosto spokojen. Docela jinak si však vedl v životě soukromém.

Slečna Adamovičová

Po fiasku s Elvírou Bourbonskou se Leopold Ferdinand vrhl do víru milostných afér (včetně těch s prodejními ženami), i skutečných vztahů. Podobné eskapády byly tehdy u arcivévodů běžnou záležitostí, a pokud se nedostaly na veřejnost, nepředstavovaly vážnější problém. Odolat pokušení bylo ostatně těžké, neboť císařští princové se obvykle těšili velké pozornosti žen. Leopold Wölfling později vzpomínal, jak ho za časů jeho námořnické služby pronásledovaly ženy námořníků, jež vzrušoval jeho arcivévodský titul.³⁵³ V tomto ohledu byl až extrémním případem korunní princ Rudolf, k němuž se obdivovatelky „přímo hrnuly, číhaly na něho, vymýšlely si všemožné triky, jak upoutat jeho pozornost. Zašlo to až tak daleko, že se dvacetiletý korunní princ obrátil na policejního prezidenta s žádostí o pomoc“.³⁵⁴

Pro četné aféry svých synů, jež většinou mlčky toleroval a financoval, přestože jimi jistě nebyl nijak nadšen, projevoval pochopení i velkovévoda Ferdinand IV. Například Ferdinandův druhorozený syn arcivévoda Josef Ferdinand udržoval poměr s herečkou

³⁴⁸ Podle Vilemíny Adamovičové si arcivévoda ve službě počínal natolik pedanticky, že jej dokonce velitelé napomínali, aby se mírnil. ADAMOVIČ, *Memoiren*, s. 60.

³⁴⁹ OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

³⁵⁰ *Die Zeit*, 24. prosince 1902, s. 5.

³⁵¹ Srov. vývoj vojenské kariéry jednotlivých arcivévodů, LIST, *Beiträge*, s. 190–401.

³⁵² OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

³⁵³ WÖLFLING, *Z arcivévody hokynářem*, s. 52.

³⁵⁴ Cit. dle: HAMANNOVÁ, Rudolf, s. 116.

Otýlií Herdieckerhoffovou. Arcivévoda ji velkoryse dotoval a dokonce se písemně zavázal poskytnout jí finance na zařízení bytu.³⁵⁵ Když se rozhodl vztah ukončit, vznesla Otýlie požadavek na odškodnění ve výši deset tisíc zlatých, uhrazení veškerých svých dluhů a ponechání nakoupeného nábytku.³⁵⁶ Dr. Adolfu Bachrachovi, který byl k případu povolán, se obratně podařilo eliminovat Otýliiny nároky na minimum,³⁵⁷ přesto přišla kauza Herdieckerhoff toskánskou pokladnu poměrně draho.³⁵⁸ Aféru i následné právní tahanice se naštěstí podařilo udržet v naprostém utajení. Když se o několik měsíců později v tisku objevila zpráva, že mladá žena spáchala sebevraždu,³⁵⁹ zůstal arcivévoda mimo veškerou pozornost veřejnosti.

V únoru roku 1903 – tedy v době, kdy arcidomem otřásal skandál Leopolda Wölflinga – byla pro změnu rozšířena informace, že se Josef Ferdinand zamiloval do jedné salcburské měšťanské dívky a má v úmyslu se s ní oženit. Zpráva vyvolala bouřlivou reakci císaře, který ve snaze zabránit skandálu pohrozil Josefovým okamžitým přeložením ze Salcburku.³⁶⁰ Velkovévoda Františka Josefa žádal o strpení s tím, že se na syna pokusí zapůsobit svou otcovskou autoritou. Když se však k císaři prostřednictvím arcivévody Evžena³⁶¹ donesly zvěsti o Josefově nekorektním chování (arcivévoda uspořádal ples, na němž se objevil v civilním oblečení),³⁶² rozhodl nemilosrdně a hned následujícího měsíce arcivévodu přeložil do Lublaně.³⁶³ O rok později pro změnu proběhla tiskem zpráva o

³⁵⁵ Plná moc arcivévody Josefa Ferdinanda baronce Marii Buhlové k nákupu vybavení bytu Otýlie Herdieckerhoffové spojená se závazkem jeho zaplacení z 19. října 1896, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194.

³⁵⁶ Dopis dr. Adolfa Bachracha arcivévodovi Josefu Ferdinandovi z 10. listopadu 1896, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194.

³⁵⁷ Dr. Bachrach Otýlii přiměl, aby podepsala prohlášení, v němž se vzdala nároku na zakoupený nábytek, stejně jako všech případných dalších nároků na arcivévodu. Prohlášení Otýlie Herdieckerhoffové z 26. října 1896, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194.

³⁵⁸ Celková částka se nakonec vyšplhala na 18 882 zlatých. Dopis dr. Adolfa Bachracha arcivévodovi Josefu Ferdinandovi z 10. listopadu 1896, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194.

³⁵⁹ Výstřižek z novin se zprávou o sebevraždě Otýlie Herdieckerhoffové z 11. června 1897, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194.

³⁶⁰ Dopis císaře Františka Josefa I. velkovévodovi Ferdinandu IV. z 28. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194.

³⁶¹ Arcivévoda Evžen (1863–1954), syn arcivévody Karla Ferdinanda, od roku 1894 velmistr Řádu německých rytířů. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 90–91.

³⁶² Dopis císaře Františka Josefa I. velkovévodovi Ferdinandu IV. z 1. března 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194.

³⁶³ Arcivévoda byl přeložen 27. dubna 1903. OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Josefa Ferdinanda.

Josefově vážné známosti s dcerou jistého vídeňského restaurátora.³⁶⁴ Podobné sklony projevoval i Ferdinandův čtvrtý syn Jindřich Ferdinand.³⁶⁵ V lednu 1903 propíral jeho dlouhodobý poměr s jistou neurozenou dívkou list *Berliner Lokalanzeiger*.³⁶⁶ Milostná aféra prvorozeného syna Leopolda však měla velkovévodovi způsobit ještě mnohem vážnější starosti.

Její hlavní aktérka – dívka jménem Vilemína Adamovičová – pocházela, jak bylo u milenek císařských princů obvyklé, ze skromných poměrů. Otec Augustin Adamovič byl c. k. telegrafním úředníkem, matka Vilemína rozená Ledwinková dcerou pražského truhláře. Rodiče uzavřeli sňatek roku 1873 ve vídeňském Schottenfeldu a pravděpodobně po narození nejstarší dcery Leontiny se přestěhovali do Břeclavi, kde se 1. května 1877 narodila Vilemína.³⁶⁷ V následujících letech přišli na svět sourozenci Augusta (nar. 1878), Augustin (nar. 1880) a Berta (nar. 1883), dva nejmladší však zemřeli již v dětském věku.

Na své rané dětství Vilemína později vzpomínala jako na idylické. Bezstarostné období však v listopadu 1883 ukončila náhlá matčina smrt.³⁶⁸ Augustin Adamovič se zanedlouho znovu oženil, jeho nová žena se však ukázala být spíše macechou, než milující náhradní matkou. Nevlastní dcery údajně nutila k těžké fyzické práci, často je tělesně trestala a dokonce jim bránila v návštěvách matčina hrobu. Otevřeně také upřednostňovala své dvě vlastní dcery, které se v manželství narodily. Nepřiměřené fyzické tresty otec potajmu odškodňoval drobnými finančními dárky, jež okamžitě putovaly k místnímu cukráři.³⁶⁹

V lednu 1892 nastoupila teprve čtrnáctiletá Vilemína do služby jako „děvče pro všechno“ k jisté Sofii Navrátilové z Olomouce.³⁷⁰ Protože se Vilemíně místo nezdálo dost dobré a stále měla „potřebu něčeho lepšího“³⁷¹, přijala po necelém roce práci servírky v jednom hostinci. V následujících dvou letech vystřídala několik zaměstnání, převážně

³⁶⁴ Die Zeit, 3. února 1904, s. 3.

³⁶⁵ Arcivévoda Jindřich Ferdinand nakonec uzavřel nerovnorodé manželství, které nebylo císařem nikdy uznáno. Viz kapitola Normy císařského domu a jejich porušování.

³⁶⁶ NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

³⁶⁷ Záznam o narození Vilemíny Adamovičové z 1. května 1877, Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA v Brně), Římskokatolický farní úřad Břeclav, Kniha narozených 1874–1889, č. matriky 2425, s. 110.

³⁶⁸ Vilemína Adamovičová roz. Ledwinková zemřela na tuberkulózu. Záznam o úmrtí Vilemíny Adamovičové z 10. listopadu 1883, MZA v Brně, Římskokatolický farní úřad Břeclav, Kniha zemřelých 1856–1883, č. matriky 2452, s. 300.

³⁶⁹ ADAMOVIČ, Memoiren, s. 1–5.

³⁷⁰ Die Zeit, 28. prosince 1902, s. 4.

³⁷¹ Cit. dle: ADAMOVIČ, Memoiren, s. 6.

jako servírka a pokladní v různých kavárnách.³⁷² V rodině jednoho ze svých zaměstnavatelů bývala oblíbená, přestože bylo již tehdy známo, že má za sebou „minulost“³⁷³ – v této době již ukončila milostný vztah s jedním důstojníkem, jehož později vystřídal Vilemínin zaměstnavatel a toho zase jistý zubní lékař.

Poté Vilemína přijala místo v jedné kavárně, kde se pravidelně objevovaly dámy z polosvěta, jejichž luxusní šaty a klobouky na ni učinily velký dojem. Současně se – přes důrazná varování nevlastní matky – začala stýkat se svou starší sestrou Leontinou, která se prý již delší dobu pohybovala ve „špatné společnosti“.³⁷⁴ Pod jejím vedením se ještě ani ne sedmnáctiletá Vilemína dostala do nevěstince. Nastal kolotoč neustálé hry na schovávanou s policií – prostituci totiž směly vykonávat pouze úředně registrované nevěstky, v opačném případě byla nelegální. Registraci a obdržení tzv. „zdravotní knížky“³⁷⁵ se však většina prostitutek bránila, neboť byla atributem „sociální marginalizace (...) a znamením hanby“.³⁷⁶ Za tajnou prostituci pak byla Vilemína několikrát zatčena. Nakonec v roce 1895 o vydání zdravotní knížky přeci jen požádala, pod vidinou zostuzení celé rodiny ji však hned vrátila.³⁷⁷

Jinak však byla Vilemína se svým lehkomyšlným životem spokojená. Naučila se pít sladkou kořalku a silně se líčila. „Chodila jsem do divadla, abych tam získala kontakty, byla jsem zvána do společnosti důstojníků, vydělávala spoustu peněz a mrhala spoustou peněz“,³⁷⁸ vzpomínala později. Dva roky byla společně se sestrou angažována ve Vídni u židovské kuplířky, kde upadla do dluhů,³⁷⁹ jež za cenu vlastního zadlužení musel splatit

³⁷² ADAMOVIĆ, Memoiren, s. 6–8.

³⁷³ Die Zeit, 28. prosince 1902, s. 4.

³⁷⁴ Na rozdíl od tvrzení Vilemíny Adamovićové byla podle vídeňského policejního ředitelství její starší sestra Leontina naprosto bezúhonná, na rozdíl od nejmladší sestry Augusty. OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

³⁷⁵ Zdravotní knížka obsahovala fotografii a osobní data prostitutky. Zapisovaly se do ní záznamy o provedených lékařských prohlídkách, v případě onemocnění byla prostitutce knížka odebrána. Nevěstka byla povinna nosit zdravotní knížku neustále při sobě a prokázat se jí policii i klientovi. LENDEROVÁ, Milena, Chytla patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky, Praha 2002 (dále jen LENDEROVÁ, Prostituce), s. 142.

³⁷⁶ Cit. dle: LENDEROVÁ, Prostituce, s. 142.

³⁷⁷ ADAMOVIĆ, Memoiren, s. 9–33; OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

³⁷⁸ ADAMOVIĆ, Memoiren, s. 15.

³⁷⁹ Záměrné zadlužování prostitutek majitelem nevěstince bývalo běžnou praxí. Podrobněji k této problematice LENDEROVÁ, Prostituce, s. 188–189.

otec. Ani ženské onemocnění ji nepřimělo ke změně životního stylu a patrně by vše pokračovalo i nadále, nebýt osudného setkání s toskánským arcivévodou.

Kdy a kde se Leopold Ferdinand s Vilemínou seznámil, zůstává nejasné. Sám arcivévoda později tvrdil, že se poznali v Augarten,³⁸⁰ Vilemína pro změnu uvedla, že se poprvé setkali v Brně v létě 1896, když mu předávala dopis od jedné své přítelkyně.³⁸¹ Tisk naopak rozšířil zprávu, že se seznámili v rukavičkářském obchodě, kde měla Adamovičová pracovat jako prodavačka.³⁸² Stejně jako Vilemína, i Leopold měl tehdy za sebou již řadu milostných afér. Některé přitom nezůstaly bez následků.

V polovině devadesátých let byla veřejným tajemstvím jeho známost s dívkou z brněnské cukrářské rodiny Leopoldinou Antonopulovou.³⁸³ Poměr trval dva roky a arcivévoda své milence prý dokonce zařídil ve Vídni byt, v němž ji často navštěvoval.³⁸⁴ Podle Leopolda se však dívka důvěrně stýkala i s jinými důstojníky, proto když mu oznámila, že s ním čeká dítě, nepřijal zprávu právě s nadšením. „Ale protože jsem byl její intendant, nemohl jsem odmítnout odpovědnost za její stav, takže o několik měsíců později, když porodila dceru, zdráhavě, leč naléhavě jsem otce požádal, aby mi na příspěvek pro děcko poskytl část mého dědictví jako zálohu.“³⁸⁵ Ve skutečnosti musela zasáhnout nejprve dívčina rodina. Teprve když se do záležitosti vložil její strýc³⁸⁶ – v případě se nechal zastupovat proslulým vídeňským advokátem dr. Adolfem Bachrachem, domohla se Leopoldina finančního odškodnění. Arcivévoda oficiálně uznal své otcovství a jeho otec dívce přiznal k založení samostatné existence kapitál pět tisíc zlatých. Malá Margaretha Antonopulová, narozená 17. září 1895 v Brně, měla až do svých deseti let pobírat výživné ve výši 600 zlatých ročně, v den jedenáctých narozenin pak měla Leopoldina na její výchovu obdržet dalších 15 tisíc.³⁸⁷ Tímto měly být veškeré nároky vyrovnány. Arcivévoda byl přístupem své milenky a její rodiny údajně velice rozhořčen,

³⁸⁰ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 88.

³⁸¹ ADAMOVIČ, Memoiren, s. 38–39.

³⁸² Wiener Bilder, 1. ledna 1903, s. 5.

³⁸³ Leopoldina Antonopulová se narodila 16. října 1876 v Brně jako nemanželská dcera Adély Antonopulové, dcery brněnského herce Antona Antonopula (zvaného Spiro) a jeho ženy Marie Theresie. Záznam o narození Leopoldiny Antonopulové z 16. října 1876, MZA v Brně, Římskokatolický farní úřad Brno – svatý Petr a Pavel (na dómě), Kniha narozených 1860–1880, č. matriky 16946, s. 405.

³⁸⁴ ADAMOVIČ, Memoiren, s. 42.

³⁸⁵ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 54.

³⁸⁶ Alexander Antonopulo, majitel brněnské cukrárny, byl strýcem a zároveň poručníkem Leopoldiny Antonopulové. Stal se rovněž poručníkem její dcery Margarethy.

³⁸⁷ Vyrovnání s Leopoldinou Antonopulovou z 8. ledna 1897, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 184.

považoval jej za zradu a na pokusy „podvodnické děvky Leopoldiny“³⁸⁸ k opětovnému sblížení reagoval chladně.³⁸⁹ V srpnu 1900 nakonec dívka podlehl tuberkulóze a o malou Margarethu pečovala její rodina.³⁹⁰

Žádostí o finanční zaopatření údajných Leopoldových nemanželských dětí začalo v následujícím období ve Ferdinandově kanceláři nebezpečně přibývat. Jisté Julii Pelikanové byl velkovévoda nucen přiznat měsíční rentu ve výši 60 korun, přičemž její dcera Johana Pelikanová měla v den svých osmnáctých narozenin obdržet dalších deset tisíc.³⁹¹ S další žádostí se roku 1897 na velkovévodu obrátila Franziska Zieglerová. Arcivévoda jí sice údajně po narození dcery přislíbil „být v každém ohledu nápomocen“³⁹², avšak až do dívčiných pátých narozenin neučinil nic. „Již jsem mlčela dost dlouho,“ psala slečna Zieglerová v dopise s četnými pravopisnými chybami, „nyní však již nemohu více, jelikož jsem k tomu dohnána nouzí. Teď již nemohu sama dítě uživit. Obětovala jsem se, onemocněla (...). Myslela jsem si, že c. princ nenechá dítě, krásné děvčátko, v bídě a hladu, který ubohé dítě často má“.³⁹³ Franziska nakonec Leopoldova otce požádala o osobní setkání. Zda k němu skutečně došlo, není známo, žádné peněžní renty se však zřejmě nedomohla. Finanční závazky z blíže neurčených důvodů měl arcivévoda též vůči Marii hraběnce Pace, jež se v osmdesátých letech provdala za Leopoldova druhého vychovatele Manussiho, a jisté Clementine del Soldato.³⁹⁴ Do roku 1903 se tedy Leopoldovy závazky vyšplhaly na celkem 2 338 korun a 40 haléřů ročně.

Vztah s prostitutkou Adamovičovou se zpočátku nejevil nijak výjimečným a zřejmě nejprve probíhal na čistě pracovní úrovni. Vilemína Leopolda shledala okouzlujícím, velkorysým a galantním, neboť jí peníze nedával na ruku, ale diskrétně do kapsy kabátu.³⁹⁵

³⁸⁸ Takto Leopoldinu arcivévoda označil ve svých pamětech. WÖFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 54.

³⁸⁹ Dívka arcivévodu údajně neobměkčila ani neustálým zasíláním dopisů, ani demonstrativními vycházkami s kočárkem kolem jeho domu. ADAMOVIČ, Memoiren, s. 43.

³⁹⁰ Dopis hejtmana Arthura von Töply velkovévodovi Ferdinandu IV. z 3. srpna 1900, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 185.

³⁹¹ Tamtéž.

³⁹² Cit. dle: Dopis Franzisky Zieglerové velkovévodovi Ferdinandu IV. z 16. října 1897, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 185.

³⁹³ Cit. dle: Dopis Franzisky Zieglerové velkovévodovi Ferdinandu IV. z 16. října 1897, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 185.

³⁹⁴ Hraběnce Pace bylo vypláceno 76 korun a 92 haléřů měsíčně, del Soldato 27 korun a 68 haléřů. Soupis finančních závazků Leopolda Wöflinga z 3. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

³⁹⁵ ADAMOVIČ, Memoiren, s. 39.

Arcivévodu naopak dívka zaujala vedle svých půvabů³⁹⁶ především přirozeností a neokázalou prostotou. „Na naší první schůzce [se mi] zalíbila tím, že nelogicky, téměř nesouvisle žvatlala, což mi připadalo velmi originální a roztomilé“,³⁹⁷ vzpomínal později. Zanedlouho arcivévoda Vilemínu požádal, aby se stala jeho oficiální metresou.

Leopold ihned začal k přetváření milenky k obrazu svému. Zakázal jí alkohol a líčidla, vybíral pro ni kvalitní četbu a vyučoval jí hře na klavír, angličtině a německé ortografii. Přestože se arcivévoda k Vilemíně choval velice pozorně, šťastná nebyla. Trpěla úzkostnými stavy, pocitem méněcennosti a neustále pochybovala o vážnosti jeho citů. Na Vilemíniny nesčetné žárlivé scény arcivévoda reagoval většinou se stoickým klidem, což ji dráždilo ještě více. Její žárlivost byla vystupňována v lednu 1897, kdy ji měl Leopold údajně nakazit jakousi pohlavní infekcí.³⁹⁸ Neustále se také obávala tlaku Leopoldovy rodiny na jejich odloučení.³⁹⁹ Do jisté míry oprávněně, neboť poměr brzy vešel ve známost jak v brněnské společnosti, tak v salcburské rezidenci. Zvláště velkovévodkyně Alice synovy morální poklesky bedlivě sledovala. O poměru s Adamovičovou byla podrobně informována již počátkem června 1896, tehdy však ještě předpokládala, že záležitost bude možné vyřídit diskrétně menším finančním odškodněním.⁴⁰⁰

Vztah ovšem přetrval celých šest let a Vilemína následovala milence v doprovodu svých sester do Přemyslu a později i do Jihlavy, kam byl arcivévoda přeložen. Protože nebylo myslitelné, aby s arcivévodou oficiálně sdílela jeho domácnost, zařídil jí Leopold vlastní byt, kde měla k dispozici kuchařku a služebnou, a pravidelně ji zde navštěvoval. V Přemyslu i Jihlavě žili spíše v ústraní, do společnosti nechodili. Milenku však seznámil se svými třemi bratry, kteří pak byli jejich častými hosty a dokonce společně podnikali výlety. Léto milenci trávili na cestách, vždy inkognito většinou jako pan a paní Wölflingovi – tento pseudonym si Leopold zvolil podle dnes již zaniklé osady Wölfling (Velflík, Vlčinec) a stejnojmenného vrchu nedaleko milovaného Ostrova nad Ohří, kde

³⁹⁶ Podle Luisy Toskánské měla Vilemína „krásné tmavé oči jako Madona, jež zářily z pravidelně tvarované tváře, která byla rámována nádhernými hustými tiziánově rudými vlasy“. Cit dle: TOSCANA, Lebensweg, s. 161.

³⁹⁷ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 89.

³⁹⁸ ADAMOVIČ, Memoiren, s. 42. Pro toto Vilemínino tvrzení – s ohledem na její předchozí způsob života navíc značně pochybné – ovšem nejsou k dispozici žádné důkazy.

³⁹⁹ ADAMOVIČ, Memoiren, s. 45an.

⁴⁰⁰ Dopis pobočníka arcivévody Leopolda Ferdinanda generálmajora Rosenberga velkovévodkyni Alici z 8. června 1896, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 184.

v dětství trávil letní měsíce.⁴⁰¹ Leopold s Vilemínou tehdy procestovali Bavorsko, navštívili Monte Carlo, Mentone, Nizzu či Benátky.⁴⁰²

Konečné rozhodnutí

Když byl arcivévoda počátkem května 1897 jmenován majorem a přeložen k pěšímu pluku č. 45 do haličského Přemyšlu,⁴⁰³ rozšířily se okamžitě fámy – později přiživované samotným Leopoldem – že nová posádka byla pro něj vybrána za trest. Pravdou však je, že o přeložení do Haliče, která jako nejzaostalejší a od Vídně navíc značně vzdálená část monarchie nepatřila právě k žádaným garnizonám, projevil zájem sám.⁴⁰⁴ Jeho pohnutky zůstávají nejasné. Podivné přání možná mohlo být motivováno snahou nalézt východisko z osobní krize,⁴⁰⁵ ve které se v tomto období nacházel a jež se později podle jeho okolí stala chronickou.⁴⁰⁶

I okolí arcivévody si tehdy povšimlo nápadných změn v jeho chování, především nervozity, náladovosti a nápadného úbytku morální síly k duševní činnosti.⁴⁰⁷ Příčina Leopoldovy rozmrzelosti patrně tkvěla v jeho bouřlivém osobním životě – v této době vyplouvaly na povrch jeho četné milostné aféry. Podle samotného arcivévody byl jeho neutěšený duševní stav zapříčiněn odmítavým postojem příbuzných a nadřízených k jeho plánům na reformu armády, jimiž se údajně zabýval.⁴⁰⁸ Žádné doklady pro jeho činnost v tomto směru ovšem k dispozici nejsou.⁴⁰⁹

⁴⁰¹ Die Zeit, 2. ledna 1903, s. 6. Osada, jež zanikla po druhé světové válce, i vrch Vlčinec (973 m n. m.) se nacházejí u Hroznětína nedaleko Ostrova nad Ohří.

⁴⁰² ADAMOVIČ, Memoiren, s. 51an.

⁴⁰³ OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

⁴⁰⁴ Cit. dle: Dopis generálmajora Rosenberga velkovévodkyni Alici z 8. června 1896, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 184.

⁴⁰⁵ Kolísání mezi otevřenou rebelií a náhlým odhodláním napravit se bylo ostatně pro arcivévodu po celý život příznačné. Například roku 1898 se arcivévoda údajně náhle odebral do Salcburku, kde se nechal vyzpovídat a vyjádřil přání změnit svůj způsob života podle matčina přání. Die Zeit, 24. prosince 1902, s. 5.

⁴⁰⁶ Die Zeit, 24. prosince 1902, s. 5.

⁴⁰⁷ Dopis generálmajora Rosenberga velkovévodkyni Alici z 8. června 1896, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 184.

⁴⁰⁸ Arcivévodovi šlo v první řadě o změně přístupu k řadovým vojákům. Výcvik již neměl být založen na bezduchem drilu. WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 80–88.

⁴⁰⁹ Není vyloučeno, že inspirací pro toto tvrzení byla arcivévodovi činnost jeho strýce Jana Ortha.

Neuróza se ještě zhoršila poté, co byl Leopold počátkem listopadu 1900 přeložen k jihlavskému 84. pěšímu pluku.⁴¹⁰ Ač byl u mužstva i obyvatel pro svou nekonvenčnost, přátelskost a laskavost neobyčejně oblíben,⁴¹¹ s nadřízenými musel často řešit drobné konflikty, zapříčiněné jeho sklony ke karikování a zesměšňování okolí, ale i klukovinami, jež si nedokázal odpustit.⁴¹² Své sympatie i antipatie dával vždy otevřeně najevo a veřejně se hlásil k odkazu strýce Jana Orthy.

V tomto období začaly arcivévodu provázet také vážné finanční těžkosti. Přestože jeho příjmy nebyly zanedbatelné – kromě výživného ve výši 20 tisíc zlatých⁴¹³ pobíral ještě důstojnický plat – k pokrytí vysokých životních nákladů zdaleka nepostačovaly. Problém vyjít s kapesným byl ostatně pro mnoho zejména mladých aristokratů příznačný. O skutečné hodnotě peněz často měli jen velice mlhavou představu. Správný pojem o penězích neměla císařovna⁴¹⁴ a dokonce prý ani sám císař, který každoročně podepisoval státní rozpočty: „Když jsem vystoupil z císařského domu, mínil, že by se mi mělo dáti 2 500 korun v podobě lístku na loď“,⁴¹⁵ napsal o něm Leopold.

Arcivéoda Leopold bohužel utrácel naprosto bez rozmyslu. Vilemíně kupoval drahé dárky, hlavně šperky, ale i nábytek a luxusní bytové doplňky. Štědře obdarovával začínající umělce a hudebníky⁴¹⁶ a měl též sklon prokazovat různé „laskavosti“ svým známým.⁴¹⁷ Nemalé částky vydával rovněž ve prospěch příbuzných své milenky Adamovičové. Podle ní arcivéoda nikdy nedovedl najít správnou míru – buď penězi mrhal a vše kupoval po tuctech, nebo byl zase přehnaně spořivý.⁴¹⁸ Na stavu Leopoldových financí se negativně odrazilo též vydržování dvou domácností. Nakonec se

⁴¹⁰ OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

⁴¹¹ Arcivéoda chodil sám nakupovat, nechával se fotografovat v jihlavském kroji a dokonce osobně pomáhal při hašení požáru v nedaleké vesnici. *Neue freie Presse*, 25. prosince 1902, s. 10.

⁴¹² Jednoho dne arcivévodu napadlo podniknout vyjížďku na koni v dámských šatech. Plukovník Tschida, který jej okamžitě poznal, byl ohromen a nevěřil vlastním očím. V konfrontaci s ním však Leopold vše popřel. *Neue freie Presse*, 25. prosince 1902, s. 9–10.

⁴¹³ *Die Zeit*, 1. ledna 1903, s. 4.

⁴¹⁴ SZTÁRAYOVÁ, Irma, *Poslední léta císařovny Alžběty. Vzpomínky dvorní dámy*, Praha 2005, s. 21.

⁴¹⁵ Cit. dle: WÖLFLING, *Poslední Habsburkové*, s. 32.

⁴¹⁶ *Neue freie Presse*, 25. prosince 1902, s. 10.

⁴¹⁷ Podle Adamovičové arcivéoda jednou půjčil svému známému dokonce částku 10 tisíc korun. ADAMOVIČ, *Memoiren*, s. 59.

⁴¹⁸ Vilemína později vzpomínala, že pravidelně nosil z kanceláře popsané papíry, na které z druhé strany ještě psal, neboť „by byla přeci škoda je vyhodit“. Cit. dle: ADAMOVIČ, *Memoiren*, s. 173.

arcivévoda údajně obrátil na císaře s žádostí o příplatek s tím, že má nyní vážnou známost a s výživným nevystačí, obdržel však pouze jednorázový příspěvek.⁴¹⁹

V roce 1901 byla výše jeho zadlužení již katastrofální – dr. Bachrach tehdy odhadoval jeho dluhy na více než 135 tisíc korun.⁴²⁰ Příliš starostí si s tím však arcivévoda zřejmě nedělal. Na upomínky věřitelů, byť se často jednalo o zanedbatelné částky, nereagoval⁴²¹ a v lehkomyšlnosti jej patrně podporovala i Vilemína, která ho utěšovala, že dluhy jistě zaplatí rodiče.⁴²² Velký podíl na vysokém zadlužení měla též koupě vily ve vídeňské čtvrti Cottage. Arcivévoda, jenž zřejmě cítil potřebu svou milenkou po šestiletém vztahu zabezpečit, koupil v dubnu 1901 Vilemíniným jménem od dvorního kapelníka Hanse Richtera vilu v ulici Sternwartestraße č. 56 za 110 tisíc korun.⁴²³ Nemalé částky jistě spolykalo též luxusní zařízení pěti místností v prvním patře vily.⁴²⁴

Navíc stále více sílil tlak rodiny na ukončení vztahu s Adamovičovou, v tomto období stále více poznamenaného bouřlivými hádkami a žárlivými scénami. Nezbytnost rozchodu se naplno projevila během jejich společné návštěvy Benátek v roce 1900. Zde byli jako turisté svědky slavnostního příjezdu italského královského páru. Leopold fotografoval, když v tom jeho milenkou poznámala, jak by bylo jednoduché skrýt ve fotoaparátu zbraň a ve vhodný okamžik vystřelit. Její slova zaslechl opodál stojící detektiv a oba okamžitě zatkl. Ostudná aféra nezůstala utajena císaři, který Leopoldovi po jeho návratu připravil nepříjemné kázání.⁴²⁵

Nakonec se Leopoldova krize začala odrážet i v jeho profesním životě. Nejpozději od srpna 1901 začala jeho služební výkony negativně poznamenávat stupňující se

⁴¹⁹ V rozhovoru pro *Die Zeit* arcivévoda uvedl, že od císaře obdržel příplatek ve výši 20 tisíc zlatých. *Die Zeit*, 1. ledna 1903, s. 4.

⁴²⁰ Dopis dr. Adolfa Bachracha arcivévodovi Josefu Ferdinandovi z 13. prosince 1901, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 185.

⁴²¹ Například dluh 25 zlatých u vídeňské firmy J. Schmerhofske, která arcivévodovi zaslala celkem pět upomínek, nakonec z obavy před skandálem uhradil velkovévoda Ferdinand IV. Dopis hejtmana Arthura von Töply velkovévodovi Ferdinandu IV. z 24. března 1900, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 185.

⁴²² ADAMOVIČ, *Memoiren*, s. 85.

⁴²³ Aby mohl zaplatit část stanovené ceny, půjčil si arcivévoda 130 tisíc korun. Vilu ale zaplatil jen z poloviny, zbytek peněz zřejmě použil k uhrazení ostatních dluhů. Kopie kupní smlouvy vily z 25. dubna 1901 a dopis dr. Adolfa Bachracha arcivévodovi Josefu Ferdinandovi z 13. prosince 1901, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 185.

⁴²⁴ Arcivévoda Vilemínu ve vile, kde bydlela se svými sestrami, pravidelně navštěvoval, občas společně se svými bratry, zejména arcivévodou Josefem Ferdinandem. *Neue freie Presse*, 24. prosince 1902, s. 6.

⁴²⁵ OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

neuróza.⁴²⁶ Namísto toho, aby řádně plnil své služební povinnosti, zabýval se arcivévoda filozofováním, botanikou, tvorbou meteorologických grafů⁴²⁷ a vykládáním pasiáns.⁴²⁸ Kromě toho začal konzumovat velké množství alkoholu, který jej údajně „přiváděl do nejuživějších stavů“. ⁴²⁹ Propadal únavě, nervozitě a trudnomyslnosti.⁴³⁰ V srpnu 1901 musel být arcivévoda ze zdravotních důvodů dokonce na dva měsíce suspendován.⁴³¹

Leopoldovým stavem bylo jeho okolí silně znepokojeno. Velkovévodkyně Alice si dokonce na synovo chování opakovaně stěžovala u císaře,⁴³² který se nakonec rozhodl k radikálnímu zásahu. Během audience Leopoldovi sdělil, že bude internován ve zdravotním zařízení. Přestože sám Leopold později v memoárech označil internaci za nedobrovolnou,⁴³³ zdá se, že si tehdy byl svého žalostného stavu vědom a proti rozhodnutí císaře neprotestoval.⁴³⁴ Nakonec byl vybrán ústav dr. Erlenmeyera v Rheinau u Bendorfu na Rýně, kam se arcivévoda odebral 20. listopadu 1901 pod přísným inkognitem jako pan Leopold von Wölfling.⁴³⁵ Později se objevily pověsti, že internace byla reakcí císaře na Leopoldovu žádost pojmout Vilemínu Adamovičovou za svou morganatickou manželku, což sám arcivévoda ostře dementoval.⁴³⁶

Současně bylo započato s realizací plánu na rozdělení milenců. 17. ledna 1902 odeslal arcivévoda – údajně pod tlakem svého bratra Josefa Ferdinanda a pobočníka Arthura von Töply⁴³⁷ – dopis císaři, v němž prohlásil svůj vztah k Adamovičové za jednu pro vždy ukončený.⁴³⁸ Současně se velkovévoda Ferdinand rozhodl pojistit synovo rozhodnutí finančním vyrovnáním s jeho milenkou. Delikátním úkolem nebyl pověřen nikdo jiný než dr. Adolf Bachrach. Podivné okolnosti, jež Bachrachovu akci doprovázely,

⁴²⁶ OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

⁴²⁷ Tvorbou meteorologických grafů se arcivévoda zabýval nejpozději od roku 1897. Viz meteorologické grafy arcivévody Leopolda Ferdinanda, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 184.

⁴²⁸ ADAMOVIČ, Memoiren, s. 83.

⁴²⁹ OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁴³⁰ ADAMOVIČ, Memoiren, s. 104.

⁴³¹ OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.

⁴³² Die Zeit, 24. prosince 1902, s. 5.

⁴³³ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 99an.

⁴³⁴ Die Zeit, 1. ledna 1903, s. 5.

⁴³⁵ Telegram hejtmána Arthura von Töply velkovévodovi Ferdinandu IV. z 20. listopadu 1901, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 185.

⁴³⁶ Die Zeit, 1. ledna 1903, s. 4.

⁴³⁷ Tamtéž.

⁴³⁸ OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

později vzbudily pozornost veřejnosti. V lednu 1903 byl v poslanecké sněmovně Říšské rady kvůli případu dokonce interpelován ministerský předseda von Koerber.⁴³⁹

Ostatně to nebylo poprvé, kdy praktiky dr. Bachracha, jednoho z nejproslulejších vídeňských advokátů a specialisty na šlechtickou problematiku,⁴⁴⁰ pobouřily veřejné mínění. Neblaze proslul především v souvislosti s aférou princezny Luisy Sasko-Coburské, manželky sasko-coburského prince Philippa, která v již zralém věku navázala milostný poměr s mladým hulánským poručíkem Gézou Mattachichem-Keglevichem.⁴⁴¹ Vedli spolu rozmařilý život na francouzské Riviére, utráceli horentní sumy a lehkomyšlně se zadlužovali. Před pronásledováním věřitelů nakonec uprchli do Chorvatska.

Přestože se aféra císařského domu právně přímo netýkala,⁴⁴² měl František Josef I. na jejím rozřešení eminentní zájem. S císařským dvorem byli manželé úzce spjati, do kauzy byla navíc zatažena korunní princezna-vdova Štěpánka, jejíž zfalšované podpisy se na několika směnkách objevily. Všechna protipatření se ukázala jako bezvýsledná, milenci dále utráceli a věřitelé hrozili žalobami. Nakonec se zoufalý Philipp obrátil na dr. Bachracha, který – zmocněn Philippem, císařem i belgickým králem – pod záminkou vojenské lékařské prohlídky Mattachiche vylákal, nechal zatknout a princeznu postavil před volbu – buď návrat do Vídně k manželovi, nebo kuratela a internace v ústavu pro choromyslné.⁴⁴³ Mattachichovi, odsouzenému za falšování podpisů ke ztrátě šlechtického

⁴³⁹ Na nezákonné praktiky dr. Bachracha v kauze Vilemíny Adamovičové si 17. ledna 1903 stěžovala skupina poslanců v čele s Engelbertem Pernerstorferem. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes, 190. Sitzung der XVII. Session am 17. Jänner 1903.

⁴⁴⁰ Dvorní a soudní advokát dr. Adolf Bachrach od konce 19. století zastupoval klienty z nejvyšších kruhů, stal se také právním poradcem habsbursko-lotrinského domu a spolupracovníkem Philippa Sasko-Coburského. Roku 1915 byl císařem povýšen do šlechtického stavu. Podrobněji ŽUPANIČ, Jan, Židovská šlechta podunajské monarchie, Praha 2012, s. 120–123.

⁴⁴¹ K případu podrobněji HOLLER, Gerd, Louise von Sachsen-Coburg. Ihr Kampf und Liebe und Glück, Wien und München 1991 (dále jen HOLLER, Louise).

⁴⁴² Philipp i jeho žena byli členy domu sasko-coburského, avšak vzhledem k tomu, že na císařském dvoře trvale pobývali a měli ve Vídni palác, nebyla tato skutečnost veřejnosti ani věřitelům dlouho jasná. Se svými žádostmi se proto obraceli na úřad nejvyššího dvorního maršálka. HOLLER, Louise, s. 30an.

⁴⁴³ Princezna zvolila druhou možnost. Na základě lékařského posudku, o jehož objektivitě později vznikly pochybnosti, byla prohlášena za choromyslnou, byla postavena pod kuratelu a zavřena do ústavu pro choromyslné. Poté, co byl Mattachich na nátlak veřejnosti propuštěn z vězení, princeznu osvobodil a uprchl s ní do Francie. Na základě nového lékařského posudku vystaveného zdejšími lékaři a tlaku veřejnosti byla kuratela zrušena a roku 1906 bylo rozvedeno i Luisino manželství. Rodinou zavržená Luisa pak žila s Mattachichem – s dramatickým přerušením za první světové války – až do jeho smrti roku 1923 v chudobě. HOLLER, Louise.

titulu, důstojnické hodnosti a šesti letům těžkého žaláře, se později podařilo případ znovu rozvířit v tisku i parlamentu. Veřejné mínění se tehdy jasně postavilo na jeho stranu, zatímco Philipp, císařský dům a především „malý Žid s feudálními manýry“⁴⁴⁴ Bachrach byli demonizováni.

Brzy se vynořily pochybnosti, že ani v případě Adamovičová si dr. Bachrach nevystačil pouze se zákonnými praktikami. Nejprve se pokusil na dívku zapůsobit prostřednictvím její sestry Leontiny provdané Sestanové a švagra Philippa.⁴⁴⁵ Pak se jednoho dne v doprovodu arcivévody Josefa Ferdinanda objevil u Vilemíny ve vile, oznámil jí, že se Leopold rozhodl vztah ukončit a současně předal jeho dopis na rozloučenou. Informaci měl navíc podpořit ještě sdělením, že arcivévoda obnovil svůj vztah k bývalé milence Antonopulové.⁴⁴⁶ Když Vilemína odmítla, vyhrožoval, že pokud vztah s arcivévodou neukončí, bude do osmi dnů vykázána z Vídně. Pokud se však písemně zaváže, že arcivévodu již nikdy nekontaktuje ani se s ním nesetká, obdrží od jeho otce cenné papíry v hodnotě 100 tisíc korun.⁴⁴⁷ Vilemína výhrůžkám advokáta nakonec uvěřila, podepsala požadované prohlášení i plnou moc k prodeji vily.⁴⁴⁸ Disciplinární řízení, které bylo proti Bachrachovi kvůli případu později vedeno, jej však nakonec osvobodilo.⁴⁴⁹

Ani role arcivévody Josefa Ferdinanda v případě není jednoznačná. S Vilemínou Adamovičovou se dobře znal a donedávna i přátelsky stýkal, ostatně sám měl rovněž

⁴⁴⁴ Cit. dle: HOLLER, Louise, s. 195.

⁴⁴⁵ ADAMOVIČ, Memoiren, s. 118.

⁴⁴⁶ ADAMOVIČ, Memoiren, s. 45. Toto tvrzení bylo absurdní, neboť Leopoldina Antonopulová byla již dva roky mrtvá.

⁴⁴⁷ Velkovévoda se zavázal uložit u bankovního institutu ve prospěch Vilemíny Adamovičové cenné papíry v hodnotě 100 tisíc korun, kromě toho měla Vilemína obdržet dalších 10 tisíc korun na přestěhování. Směla si rovněž ponechat šperky, šaty a jiné cenné předměty, které se nacházely ve vile. Před svým sňatkem měla Vilemína po uplynutí pěti let obdržet jednu pětinu, po uplynutí deseti let dvě pětiny a po patnácti letech zbytek cenných papírů. V případě sňatku a za podmínky, že se velkovévodovi prokáže oddacím listem, by obdržela celou částku. Naproti tomu se Adamovičová zavázala přerušit a v budoucnu již nikdy nenavázat přímé či nepřímé styky s arcivévodou. Během následujících pěti let se také nesměla pohybovat v Salcburku, Vídni a na místech, kde se nacházel arcivévoda. Dále přislíbila, že neposkytne fotografie ani dopisy arcivévody třetí osobě a nepřipustí jejich zneužití. Při každém porušení závazku přicházela o cenné papíry v hodnotě 20 tisíc korun. Vilu ve Sternwartestraße pochopitelně musela opustit. Koncept smlouvy mezi velkovévodou Ferdinandem IV. a Vilemínou Adamovičovou ze 4. února 1902. NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁴⁴⁸ OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁴⁴⁹ WEISSENSTEINER, Reformer, s. 288.

vážnou známost s dívkou z měšťanského prostředí. Soudě dle nenávisti, kterou k němu Wölfling později choval, se Leopold zřejmě domníval, že za náhlou změnou bratrova postoje stálo sledování vlastního prospěchu. Není však vyloučeno, že Josef Ferdinand byl skutečně přesvědčen o neblahém vlivu Adamovičové na bratra,⁴⁵⁰ či že zkrátka nenašel – veden pudem sebezáchovy a tlakem rodiny – dostatek sil postavit za něj.

Po návratu z Bendorfu se arcivévoda uchýlil nejprve k rodině své oblíbené tety Marie Luisy von Isenburg-Birstein⁴⁵¹ a nakonec se usadil v salcburské rezidenci, kde žil pod přísným dohledem rodiny zpočátku zdrženlivě. Občas chodil do kavárny Bazar, kde hrával biliár ve společnosti pánů z místního loveckého klubu, a stýkal se s uměleckými kruhy. Údajně se také zde těšil díky své nekonvenčnosti všeobecné popularitě obyvatel.⁴⁵² Netrvalo však dlouho, Leopold znovu propadl alkoholu a obnovil poměr k Adamovičové, která se mezitím usadila se sestrami v Badenu. Z obavy, že jsou sledováni, scházeli se většinou v muzeích nebo galeriích. Zamezit v pokračování jejich vztahu se dr. Bachrachovi přes všechny snahy nepodařilo.⁴⁵³

V Salcburku zřejmě došlo také k výraznému zhoršení vztahů s matkou: „Věděl jsem, že vlastně všechna opatření, která mě tak těžce zasáhla, pocházela do značné míry z její iniciativy. Nepředstavitelně jsem trpěl (...) myšlenkou, že mi má matka nikdy neprojevovala mnoho přátelství a vždy přede mnou upřednostňovala bratra Josefa“,⁴⁵⁴ svěřil se Leopold později tisku. Velkovévodkyně Alice, která zřejmě již ztratila víru v synovu nápravu, se údajně vyjádřila, že by měl Leopold být postaven pod kuratelu, jinak bude jistě zase dělat dluhy.⁴⁵⁵ To se sice nestalo, císař však alespoň pověřil arcivévodu

⁴⁵⁰ V tomto přesvědčení jej nakonec mohl mimoděk utvrzovat sám Leopold tím, že se bratrovi často svěřoval se svými partnerskými problémy. ADAMOVIČ, Memoiren, s. 59. O jistých diferencích, jejichž příčinou byla Vilemína, se ostatně později zmínil i sám arcivévoda. Die Zeit, 28. prosince 1902, s. 4.

⁴⁵¹ Marie Luisa (1845–1917), dcera toskánského velkovévody Leopolda II. a od roku 1865 manželka knížete Karla von Isenburg-Birstein, s nímž měla devět dětí. Blízký vztah pojil Marii Luisu nejen s nejmladším bratrem Janem Orthem, který si u ní po svém odchodu z arcidomu uložil svůj písemný odkaz, ale i s arcivévodou Leopoldem Ferdinandem. Podrobněji v kapitole Občan Leopold Wölfling. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 304.

⁴⁵² Die Zeit, 24. prosince 1902, s. 3.

⁴⁵³ Podle Vilemíny Adamovičové advokát dokonce neváhal využít pro tento záměr její sestru Leontinu a švagra Philippa Sestana. Tato informace se nejvíce jeví jako zcela nereálná. Srov. kapitola Cesta k rezignaci. ADAMOVIČ, Memoiren, s. 163an.

⁴⁵⁴ Cit. dle: Die Zeit, 1. ledna 1903, s. 5.

⁴⁵⁵ Die Zeit, 1. ledna 1903, s. 5.

Josefa Ferdinanda,⁴⁵⁶ aby na bratra dohlédl, což však rozhodně nebyl snadný úkol vzhledem k tomu, že s ním Leopold od roztržky v Bendorfu nekomunikoval.⁴⁵⁷ Zanedlouho Josef prohlásil, že na svěřený úkol zkrátka nestačí.⁴⁵⁸ Je otázkou, do jaké míry a zda vůbec do těchto rodinných sporů zasahoval velkovévoda, neboť byl v této době těžce nemocen. Leopoldovi se život v Salcburku stával pomalu ale jistě nesnesitelným. Východisko ze své situace hledal v reaktivaci, jež však byla císařem zamítnuta.⁴⁵⁹

Kdy přesně se arcivévoda začal zaobírat myšlenkami na útek, není jisté. Podle Adamovičové, která jej ostatně v takových úvahách horlivě podporovala,⁴⁶⁰ si s ideou rezignace pohrával již od svého přeložení do Přemyšlu. Sám Wölfling, ve svých pamětech ovšem značně nespolehlivý, zasadil první podobné úvahy dokonce až do roku 1894, kdy údajně hrozil, že uteče „jako topič nebo steward na nějaké obchodní lodi a (...) [odpracuje si] cestu na Východ“.⁴⁶¹ Přesto se Vilemína domnívala, že by k útěku bylo nikdy nedošlo, nebýt energického naléhání Leopoldovy oblíbené sestry Luisy.⁴⁶²

Tehdy dvaatřicetiletá Luisa, od roku 1891 manželka saského korunního prince Fridricha Augusta⁴⁶³ a matka jeho šesti dětí, se v prosinci 1902 nacházela rovněž ve vážné životní krizi. Nekonvenční a v Sasku velmi oblíbená princezna, která mezi své konzervativní příbuzné na drážďanském královském dvoře nikdy nezapadla, navázala nedlouho předtím důvěrný vztah s učitelem francouzštiny svých dětí Belgičanem André Gironem.⁴⁶⁴ Když byli odhaleni, byl Giron okamžitě propuštěn.⁴⁶⁵ Přestože skandální aféra ještě výrazně zhoršila vztahy s manželovou rodinou – Luisa později v pamětech uvedla, že

⁴⁵⁶ Arcivévoda Josef Ferdinand sloužil od 20. října 1899 v Salcburku u 59. pěšího regimentu „Arcivévoda Rainer“. OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Josefa Ferdinanda.

⁴⁵⁷ Die Zeit, 1. ledna 1903, s. 5.

⁴⁵⁸ WIESFLECKER, Studien, s. 76–77.

⁴⁵⁹ Ve svých pamětech bývalý arcivévoda uvedl, že byl císařem z armády propuštěn (viz WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 112), což však skutečnosti neodpovídá (viz OeStA, KA, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda.)

⁴⁶⁰ Významnou roli přitom zřejmě sehrála Vilemínina chorobná žárlivost. Leopoldovo postavení a titul, třebaže jí přinášely řadu materiálních výhod, nenáviděla, neboť byla přesvědčena, že mu vytvářejí příležitosti k románekům. ADAMOVIČ, Memoiren, s. 45.

⁴⁶¹ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 77.

⁴⁶² ADAMOVIČ, Memoiren, s. 194.

⁴⁶³ Fridrich August (1865–1932), saský korunní princ a v letech 1904–1918 jako Fridrich August III. saský král.

⁴⁶⁴ Románek s André Gironem ostatně nebyl první avantýrou saské korunní princezny. Nedlouho předtím udržovala poměr s jistým zubařem O'Brianem. WIESFLECKER, Studien, s. 106an.

⁴⁶⁵ André Giron byl propuštěn 2. prosince 1902. BESTENREINER, Luise, s. 91.

jí tchán král Jiří⁴⁶⁶ dokonce hrozil internací⁴⁶⁷ – nemínala korunní princezna kontakty s Gironem přerušit. Úlohy zprostředkovatele jejich tajné korespondence se nakonec ujal Leopold Ferdinand, o průběhu románku své sestry ostatně velmi dobře informovaný.⁴⁶⁸ 9. prosince 1902 saská korunní princezna opustila Drážďany a vydala se hledat podporu k rodičům do Salcburku. Podle svých slov již tehdy věděla, že se do Saska nikdy nevrátí.⁴⁶⁹ V Salcburku se však Luise dostalo chladného přijetí. Rodiče považovali její obavy z internace za pouhé výplody fantazie a trval na tom, aby se vrátila k manželovi.⁴⁷⁰

Pozdější spekulace tisku a veřejnosti, že arcivévoda měl útěk již delší dobu naplánován a románek své sestry pouze využil k uskutečnění vlastních záměrů, se s největší pravděpodobností nezakládají na pravdě. Arcivévoda, který byl přístupem rodičů velmi rozhořčen, zřejmě nyní viděl pro sestru i pro sebe jediné možné východisko – navrhl korunní princezně společný útěk a ona souhlasila.⁴⁷¹ Verzi, že útěk byl výsledkem spontánní reakce, ostatně zastávali všichni tři zúčastnění.⁴⁷² V její prospěch hovoří rovněž skutečnost, že arcivévoda pozval na lov na 12. prosince akademického malíře Bausingera. 11. prosince se však rozčílený objevil u něj doma a omluvil se, že se lov kvůli naléhavým rodinným záležitostem neuskuteční.⁴⁷³

Během následujícího večera sourozenci v rychlosti zabalili věci a v noci tajně opustili Salcburk. Aby získali čas, nechali na stole dopis, že odjeli sáňkovat. Z nedalekého

⁴⁶⁶ Jiří I. Saský (1832–1904), od smrti svého bratra krále Alberta I. Saského roku 1902 až do své smrti o dva roky později saský král.

⁴⁶⁷ TOSCANA, Lebensweg, s. 145–148. Vzhledem k tomu, že v tomto období nebyly internace nevěrných manželek v ústavech pro choromyslné výjimkou (podobný osud potkal nejen Luisu Sasko-Coburskou, ale na konci osmdesátých let například i Žofii Charlottu vévodkyni z Alençonu, nejmladší sestru císařovny Alžběty), nejví se tato hypotéza jako zcela nereálná. V dopise svému švagrovi Philippu Sestanovi ostatně označila obavy z internace – jak v případě korunní princezny tak jejího bratra – za bezprostřední impuls k útěku i Vilemína Adamovičová. Dopis dr. Bachracha arcivévodovi Josefu Ferdinandovi z 5. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁴⁶⁸ Dopis hraběte Claryho hraběti Gołuchowskému z 22. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁴⁶⁹ TOSCANA, Lebensweg, s. 148–151. Pro toto tvrzení hovoří rovněž skutečnost, že korunní princezna před odjezdem z Drážďan tajně zabalila do krabic od bonbonů část svých cenných šperků a vzala je s sebou. WIESFLECKER, Studien, s. 122.

⁴⁷⁰ K případu korunní princezny Luisy podrobněji BESTENREINER, Luise; TOSCANA, Lebensweg; WIESFLECKER, Studien, s. 101–149.

⁴⁷¹ Srov. TOSCANA, Lebensweg, s. 155–156; WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 117–118.

⁴⁷² Adamovičová, Luisa a Leopold. Srov. ADAMOVIČ, Memoiren, s. 194an; TOSCANA, Lebensweg, s. 140–158; WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 117–119.

⁴⁷³ Die Zeit, 24. prosince 1902, s. 3.

Halleinu se dráhou dostali až do Bischofshofenu a odtud do Curychu, kam přispěchali Adamovičová a Giron. Na druhý den se čtyřlístek odebral do Ženevy.⁴⁷⁴ O tři dny později – 16. prosince 1902 – dorazil do císařovy kanceláře list s následujícím sdělením: „Vaše Veličenstvo! Prosím Vaše Veličenstvo, abych směl složit svou pozici a hodnost arcivévody a přijmout jméno Leopold Wölfling. Pověřil jsem dr. Adolfa rytíře von Ofenheim uspořádáním svých osobních záležitostí. Arcivévoda Leopold Ferdinand Toskánský“.⁴⁷⁵ Tímto krokem byl osud Leopolda Ferdinanda jako rakouského arcivévody zpečetěn.

⁴⁷⁴ Neue freie Presse, 24. prosince 1902, s. 7; TOSCANA, Lebensweg, s. 156an; WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 118an.

⁴⁷⁵ Cit. dle: Kopie dopisu arcivévody Leopolda Ferdinanda císaři Františku Josefovi I. z 14. prosince 1902, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 185.

4. Rezignace na hodnost arcivévody

Pátrání po uprchlících

Poté, co vešel útěk arcivévody a jeho sestry v salcburské rezidenci ve známost, zavládlo v rodině pravé zděšení. Přestože muselo být nejpozději v pozdních hodinách 12. prosince 1902 zřejmé, že Leopold s Luisou uprchli a s jejich návratem nelze počítat, nebyl velkovévodský pár schopen – zjištěním zřejmě zcela ochromen – po celý následující den cokoli podniknout. Na císařský dvůr tak první zprávy o útěku sourozenců dorazily až 14. prosince krátce před polednem. Na rozdíl od Salcburku se však Vídeň dokázala z prvotního úleku rychle vzpamatovat a v naději, že se sourozence podaří co nejdříve vypátrat a přivést nazpět, se chopila iniciativy. Ministr císařského domu hrabě Gołuchowski⁴⁷⁶ okamžitě pověřil rakouského vyslance v Drážďanech hraběte Claryho-Aldringena, aby u saského ministerského předsedy von Metzsche⁴⁷⁷ zjistil, co je o útěku v Drážďanech již známo a co přesně zamýšlí dvůr sdělit veřejnosti. Clary se měl rovněž diskrétně informovat o jisté třetí osobě, která se podle prvních informací k princezně a jejímu bratrovi na útěku připojila.⁴⁷⁸

Vyslanec tedy spěchal za ministrem, který však neměl o dané záležitosti nejmenší ponětí a Claryho sdělením byl naprosto konsternován.⁴⁷⁹ Teprve později vyšlo najevo, že královská rodina je o útěku korunní princezny již informována, a to prostřednictvím velkovévody toskánského. Reagovala však podobně zmateně jako v Salcburku – aniž by se o dalším postupu poradila s ministrem von Metzchem, který se tak o celé aféře musel dovědět až z úst rakouského vyslance, začala sama podnikat první ne zcela uvážené kroky. Rozrušen byl zejména korunní princ, momentálně navíc indisponovaný zlomeninou dolní končetiny. Jako jeden z mála na královském dvoře stále neměl o milostné aféře své ženy nejmenší tušení a byl pevně rozhodnut přivést ji za každou cenu nazpět. Nařídil vyslat detektiva, který měl vypátrat místo pobytu obou uprchlíků.⁴⁸⁰ Dotyčný detektiv však

⁴⁷⁶ Agenor hrabě Gołuchowski ml. (1849–1921), v letech 1895–1906 ministr c. a k. domu a zahraničních věcí.

⁴⁷⁷ Georg von Metzsch-Reichenbach (1836–1927), od roku 1891 saský ministrem vnitra, o rok později se stal rovněž ministrem zahraničních věcí a v roce 1901 převzal funkci předsedy vlády. Působil též jako ministr saského královského domu. *Neue deutsche Biographie*, Berlin 1994, sv. XVII., s. 263.

⁴⁷⁸ Telegram hraběte Gołuchowského hraběti Clarymu z 14. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁴⁷⁹ Telegram hraběte Claryho hraběti Gołuchowskému z 15. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁴⁸⁰ Dopis hraběte Claryho hraběti Gołuchowskému ze 17. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

prozatím neměl k dispozici jedinou indicii, která by naznačovala, kam se sourozenci odebrali. První konkrétnější informace přinesly teprve zprávy z Vídně, jež prozrazovaly, že sourozenci byli naposledy spatřeni ve švýcarském Buchsu nedaleko Curychu a mají snad v úmyslu plavit se dále do Ameriky.⁴⁸¹

Leopold s Luisou však byli připraveni. Ještě před svým odjezdem učinili maximum pro to, aby své pronásledovatele svedli na falešnou stopu, jež směřovala do Bruselu. Za tímto účelem se arcivévoda spojil s André Gironem, který v belgickém hlavním městě najal právníka a 14. ledna se postaral o odeslání Leopoldova rezignačního dopisu. Stejného dne byl z Bruselu jménem korunní princezny odeslán saskému dvornímu maršálkovi von Tümpingovi telegram oznamující, že princezna „odjíždí do Bruselu a po zralé úvaze (...) se rozhodla, že se do Drážďan již nikdy nevrátí“.⁴⁸² Toto sdělení znělo natolik neuvěřitelně, že bylo cestou na saský královský dvůr zcela překrouceno,⁴⁸³ což zapříčinilo jen další zmatky a zdržení.

Nakonec byli do belgického hlavního města vysláni jak z Vídně, tak z Drážďan detektivové. Dorazil rovněž saský policejní komisař Arthur Schwarz a dvorní maršálek von Tümping. Po korunní princezně a arcivévodovi ale jakoby se slehla zem. Když ani o dva dny později 16. prosince 1902 nepřicházely z Bruselu o uprchlících žádné zprávy, začaly se oba panovnické dvory obávat, že sourozenci již město opustili.⁴⁸⁴ To ale již císař obdržel rezignační list arcivévody přinášející novou stopu – odkaz na Leopoldova právního zástupce dr. Adolfa Ofenheima.⁴⁸⁵ Panovníkova kabinetní kancelář⁴⁸⁶ tedy advokáta okamžitě zkontaktovala.

⁴⁸¹ Telegram hraběte Gołuchowského hraběti Clarymu ze 14. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁴⁸² Cit. dle: Dopis hraběte Claryho hraběti Gołuchowskému ze 17. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁴⁸³ Von Tümping, který se právě nacházel v Mnichově, zprávu korunní princezny telegrafoval do Drážďan a současně připojil požadavek, aby za Luisou okamžitě vyslali její hofmistryni baronku von Fritschovou. Na královský dvůr však Tümpingův telegram dorazil v následující podobě: „Korunní princezna mi telegrafovala, že odcestovala do Bruselu a pověřila mě, abych za ní poslal baronku von Fritschovou“. Tato verze stavěla celou záležitost přirozeně do zcela jiného světla a na okamžik vyvolala jak ve Vídni, tak v Drážďanech falešné zklidnění. Cit. dle: telegram hraběte Claryho hraběti Gołuchowskému z 16. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁴⁸⁴ Telegram hraběte Claryho hraběti Gołuchowskému z 16. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁴⁸⁵ Kopie dopisu arcivévody Leopolda Ferdinanda císaři Františku Josefovi I. z 14. prosince 1902, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 185.

Císaři loajálnímu dr. Ofenheimovi byla celá záležitost evidentně krajně nepříjemná. O účast v této choulostivé kauze nestál a ani se o ni nijak nezasloužil. O zastupování arcivévody byl požádán teprve před několika dny prostřednictvím telegramu podepsaného „Leo von Wölfling“ a jelikož mu bylo uvedené jméno neznámé, souhlasil. Až později obdržel advokát dopis nový – tentokrát s podpisem „arcivévoda Leopold Ferdinand“ – v němž byl rovnou pověřen jednáním se dvorem.⁴⁸⁷ Přestože dr. Ofenheim oznámil, že si arcivévoda přeje držet místo svého pobytu i nadále v utajení, podařilo se jej nakonec bez větší námahy přesvědčit, aby sdělil adresu jistého bruselského notáře jménem van der Stegen de Putte.⁴⁸⁸

Znovu tedy ožila naděje, že se sourozenci přeci jen zdržují v belgickém hlavním městě. Ministr Gołuchowski pověřil rakouského vyslance v Bruselu hraběte Thaddäuse Koziębrodského, aby van der Stegenovi předal dopis vyzývající Leopolda neopouštět Brusel, dokud mu nebude prostřednictvím císařova prostředníka předána panovnickova odpověď na jeho rezignační list.⁴⁸⁹ Reskript byl vyhotoven 17. prosince 1902 a do Bruselu se s ním ihned odebral Leopoldův pobočník hejtman Arthur von Töply. K předání mělo dojít v pátek 19. prosince v kanceláři rakousko-uherského vyslanectví.⁴⁹⁰

Hrabě Koziębrodski dotyčného notáře zastihl v jeho bytě až následujícího dne v podvečer a předal mu dopis určený pro Leopolda Wölflinga. Notář byl udiven, neboť mu bylo jméno zcela neznámé. Jeho otázku, kdo má onen Leopold Wölfling být, nechal hrabě Koziębrodski nezodpovězenou. Van der Stegen nakonec sdělil, že jej před několika dny kontaktoval jeden klient, Belgičan, jehož jméno však nesmí jmenovat, a oznámil mu, že v následujících dnech pravděpodobně obdrží dopis adresovaný jisté neznámé osobě. Notář měl tento dopis uschovat a následně přeposlat na adresu, kterou mu dotyčný klient sdělí až později písemně. Hrabě Koziębrodski začal naléhat, aby mu jméno onoho klienta prozradil,

⁴⁸⁶ Kabinetní kancelář, jejímž ředitelem byl tehdy Franz svobodný pán von Schiessl, sloužila především jako oficiální spojník císaře s vládou a rovněž organizovala „styk s lidem“. WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis, s. 68.

⁴⁸⁷ Wiener Bilder, 1. ledna 1903, s. 5.

⁴⁸⁸ OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁴⁸⁹ Dopis hraběte Gołuchowského hraběti Koziębrodskému z 16. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁴⁹⁰ Dopis hraběte Gołuchowského hraběti Koziębrodskému ze 17. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

což však van der Stegen s poukazem na nutnost zachování úředního tajemství rozhodně odmítl.⁴⁹¹ Vyhledky na brzké nalezení uprchlíků se v tuto chvíli zdály téměř beznadějně.

Již následujícího rána se však u hraběte Koziembrodského ohlásil krajně rozrušený notář van der Stegen. Právě obdržel dopis od svého klienta a dověděl se z něj, že onen Leopold Wölfling je ve skutečnosti arcivévoda Leopold Ferdinand a dáma, pro kterou jej klient najal, saská korunní princezna. Z těchto informací van der Stegen vyvodil vlastní nanejvýš překvapivý závěr – domníval se, že korunní princezna byla arcivévodou unesena! Při pohledu na upřímně zděšeného notáře hrabě Koziembrodski pochopil, že se mu naskytla jedinečná příležitost. Nepromarnil ji. Notáři jeho domněnku nevyvracel a s apelem na jeho slušnost a zároveň pod příslibem, že ho nebude jmenovat jako zdroj informace, jej přiměl, aby mu prozradil jméno onoho klienta. Byl jím André Giron, bývalý učitel jazyků dětí korunní princezny. Netrvalo dlouho a vyslanci se podařilo z notáře vymámit i Gironovu adresu: Ženeva, hotel d'Anglettere.⁴⁹² V následujících hodinách nabraly události rychlý spád. Prameno již arcivévodovi pomohlo, když o sobě 18. prosince konečně dal vědět a vyzval, aby nepátrali po místě jeho pobytu.⁴⁹³

Vídeň a Drážďany okamžitě vyslaly za sourozenci detektivy a spojily se s ženevskou policií. Nočním vlakem odcestoval do Ženevy také dvorní maršálek von Tümpling a saský policejní komisař Schwarz. Ledově klidný zůstal snad jen pobočník arcivévody hejtman von Töply, jemuž hrabě Koziembrodski doporučil, aby se i s císařovým dopisem rovněž odebral za arcivévodou. Hejtman však sotva dorazil do Bruselu a vyhlídkou na další cestování zjevně nebyl příliš nadšen. Prohlásil, že arcivévodu již dobře zná a k novému údaji o místě jeho pobytu je proto značně skeptický. Namísto toho hodlal ověřit Leopoldovu přítomnost v hotelu d'Anglettere tím, že mu zatelegrafuje. Vyděšenému vyslanci se nakonec von Töplyho podařilo přesvědčit, aby svůj záměr odložil alespoň do chvíle, než bude hotel i s přilehlým okolím zajištěn policisty.⁴⁹⁴ O několik hodin později

⁴⁹¹ Dopis hraběte Koziembrodského hraběti Gołuchowskému z 20. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁴⁹² Tamtéž.

⁴⁹³ Po obdržení pozvánky k převzetí císařovy odpovědi arcivévoda hraběti Koziembrodskému písemně sdělil, že bohužel není schopen císařem vyslanou osobu přijmout a že tak bude moct učinit zhruba do měsíce. Současně Koziembrodského vyzval, aby nepátrali po místě jeho pobytu, a ujistil, že v průběhu tří týdnů sám sdělí svou přesnou adresu. Dopis arcivévody Leopolda Ferdinanda hraběti Koziembrodskému z 18. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁴⁹⁴ Dopis hraběte Koziembrodského hraběti Gołuchowskému z 20. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

obdržel hrabě Koziebrodski depeši dvorního maršálka von Tümplinga obsahující jediné slovo: „Nalezení“⁴⁹⁵.

Od této chvíle byli uprchlíci nepřetržitě sledováni policií. Přímo v hotelu d'Anglettere se ubytoval saský policejní komisař Schwarz a nespustil ze sourozenců oči. Pozornost se soustředila především na korunní princeznu. Přestože bylo již 19. prosince s konečnou platností potvrzeno to, čeho se všichni obávali – že saská korunní princezna a matka šesti dětí uprchla se svým milencem⁴⁹⁶ – pokoušel se drážďanský i salcburský dvůr do poslední chvíle zamezit skandálu. Do hotelu proudily ze všech stran depeše vyzývající princeznu k návratu, zůstávaly však nezodpovězeny.⁴⁹⁷ Saská královská rodina údajně zpočátku uvažovala dokonce o možnosti únosu princezny.⁴⁹⁸ Poslední pokus přivést Luisu k rozumu byl učiněn 20. prosince 1902. Na recepci hotelu d'Anglettere se objevil arcivévoda Josef Ferdinand a přál si mluvit se sestrou. Následný rozhovor byl údajně velmi emotivní. Josef Ferdinand dělal sestře výčitky kvůli dětem a snažil se ji přemluvit k návratu, což Luisa odmítla s tím, že miluje Girona a chtějí se vzít.⁴⁹⁹ Staršího bratra, který byl rozhovoru přítomen, naproti tomu Josef Ferdinand okázale ignoroval.⁵⁰⁰ Leopoldovu záležitost považoval téměř za vyřízenou. Stejně jako celá rodina byl pevně přesvědčen, že celý útěk je výlučně jeho dílem,⁵⁰¹ a právě domněnka, že Leopold svou sestru bezohledně využil k uskutečnění vlastních plánů, stavěla mezi arcivévodu a jeho rodinu nepřekonatelnou bariéru.

⁴⁹⁵ Cit. dle: Dopis hraběte Koziebrodského hraběti Gołuchowskému z 20. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁴⁹⁶ Policejní komisař Arthur Schwarz pravidelně informoval o dění v hotelu saský královský dvůr. Neváhal přitom podplácet hotelový personál a dokonce si prý zajistil přístup k poště korunní princezny. Jeho zprávy, obsahující takové detaily jako přesné rozmístění postelí v jednotlivých pokojích, později sloužily jako hlavní důkazní materiál při Luisině rozvodovém procesu. BESTENREINER, Luise, s. 150an.

⁴⁹⁷ Neue freie Presse, 24. prosince 1902, s. 7.

⁴⁹⁸ BESTENREINER, Luise, s. 113.

⁴⁹⁹ Neue freie Presse, 27. prosince 1902, s. 7; Die Zeit, 28. prosince 1902, s. 4; Wiener Bilder, 1. ledna 1903, s. 6.

⁵⁰⁰ Die Zeit, 28. prosince 1902, s. 4.

⁵⁰¹ Srov. dopis arcivévody Josefa Ferdinanda rodičům z 25. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194.

Jednání s císařským dvorem

Když byla přítomnost uprchlých sourozenců v hotelu d'Anglettere definitivně potvrzena, odebral se 19. prosince do Ženevy i hejtman von Töply. Následujícího dne se setkal s arcivévodou a předal mu list císaře Františka Josefa I.:

„Milý arcivévodo Leopoldo Ferdinande!

(...) na základě Vaší mně adresované písemné prosby ze 14. t. m. jsem nucen konstatovat následující: Za prvé dovoluji Vám rezignaci na případné nároky a práva, jež Vám přísluší na základě narození jakožto člena mého domu (...), a povolují přijetí občanského jména Leopold Wölfling, které jste si (...) zvolil. Za druhé Vám dovoluji složení důstojnické hodnosti a nařizuji Vaše propuštění z armády. Za třetí nařizuji Vaše vyškrtnutí ze seznamu rytířů řádu Zlatého rouna a vyzývám Vás, abyste se postaral o navrácení řádové kolany.⁵⁰² Za čtvrté přikazuji zastavení vyplácení Vaší apanáže (...). Rovněž musíte rezignovat na Vám eventuálně připadající podíl z výnosů rodinného fondu. Za páté bez mého výslovného svolení je Vám zakázáno (...) překročit za účelem trvalého či pouze přechodného pobytu hranice rakousko-uherské monarchie. Máte rovněž povinnost nabýt cizí státní občanství a jeho volbu mi předem oznámit. Za šesté musíte podepsat prohlášení obsahující výše uvedené body, které je doručitel mého listu pověřen Vám za tímto účelem předložit a po podepsání mi doručit zpět“.⁵⁰³

Když arcivévoda reskript dočetl, vyzval jej von Töply, aby k dokumentu připojil svůj podpis. Leopold zaváhal a po chvíli prohlásil, že list podepíše teprve po důkladném uvážení a konzultaci s právníkem. K ní si přizval jednoho z nejlepších ženevských advokátů dr. Adriena Lachenala,⁵⁰⁴ který mu doporučil, aby bez důkladné porady se svým vídeňským advokátem rozhodně nic nepodepisoval. Když se téhož večera u arcivévody

⁵⁰² Řád Zlatého rouna zůstal po útěku arcivévody v Salcburku, velkovévoda toskánský jej proto již 11. ledna 1903 předal prostřednictvím hejtmána von Töply císaři. Dopis císaře Františka Josefa I. velkovévodovi Ferdinandu IV. z 11. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁰³ Reskript císaře Františka Josefa I. ze 17. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵⁰⁴ Dr. Adrien Lachenal (1849–1918) působil jako právník, měl však také nezanedbatelný politický vliv. V letech 1892–1899 byl členem švýcarské Spolkové rady a roku 1896 se stal dokonce prezidentem Švýcarského spříseženstva. Byl dlouholetým členem radikální Liberálně-demokratické strany Švýcarska (Freissinnig-Demokratische Partei der Schweiz). Právně zastupoval především bývalou korunní princeznu, až do ukončení vyjednávání s rodinou ale působil též jako právní poradce Leopolda Wölflinga. Dopis rakouského vyslance ve Švýcarsku Karla hraběte von Kuefstein hraběti Gołuchowskému z 26. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

znovu objevil von Töply, Leopold pevně prohlásil, že svůj podpis k dokumentu nepřipojí.⁵⁰⁵

Namísto toho arcivévoda písemně pověřil svého právního zástupce dr. Ofenheima, aby zjistil, zda vlastně stačí pouhý císařův dopis na to, aby byl zbaven členství v arcidomu. Dále advokátovi nařídil, aby se informoval o jeho vyhlídkách na případné dědictví po otci a aby mu poradil, jak si zachovat nárok na vyplácení arcivévodské apanáže⁵⁰⁶. Zároveň oznámil, že se nehodlá vzdát rakouského státního občanství⁵⁰⁷ – přinejmenším ne do chvíle, než získá občanství nové – a že se císařovým zákazem vstupu na území monarchie necítí nijak vázán. Současně dr. Ofenheimovi předložil seznam osob, s nimiž měl advokát přísně zakázáno komunikovat. Na černé listině se mezi jinými ocitli Leopoldova matka Alice, bratr Josef Ferdinand, pobočník von Töply či někdejší velitel arcivévodovy jihlavské posádky Tschida⁵⁰⁸. Svůj list arcivévoda uzavřel poznámkou, že již vyčerpal všechny své finanční zdroje, jelikož je však přesvědčen, že cti arcidomu neodpovídá, aby jeho člen musel živořit, očekává finanční podporu jak ze strany svého otce, tak rakouského císaře.⁵⁰⁹

Dr. Ofenheim okamžitě spěchal s dopisem za hrabětem Gołuchowským, který byl jeho obsahem velmi překvapen. Leopoldův list císaři ze 14. prosince 1902 sice skutečně obsahoval rezignaci pouze na „pozici a hodnost arcivévody“,⁵¹⁰ ve Vídni však byl interpretován jednoznačně – jako rezignace na členství v arcidomu, vzdání se všech výhod a povinností s tím spojených a rozhodnutí stát se řadovým občanem. Předpoklad, že se Leopold stejně jako jeho strýcové Jindřich Waidek a Jan Orth bez výhrad podvolí císařovým podmínkám, však neměl být naplněn.

Motivace arcivévody přitom byla více než zřejmá – jediným podpisem by přišel jak o výživné, tak o důstojnický plat, což představovalo jeho jediné finanční příjmy. Veškerý

⁵⁰⁵ OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁵⁰⁶ Ve skutečnosti se nejednalo o apanáž, ale výživné. Viz kapitola Normy císařského domu a jejich porušování.

⁵⁰⁷ Rakouského státního občanství se ovšem Leopold Ferdinand vzdát ani nemohl, neboť jím jako arcivévoda nikdy nedisponoval. Status členů habsbursko-lotrinské rodiny byl exteritoriální.

⁵⁰⁸ Franz Tschida (1843–1932), od roku 1901 generálmajor, roku 1902 penzionován. SCHMIDT-BRENTANO, Antonio, Die k. k. bzw. k. und k. Generalität 1816–1918, Wien 2007, s. 189. S Tschidou, jenž často otevřeně kritizoval Leopoldovy morální poklesky (zejména soužití s bývalou prostitutkou Adamovičovou), si později arcivévoda vyřizoval účty prostřednictvím tisku. Die Zeit, 1. ledna 1903, s. 5.

⁵⁰⁹ Protokol z konference konané 23. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵¹⁰ Kopie dopisu arcivévody Leopolda Ferdinanda císaři Františku Josefovi I. ze 14. prosince 1902, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 185.

jeho majetek se nyní nacházel ve třech kufrech a několika příručních taškách, které si společně se sestrou vzali ze Salcburku.⁵¹¹ Větším finančním obnosem arcivévoda při svém zadlužení nedisponoval a šperky Vilemíny Adamovičové stejně jako částka, kterou před odjezdem vyzvedla v bance, mohly stačit k životu pouze na několik týdnů, možná měsíců.⁵¹² První dny na svobodě přitom jasně ukázaly, že žít občanským životem bez finančních prostředků není tak jednoduché, jak se zprvu mohlo zdát. Lépe na tom nebyla ani korunní princezna, která brzy začala propadat zoufalství, neboť neměla k dispozici ani zlomek z luxusu, na který byla zvyklá,⁵¹³ dokonce si sama musela spravovat punčochy.⁵¹⁴ Na Silvestra 1902 Luisa v jednom z interview zkonstatovala, že jí zbývá kapesné pouze na osm dní.⁵¹⁵

Je nepravděpodobné, že byl arcivévoda obsahem císařského reskriptu překvapen, jak později prezentoval tisku.⁵¹⁶ Podmínky rezignace stanovené císařem byly totožné s podmínkami, za kterých císařský dům opustili arcivévodové Jindřich a Jan, s jehož kauzou byl Leopold ostatně podrobně obeznámen. Inteligentní arcivévoda jistě musel předvídat, jak bude jeho rezignace na „pozici a hodnost arcivévody“ ve Vídni vyložena, stejně tak se nezdá pravděpodobné, že by se skutečně domníval, že císař bude ochoten přijmout rezignaci na povinnosti, nikoli však na práva arcivévody. Ať již byl Leopoldův následný postup předem promyšlený, či byl dílem nastalých okolností, byl arcivévoda nyní připraven hájit své nároky vůči rodině. Výhoda přitom byla na jeho straně – jelikož rodinný statut císaři nedával právo kteréhokoli člena rodiny zbavit jeho práv,⁵¹⁷ byl Leopoldův souhlas k provedení rezignace nezbytný. Hrozilo tak rozvinutí závažného a s ohledem na císařskou rodinu nesmírně delikátního právního problému, jehož řešení navíc ztěžovala skutečnost, že jediný relevantní dokument – Císařský rakouský rodinný statut z roku 1839 – byl před veřejností utajen.

Přesto zvolil ministr hrabě Gołuchowski vůči arcivévodovi hned zpočátku nekompromisní postup. V rozhovoru s dr. Ofenheimem označil Leopoldovy pochyby, zda pouhý císařův dopis postačuje k odejmutí arcivévodské hodnosti, za bezpředmětné, neboť

⁵¹¹ Die Zeit, 30. prosince 1902, s. 6.

⁵¹² ADAMOVIČ, Memoiren, s. 199.

⁵¹³ TOSCANA, Lebensweg, s. 160.

⁵¹⁴ Die Zeit, 1. ledna 1903, s. 7.

⁵¹⁵ Tamtéž.

⁵¹⁶ Die Zeit, 1. ledna 1903, s. 6.

⁵¹⁷ Císař mohl pouze suspendovat arcivévodská práva kromě vyplácení apanáže či výživného. Podrobněji v kapitole Normy císařského domu a jejich porušování.

císařův list považoval pouze za vyhovění Leopoldově vlastní žádosti. Apanáž pak podle Gołuchowského náležela pouze členovi císařského domu, nikoli panu Wölflingovi. Rovněž řád Zlatého rouna byl císař oprávněn kdykoli a komukoli odejmout. Ministr také vyloučil, že by si Wölfling směl ponechat svou vojenskou hodnost, neboť byla propůjčena arcivévodovi Leopoldu Ferdinandovi. Sice připustil, že v případě návratu není možné arcivévodu z monarchie vypovědět, zároveň ale zdůraznil, že návrat není v jeho vlastním zájmu, neboť „na základě (...) již předložených podkladů by [proti němu] mohlo být zasaženo, a to bez jakýchkoli ohledů“.⁵¹⁸ Otázkou případných dědických práv v Leopoldově užší rodině se ministr odmítl zabývat. Jednalo se podle něj o ryze soukromoprávní otázku, které se císařský reskript nijak netýkal. Na závěr rozhovoru si hrabě Gołuchowski neodpustil poznámku, že čest císařského domu, o kterou se Leopold nyní tolik strachuje, by jistě byla lépe uchráněna, kdyby si arcivévoda počínal zodpovědněji.⁵¹⁹

Dr. Ofenheim v rozpacích poznamenal, že „duševní stav pana arcivévody zjevně není zcela normální“⁵²⁰ a dotázal se ministra, zda by tedy neměl zastupování arcivévody, o které stejně nikdy nestál, raději složit. Hrabě Gołuchowski mu však vysvětlil, že „pan arcivévoda nějakého advokáta v každém případě potřebuje, kromě toho upřednostňují [komunikaci s arcivévodou] prostřednictvím dr. Ofenheima, jehož přeci jen už znají, než skrze nějakého jiného dosud neznámého zplnomocněnce“.⁵²¹

Na 23. prosince 1902 svolal císař František Josef I. konferenci, jejímž úkolem bylo projednat další postup císařského dvora v případě Wölfling. Za předsednictví ministra c. a k. domu a zahraničních věcí hraběte Gołuchowského se konference zúčastnil nejvyšší dvorní maršálek⁵²² Béla hrabě Cziráky, druhý nejvyšší hofmistr Alfred kníže Montenuovo⁵²³, říšský ministr války von Pitreich⁵²⁴, šéf vojenské kanceláře von Bolfras⁵²⁵,

⁵¹⁸ Cit. dle: Protokol z konference konané 23. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13. Ministr Gołuchowski blíže nespecifikoval, jaký druh zásahu proti bývalému arcivévodovi měl na mysli. V úvahu připadá například stíhání pro nedovolené vzdálení se od vojenské posádky či kvůli dluhům.

⁵¹⁹ Protokol z konference konané 23. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵²⁰ Cit. dle: Protokol z konference konané 23. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵²¹ Cit. dle: Protokol z konference konané 23. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵²² Nejvyšší dvorní maršálek byl „právním poradcem císařské rodiny a jeho úřad představoval exkluzivní soudní instituci Habsburků“. Cit. dle: WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis, s. 26.

⁵²³ Alfred kníže von Montenuovo (1854–1927), vnuk bývalé francouzské císařovny Marie Luisy a jejího morganatického manžela Adama Adalberta Neipperga. V letech 1896–1897 působil jako vrchní hofmistr arcivévody Otty. Roku 1898 se stal druhým nejvyšším hofmistrem, ze zdravotních důvodů však většinou přebíral povinnosti prvního nejvyššího hofmistra Rudolfa knížete von und zu Liechtenstein. Po

ředitel kabinetní kanceláře Schiessl⁵²⁶, sekční šéf svobodný pán von Riedl a dvorní a ministerský rada von Schultes. Role zapisovatele se ujal dvorní a ministerský sekretář Mitscha. Slova se ujal nejprve ministr Gołuchowski a shrnul dosavadní události včetně svého posledního rozhovoru s dr. Ofenheimem, načež kníže von Montenuovo přítomně informoval, že si císař přeje uvést svá nařízení ohledně Leopoldovy rezignace v platnost i bez arcivévodova podpisu. Montenuovo se dále domníval, že s odejmutím vojenské hodnosti, apanáže a řádu Zlatého rouna nebudou žádné těžkosti, neboť přímo souvisí s arcivévodskou hodností, které se Leopold dobrovolně vzdal. Císařův zákaz vstupu na území monarchie a nařízení o nabytí cizího státního občanství se mu však jevil jako krajně problematický a nebyl si vůbec jist, zda je případné vypovězení arcivévody právně odůvodnitelné.⁵²⁷ Otázka odchodu arcivévody z monarchie přitom byla pro císařský dvůr zcela zásadní. Jako rakouský občan by Leopold přirozeně disponoval aktivním volebním právem a nebezpečí, že by se na něj nebo na jeho potomky v budoucnu napojily nespokojené živly, bylo poměrně reálné.

Rozproudila se čilá debata, během které sekční šéf Riedl poznamenal, že dle platných zákonů obou částí monarchie nesmí být žádný její občan vypovězen ze své vlasti. Rada von Schultes ujistil, že ani podle Císařského rakouského rodinného statutu nemá panovník právo odejmout členovi císařské rodiny rakouskou či uherskou státní příslušnost.⁵²⁸ Vyloučit arcivévodu z rodiny a nařídít nucený pobyt za hranicemi monarchie navíc smí panovník pouze tehdy, bude-li s tím dotýčný souhlasit. Prostředek, jak tento souhlas vynutit, ovšem neexistuje. Účastníci konference se nakonec shodli, že jedinou možností, jak Leopoldovi zabránit v návratu do vlasti, je poskytnout mu pro pobyt v zahraničí finanční podporu, jež by mohla být v případě porušení zákazu odejmuta. Ředitel kabinetní kanceláře Schiessl přitom nabádal vyčkat do chvíle, než se o peníze

Liechtensteinově smrti převzal roku 1909 von Montenuovo jeho funkci. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Wien 1975, sv. VI, s. 361.

⁵²⁴ Heinrich svobodný pán von Pitreich (1841–1920), říšským ministrem války v letech 1902–1906. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Wien 1980, sv. VIII, s. 104.

⁵²⁵ Arthur svobodný pán von Bolfras (1838–1922), v letech 1889–1916 ředitel císařovy vojenské kanceláře. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Graz und Köln 1954, sv. I, s. 99.

⁵²⁶ Franz svobodný pán Schiessl von Perstorff (1844–1932) vystudoval práva ve Vídni a poté působil jako diplomat. Roku 1900 byl jmenován ředitelem císařovy kabinetní kanceláře. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Wien 1991, sv. X, s. 118.

⁵²⁷ Protokol z konference konané 23. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵²⁸ Členové habsburského rodu ve skutečnosti neměli občanství ani jedné z částí monarchie, jejich status byl exteritoriální.

přihlásí sám arcivévoda, což, jak zdůraznil, při stavu jeho financí jistě nebude dlouho trvat. V případě, že by nabídka vzešla ze strany císaře, mohly by být Leopoldovy nároky neúměrně vystupňovány.⁵²⁹

Účastníci konference císaři navrhli vydání třech dokumentů. Prvním byl list adresovaný všem plnoletým arcivévodům seznamující s císařovým reskriptem ze 17. prosince 1902. Druhý dopis podobného obsahu určený nejvyššímu hofmistrovi⁵³⁰, ministrovi c. a k. domu a zahraničních věcí a nejvyššímu dvornímu maršálkovi obsahoval navíc nařízení podniknout v této věci kompetentní kroky. Třetím listem byl ministr Gołuchowski pověřen oznámit Leopoldovu rezignaci oběma ministerským předsedům⁵³¹ a prostřednictvím zastupitelských úřadů i zahraničním vládám a dvorům. Ministerští předsedové se následně měli postarat o vyškrtnutí Leopoldova jména z habsburského rodokmene, eventuelně o publikování rezignace ve vídeňském a budapešťském úředním tisku.⁵³² Dokument císař vyhotovil 27. prosince 1902.⁵³³ V průběhu následujících dnů byla veřejně publikována zpráva o rezignaci arcivévody,⁵³⁴ prostřednictvím diplomatických misí byly uvědomeny rovněž zahraniční vlády a dvory.⁵³⁵ Kromě toho byl Leopold v tichosti vyškrtnut ze seznamu členů panské sněmovny.⁵³⁶

Dobře se nevyvíjela ani situace korunní princezny. Poté co bylo s konečnou platností potvrzeno, že Luisa skutečně uprchla se svým milencem, propadla saská královská rodina zoufalství. O náladě v Drážďanech podrobně informoval vyslanec hrabě Clary: „Královna⁵³⁷ zcela ztratila duševní rovnováhu a zprvu nemohla kvůli emocím ani

⁵²⁹ Protokol z konference konané 23. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵³⁰ Nejvyšší hofmistr měl u císařského dvora nejvyšší hodnost. Spravoval dvůr, dozíral na ceremoniál, výdaje, personál, stejně jako vystupování císařského dvora navenek. Zodpovídal též za bezpečnost u dvora a jako jediný směl oficiálně zastupovat císaře. V letech 1896–1908 zastával tuto funkci Rudolf kníže von und zu Liechtenstein, de facto však byla vykonávána druhým nejvyšším hofmistrem knížetem von Montenuovo. WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis, s. 18–22.

⁵³¹ Ministerským předsedou předlitavské části monarchie byl Ernest von Koerber, zalitavské Kálmán Széll.

⁵³² Protokol z konference konané 23. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵³³ List císaře Františka Josefa I. hraběti Gołuchowskému z 27. prosince 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵³⁴ Wiener Abendpost, 29. prosince 1902, s. 1.

⁵³⁵ Viz koncept zprávy o rezignaci arcivévody Leopolda zahraničním vládám, hlavám států a panovnickým dvorům z 31. prosince 1902 a příslušné odpovědi diplomatických zástupců, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵³⁶ WIESFLECKER, Studien, s. 86.

⁵³⁷ Královna-vdova Carola, manželka Alberta I. Saského a teta korunního prince Fridricha Augusta.

mluvit. Urozená paní je posledními událostmi hluboce zasažena a mimo jiné řekla, že děkuje Bohu, že této bolesti ušetřil zesnulého krále. Zdraví Jeho Veličenstva krále Jiřího také posledními skličujícími událostmi velmi utrpělo. (...) Korunní princ se údajně rovněž nachází ve stavu krajního rozrušení. Ještě před třemi dny byl názoru, že jeho manželka musí být za každou cenu přivedena zpět do Drážďan, a naléhání krále, že návrat korunní princezny již není možný, dal za pravdu teprve poté, co mu byl předložen dopis pana Girona určený jeho manželce“.⁵³⁸ 30. prosince 1902 byl saským králem svolán zvláštní soudní tribunál, který měl rozhodnout o ukončení manželství korunního páru vinou princezny.⁵³⁹ Luisa tak byla bez finančních prostředků, s vyhlídkou, že již nikdy nebude moct spatřit své děti, a navíc musela čelit závažnému obvinění, že odcizila šperky, jež byly saským státním majetkem.⁵⁴⁰

Bezstarostnost, kterou uprchlíci hýřili během prvních dnů po útěku, byla tatam. Vánoční svátky strávili všichni společně v hotelu d'Anglettere. Korunní princezna později vzpomínala: „Byl to strašlivý Štědrý večer. Zapálili jsme stromek a obdarovali se maličkostmi, pak jsme se ale přestali ovládat a začali všichni hrozně plakat“.⁵⁴¹ Saský policejní komisař Arthur Schwarz hlásil do Drážďan, že Luisa „vypadá nápadně bledě a vyčerpaně (...) a připadalo mu, že vidí spíše starší nemocnou ženu nežli korunní princeznu“.⁵⁴² Pochmurnou atmosféru jen podpořily kontroverze, jež zavládly mezi Luisou a Vilemínou Adamovičovou. Korunní princezna – později ostatně prezentující celou kauzu ve zcela jiném světle⁵⁴³ – na milenku svého bratra žárlila a navíc ji pokládala za hloupou, nevychovanou a netaktní.⁵⁴⁴ I arcivévoda věděl, že mezi Vilemínou a jeho sestrou „nevládne taková harmonie, jakou by mezi nimi rád viděl“,⁵⁴⁵ a vzájemné rozepře nakonec

⁵³⁸ Dopis hraběte Claryho hraběti Gołuchowskému z 22. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁵³⁹ BESTENREINER, Luise, s. 129an.

⁵⁴⁰ Die Zeit, 29. ledna 1902, s. 4.

⁵⁴¹ Cit. dle: Die Zeit, 2. ledna 1903, s. 6.

⁵⁴² Cit. dle: BESTENREINER, Luise, s. 119.

⁵⁴³ V memoárech Luisa poměr s Gironem nepřiznala a za jediné důvody útěku označila nesmyslnou šikanu ze strany rodiny svého manžela a obavy z internace. Uvedla, že původně měli s bratrem v plánu založit ve Švýcarsku nový domov a vyčkat, než se po smrti krále Jiřího Luisa stane královnou a bude se moci vrátit k manželovi. Leopold ji však údajně zradil – mimo jiné i kvůli Vilemíně Adamovičové. Protože hrozilo, že ji rodina bude nutit k návratu, povolala Girona a kompromitovala se s ním. TOSCANA, Lebensweg, s. 152an.

⁵⁴⁴ TOSCANA, Lebensweg, s. 161.

⁵⁴⁵ Cit. dle: Die Zeit, 28. prosince 1902, s. 4.

vedly tak daleko, že 26. prosince Leopold s Vilemínou opustili Ženevu a zamířili do Montreux.⁵⁴⁶

Když byla 29. prosince 1902 ve večerní příloze oficiálního listu Wiener Zeitung publikována Leopoldova rezignace,⁵⁴⁷ nechal arcivévoda po reportérovi Die Zeit Felixi Saltenovi⁵⁴⁸ do Vídně vzkázat, že „oficiální rezignace zveřejněná ve Wiener Abendpost je chybná. 13. prosince požádal z Curychu o svolení složit arcivévodský titul,⁵⁴⁹ načež obdržel prostřednictvím hejtmána von Töplyho k podpisu prohlášení, které s ohledem na některé císařovy požadavky rozhodně odmítl, takže jeho rezignace se fakticky ještě neuskutečnila.“⁵⁵⁰ Dále arcivévoda prohlásil, že je vůči císařovým opatřením bezmocný, neboť císaři na základě rodinného statutu náleží absolutní rozhodovací pravomoc nad všemi členy císařského domu.⁵⁵¹

Toskánský velkovévoda v této chvíli ztratil se synem trpělivost a na konci prosince navrhl uvalit prostřednictvím úřadu nejvyššího dvorního maršálka na Leopolda soudní kuratelu. Její důvod blíže nespecifikoval. Hrabě Cziráky požadavek odmítl s tím, že Wölfling již není členem habsburského domu a jeho úřad tedy není pro tuto záležitost kompetentní. Rozhodnutí hraběte Czirákyho následně potvrdil i císař.⁵⁵²

Leopold však hodlal zajít ještě mnohem dál. 1. ledna 1903 otiskl Journal de Genève interview⁵⁵³, v němž arcivévoda sdělil veřejnosti přesný obsah císařova reskriptu ze 17. prosince. Plné znění nejen reskriptu, ale i smlouvy toskánského velkovévody s Vilemínou Adamovičovou⁵⁵⁴ bylo téhož dne zveřejněno také na stránkách Die Zeit.⁵⁵⁵ Císař byl touto

⁵⁴⁶ Die Zeit, 28. prosince 1902, s. 4.

⁵⁴⁷ „Jak se dovídáme, Jeho císařské a královské apoštolské Veličenstvo přijalo rezignaci Jeho c. a k. Výsosti nejjasnějšího pana arcivévody Leopolda Ferdinanda na jeho pozici a hodnost arcivévody, udělilo mu svolení smět napříště nést občanské jméno Leopold Wölfling a současně ráčilo naříditi vyškrtnutí nejjasnějšího pana arcivévody ze seznamu rytířů řádu Zlatého rouna a jeho propuštění z armády“. Cit. dle: Wiener Abendpost, 29. prosince 1902, s. 1.

⁵⁴⁸ K Saltenovi podrobněji v podkapitole Ohlas kauzy v tisku a veřejnosti.

⁵⁴⁹ Arcivévoda se zde patrně záměrně dopustil nepřesnosti, neboť nežádal pouze o odložení titulu, ale o složení pozice a hodnosti arcivévody. Viz kopie dopisu arcivévody Leopolda Ferdinanda císaři Františku Josefovi I. ze 14. prosince 1902, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 185.

⁵⁵⁰ Cit. dle: Die Zeit, 31. prosince 1902, s. 4.

⁵⁵¹ Die Zeit, 31. prosince 1902, s. 4.

⁵⁵² OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁵⁵³ Journal de Genève, 1. ledna 1903, s. 5.

⁵⁵⁴ Podrobněji v kapitole Cesta k rezignaci.

⁵⁵⁵ Die Zeit, 1. ledna 1903, s. 5–6.

skandální indiskrecí rozhořčen a nechal Leopoldovi po jeho advokátovi vzkázat, ať od nyníška rozhodně nepočítá s jeho shovívavostí.⁵⁵⁶ Arcivévodův krok pobouřil i dr. Ofenheima. O tři dny později hraběti Gołuchowskému písemně oznámil, že právní zastupování arcivévody ukončuje.⁵⁵⁷ Postu Leopoldova právního zástupce se nakonec ujal dvorní a soudní advokát dr. Emil Frischauer.

Ten se okamžitě obrátil na ministra hraběte Gołuchowského s požadavkem projednat soukromoprávní záležitosti arcivévody.⁵⁵⁸ Advokát přitom neopomněl zdůraznit složitou situaci svého mandanta, jemuž údajně bylo „chybějícími předpoklady, (...) které byly u jiných mužů vytvořeny výchovou a vzděláním k získání zaměstnání, [znemožněno] živit se prací“.⁵⁵⁹ Frischauer Gołuchowskému dále sdělil, že Leopold je připraven formální rezignaci – která, jak zdůraznil, stále nebyla provedena – podepsat teprve tehdy, budou-li jeho soukromoprávní záležitosti vyřešeny. Ministr však žádost smetl se stolu s tím, že „arcivévoda Leopold Ferdinand pro něj již neexistuje“.⁵⁶⁰ Dr. Frischauera odkázal na úřad nejvyššího dvorního maršálka, který záležitost zase postoupil toskánskému velkovévodovi.⁵⁶¹

Vyjednávání s toskánskou rodinou

Velkovévoda Ferdinand IV. případem pověřil již tolikrát osvědčeného dr. Adolfa Bachracha, který prostřednictvím dr. Frischauera arcivévodu ihned kontaktoval. Vedle toho dr. Bachrach rozvinul ještě druhou neoficiální rovinu, a to prostřednictvím Vilemínina švagra Philippa Sestana a jeho ženy Leontiny, která se tak stala špiónkou své vlastní sestry.

⁵⁵⁶ Dopis ředitele císařovy kabinetní kanceláře Schiessla hraběti Gołuchowskému z 2. ledna 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵⁵⁷ Dopis dr. Ofenheima hraběti Gołuchowskému z 5. ledna 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13. Případ Wölfling však zdaleka neměl být pro advokáta uzavřen. Když ani o více než měsíc později dr. Ofenheim neobdržel od arcivévody částku dlužnou za své služby (jednalo se o 1 369 korun a 15 haléřů), rozhodl se jej zažalovat u c. a k. zemského soudu v Salcburku. Viz dopis dr. Ofenheima ministerstvu c. a k. domu a zahraničních věcí z 21. února 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵⁵⁸ Dopis dr. Frischauera hraběti Gołuchowskému z 12. ledna 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵⁵⁹ Cit. dle: Dopis dr. Frischauera hraběti Gołuchowskému z 12. ledna 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵⁶⁰ Cit. dle: Dopis dr. Frischauera hraběti Gołuchowskému z 12. ledna 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵⁶¹ Dopis dr. Frischauera dr. Bachrachovi z 8. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

Krátce po útěku Vilemína zaslala Leontině dopis, ve kterém mimo jiné podrobně vylíčila průběh útěku,⁵⁶² svěřila se, že o svatbě s arcivévodou zatím nebyla řeč, a vyptávala se na v bance uložené cenné papíry, jež před časem obdržela od Leopoldova otce. Vedle toho žádala svou sestru, aby jí pomohla s vystěhováním z Mnichova. Pod podmínkou „nejpřísnější diskrétnosti“⁵⁶³ Philipp Sestan seznámil s obsahem dopisu dr. Bachracha, který se pohotově chopil příležitosti. Sestanovi doporučil, aby svou ženu poslal za Vilemínou a zajistil, aby jej i nadále průběžně informovala, což Sestan ochotně učinil.⁵⁶⁴

Během rozhovoru s dr. Bachrachem se dr. Frischauer jménem svého klienta nejprve pokusil podložit argumenty tvrzení, že rezignace vlastně nebyla v plném znění císařem přijata a je tedy neplatná, a to na základě dekretu c. a k. sborového velitelství z 28. prosince 1902, týkajícího se zproštění důstojnické hodnosti. V dokumentu, který navíc odkazoval na Nejvyšší rozhodnutí císaře z 22. prosince 1902 – tedy pět dní po přijetí rezignace – byl Leopold stále ještě označován jako „Jeho císařská a královská Výsost“, z čehož Frischauer vyvodil, že arcivévoda zůstal členem rodiny. Argument však stál na příliš vratkých nohou, vojenská úřední moc pochopitelně nebyla kompetentní o tak závažných záležitostech rozhodovat a i dr. Frischauer byl nakonec nucen uznat, že se jednalo pouze o nedorozumění.⁵⁶⁵

Dr. Frischauer tedy vyrukoval s tezí, že arcivévoda Leopold Ferdinand – jak svého mandanta důsledně nazýval – měl sice možná v úmyslu vzdát se titulu a práv arcivévody rakouského, nikoli však titulu a výsad prince toskánského, a jako „Leopold Wölfling princ toskánský“ má tedy plné právo stát se po smrti svého otce toskánským velkovévodou. Později advokát tezi podrobně rozvedl. Jelikož habsburská sekundogenitura vládla v Toskánsku suverénně a nebyla na hlavní linii rodu formálně nijak závislá, neexistoval podle Frischauera žádný předpis, podle kterého by byl „titul arcivévody rakouského (...)“

⁵⁶² Jako jeho bezprostřední příčinu útěku Vilemína uvedla obavy jak Leopolda, tak Luisy z internace. Viz dopis dr. Bachracha arcivévodovi Josefu Ferdinandovi z 5. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁶³ Cit. dle: Dopis dr. Bachracha arcivévodovi Josefu Ferdinandovi z 5. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁶⁴ Dopis dr. Bachracha arcivévodovi Josefu Ferdinandovi z 5. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁶⁵ Dopis dr. Bachracha velkovévodovi Ferdinandu IV. z 13. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

spojen s titulem velkovévody toskánského“,⁵⁶⁶ tedy že ztráta arcivévodských práv s sebou nese i ztrátu titulu toskánského prince.

Jako doklad oprávněnosti svého tvrzení Frischauer poukázal na případ Leopoldova dědečka toskánského velkovévody Leopolda II., který za revoluce roku 1848 ze své titulatury vypustil dodatek „arcivévoda rakouský“, aby příliš neupozorňoval na své styky s nepopulárním Rakouskem. Jelikož nebyla v rezignačním dopise arcivévody ani v císařském reskriptu rezignace na hodnost toskánského prince vůbec zmíněna, měla Leopoldovi hodnost zůstat zachována.⁵⁶⁷ Přestože se dr. Bachrachovi argument jevil jako špatný vtíp, připustil, že „by mohl rozvinout celou řadu nejtěžších státoprávních kontroverzí a že už tato samotná okolnost naléhá na to, aby byla záležitost dána do pořádku“.⁵⁶⁸

Dr. Frischauer Bachrachovi naznačil, že by byl arcivévoda ochoten k podpisu kompletní rezignace protislužbou za určité finanční vyrovnání, a dr. Bachrach nakonec došel k závěru, že to bude nejméně bolestné řešení. Spíše než k variantě proplacení jednorázové částky se advokát toskánského velkovévody dr. Bachrach přiklání k variantě vyplácení pravidelné renty, jelikož „pouze sankce případného propadnutí renty představuje v případě přestupku jistou zbraň do budoucna“.⁵⁶⁹ Vyřešení všech těchto spleťových otázek bez přímé účasti císařského dvora však dr. Bachrach považoval za sotva možné.⁵⁷⁰

Kromě toho byl dr. Frischauer arcivévodou pověřen projednat otázku cenných papírů Vilemíny Adamovičové, které toskánský velkovévoda počátkem ledna prohlásil za propadlé.⁵⁷¹ Dr. Frischauer Bachrachovi sdělil, že má v úmyslu napadnout legitimitu smlouvy s velkovévodou tvrzením, že byla Vilemína k jejímu podpisu donucena „strašlivým nátlakem“⁵⁷². Poté co dr. Bachrach advokáta seznámil s přesným obsahem oné smlouvy a předložil mu originál Leopoldova dopisu Vilemíně na rozloučenou, který

⁵⁶⁶ Cit. dle: Dopis dr. Frischauera dr. Bachrachovi z 8. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁶⁷ Dopis dr. Frischauera dr. Bachrachovi z 8. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁶⁸ Cit. dle: Dopis dr. Bachracha velkovévodovi Ferdinandu IV. z 13. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁶⁹ Cit. dle: Dopis dr. Bachracha velkovévodovi Ferdinandu IV. z 13. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁷⁰ Dopis dr. Bachracha velkovévodovi Ferdinandu IV. z 13. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁷¹ Koncept dopisu sekretáře velkovévody Ferdinanda IV. Carla rytíře von Frascola Vilemíně Adamovičové z 3. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁷² Cit. dle: Dopis dr. Bachracha velkovévodovi Ferdinandu IV. z 13. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

arcivévoda před svým advokátem zapřel, dr. Frischauer pohotově změnil strategii – slečna Adamovičová, mnil právník, se zavázala přerušit styk s arcivévodou Leopoldem Ferdinandem, nikoli však s panem Leopoldem Wölflingem. Dr. Bachrach Frischauerovi stroze doporučil, ať „se nenamáhá dělat ze dřeva zlato“, ⁵⁷³ že je třeba nejprve projednat důležitější otázky, než je tato.

V souladu s Bachrachovým doporučením se nyní velkovévoda Ferdinand IV. poprvé vyslovil pro myšlenku dohody s prvorozeným synem. Byl připraven poskytnout mu pravidelný finanční příspěvek deset tisíc korun ročně. Z této částky byl však arcivévoda povinen hradit své závazky v celkové výši 2 338 korun a 40 haléřů ročně, ⁵⁷⁴ takže by se výše výsledné měsíční renty zastavila na 638 korunách a 48 haléřích. Kromě toho byl velkovévoda připraven uhradit náklady na Leopoldovo zamýšlené přesídlení mimo Evropu – pravděpodobně na Madagaskar, ⁵⁷⁵ maximálně však částkou pět tisíc korun. Nabízená finanční renta se zdála velkovévodovi zcela adekvátní také vzhledem k tomu, že za syna stále hradil jeho dluhy. ⁵⁷⁶ Pravdou však je, že vydání vyšší částky by skromné prostředky toskánské sekundogenitury zřejmě ani neumožnily.

Dr. Frischauer ovšem shledal nabízené výživné „tak minimálním, že nikdo nemůže prvorozenému synovi Jeho císařské a královské Výsosti radit je přijmout“. ⁵⁷⁷ V souvislosti s nabídkou dle Frischauera směšně nízké částky pět tisíc korun na vystěhování dokonce advokát velkovévodu obvinil, že se snaží Leopoldovu přesídlení mimo Evropu zabránit. ⁵⁷⁸ Se zamýšlenou nabídkou finančního vyrovnání ostatně nesouhlasil ani sám císař, jehož velkovévoda požádal, aby k dané věci zaujal stanovisko. ⁵⁷⁹ Panovník sdílel názor ministra Gołuchowského, že nabízená částka nebude pro arcivévodu zdaleka postačující a rozhodně jej nepřiměje k podpisu plné rezignace. Gołuchowski již tehdy císaři naznačil, že „k

⁵⁷³ Cit. dle: Dopis dr. Bachracha velkovévodovi Ferdinandu IV. z 13. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart 186.

⁵⁷⁴ Viz kapitola Cesta k rezignaci.

⁵⁷⁵ Arcivévoda měl v plánu odebrat se do Afriky, pravděpodobně na Madagaskar. Za tímto účelem se dokonce prostřednictvím francouzského vyslance informoval u tamního guvernéra, zda by bylo možné dát mu k dispozici půdu k chovu dobytka. Die Zeit, 30. ledna 1902, s. 6.

⁵⁷⁶ Jen od počátku ledna do poloviny února 1903 musel velkovévoda Ferdinand IV. za syna uhradit dluhy ve výši 1 860 korun a 78 haléřů. Dopis dr. Frischauera hraběti Gołuchowskému z 10. března 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵⁷⁷ Dopis dr. Frischauera hraběti Gołuchowskému z 10. března 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵⁷⁸ Tamtéž.

⁵⁷⁹ Dopis ředitele císařovy kabinetní kanceláře Schiessla hraběti Gołuchowskému z 25. ledna 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

dosažení žádoucího cíle bude muset být, jako už tolikrát, (...) ztrápenému otci Leopolda Wölflinga nápomocna štědrost a milost [císaře], aby mu bylo umožněno poskytnout svému synovi podstatně vyšší výživné, než by dovolily jeho omezené prostředky“.⁵⁸⁰ Císař však, jak se zdá, prozatím této myšlenky nebyl nakloněn.

Obavy, že by bývalý arcivévoda mohl v budoucnu nárokovat titul toskánského velkovévody, se nakonec ukázaly jako bezpředmětné, což potvrdil i hrabě Gołuchowski. Jasně vysvětlil, že po zániku samostatnosti velkovévodství toskánského se členové toskánské sekundogenitury vrátili zpět do postavení řadových arcivévodů. Pouze hlavě rodu zůstala jistá s dřívější suverenitou spojená práva,⁵⁸¹ jež však měla smrtí velkovévody Ferdinanda IV. sama zaniknout.⁵⁸²

To však již Leopold se svým právníkem rozvinuli zcela novou tezi – svým dopisem ze 14. prosince 1902 se arcivévoda sice vzdal hodnosti a pozice arcivévody a požádal o přijetí občanského jména, což císař povolil, navíc ale schválil i jeho rezignaci na práva císařského prince – a o to arcivévoda přeci vůbec nežádal. Dr. Frischauer správně namítl, že císař na základě Císařského rakouského rodinného statutu nemá právo odejmout dědičná a další práva jakémukoli členu arcidomu, pokud o to dotyčný sám nepožádá.⁵⁸³ Leopold si tedy představoval, že bude bezstarostně žít občanským životem, zatímco mu dál poplynou arcivévodské důchody.

Argumentace dr. Frischauera postupně nabrala výhrušného tónu. Odkázal na případ Ludvíka Filipa Orleánského⁵⁸⁴, který se stal roku 1830 francouzským králem a to i přesto, že jeho otec za Velké francouzské revoluce přijal občanské jméno a byl vyloučen z rodu. Aby bylo toskánskému velkovévodovi jasné, jaké potíže pro něj mohou vyvstat, nedejde-li k dohodě, poukázal advokát na možnost, že by mohlo být v budoucnu Leopoldovo vystoupení z habsburského rodu zpochybněno. Jak zdůraznil, arcivévodu – jenž má „před posvátnou osobou Jeho Veličenstva neochvějnou úctu“⁵⁸⁵ – by nic podobného nikdy nenapadlo, za případné potomky však pochopitelně ručit nemůže. Je také možné, že by v budoucnu „mohl být podniknut pokus předložit mezinárodnímu rozhodčímu soudu

⁵⁸⁰ Cit. dle: Dopis hraběte Gołuchowského císaři Františku Josefovi I. z 31. ledna 1903, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁵⁸¹ Podrobněji v kapitole Normy císařského domu a jejich porušování.

⁵⁸² Dopis hraběte Gołuchowského císaři Františku Josefovi I. z 31. ledna 1903, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁵⁸³ Dopis dr. Frischauera dr. Bachrachovi z 8. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁸⁴ Ludvík Filip III. Orleánský (1773–1850), v letech 1830–1848 francouzský král.

⁵⁸⁵ Cit. dle: Dopis dr. Frischauera dr. Bachrachovi z 8. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

otázku, zda má rezignace státoprávní platnost, a že by bylo mimořádně obtížné tuto žádost odmítnout, pokud by byla ze strany mého pana klienta nebo jeho potomků podána“.⁵⁸⁶

Dále dr. Frischauer odmítl, že by složením arcivévodského titulu byla jakkoli dotčena Leopoldova dědická práva vůči rodičům a dalším příbuzným zemřelým bez závěti, zachováno mělo Leopoldovi zůstat též právo na výnosy z rodinného fondu. Arcivévoda se rovněž ohradil proti vyškrtnutí svého jména ze seznamu členů magnátské sněmovny⁵⁸⁷ i proti požadavku na vrácení evropských řádů, které – vyjma tzv. rodinných řádů jako Zlaté rouno – získal za zásluhy.⁵⁸⁸ V tomto případě však Leopold velkoryse vyjádřil ochotu se těchto vyznamenání vzdát, pokud by si to jeho otec nebo císař přáli, stejně jako byl připraven složit svou vojenskou hodnost.⁵⁸⁹ Tento ústupek, jak bystře odhalil dr. Bachrach, byl pouze zdánlivý. Pro arcivévodu jeho vyznamenání nikdy větší význam neměla⁵⁹⁰ a nabídka měla pouze vyvolat zdání jakési kompenzace za požadovanou finanční oběť.

Dr. Frischauer pochopitelně trval na požadavku placení výživného, jehož výše měla odpovídat postavení a majetku rodičů. Podle ustanovení Všeobecného občanského zákoníku, pokračoval advokát, má Leopold formální právo vyžadovat od svého otce odpovídající výživné, neboť „podle citovaného paragrafu (...) je otec povinen starat se o výživu dítěte tak dlouho, než se dokáže uživit samostatně“.⁵⁹¹ Předpokladem přitom byla především odpovídající výchova, jež by dítěti umožnila obstarat si obživu. Vojenská výchova, které se arcivévodovi dostalo, mu však nyní znemožňuje nalézt uplatnění jinde než v c. a k. armádě, z níž byl ovšem císařem vyloučen. Kromě toho byl Frischauer přesvědčen, že plat c. a k. plukovníka či generála je pro stavu přiměřené živobytí arcivévody a syna toskánského velkovévody zcela nedostačující.⁵⁹²

Rodinu toskánského velkovévody Leopoldovo nové stanovisko zřejmě ani příliš nepřekvapovalo. Arcivévoda Josef Ferdinand tehdy v jednom dopise rodičům poznamenal:

⁵⁸⁶ Cit. dle: Dopis dr. Frischauera dr. Bachrachovi z 8. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁸⁷ Zatímco podle rakouské ústavy z roku 1867 byli členy panské sněmovny plnoletí arcivévodové, podle uherské ústavy bylo podmínkou pro členství v magnátské sněmovně pouze narození jako člena císařského domu, což Leopold splňoval i v okamžiku, kdy přestal být jeho členem. Dopis dr. Frischauera dr. Bachrachovi z 8. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁸⁸ WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 155.

⁵⁸⁹ Dopis dr. Frischauera dr. Bachrachovi z 8. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁹⁰ Jak později Leopold napsal ve svých pamětech, v mládí pro něj byl řád Zlatého rouna pouze přítěží a schovával jej po kapsách. Později dokonce nabízel svým čtenářům medaile na prodej. WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 113.

⁵⁹¹ Cit. dle: Dopis dr. Frischauera dr. Bachrachovi z 8. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁵⁹² Dopis dr. Frischauera dr. Bachrachovi z 8. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

„Od Leopolda? To okusíme ještě mnoho hořkosti. (...) Zajde až tak daleko, kam mu jeho tělo a duše dovolí – teprve pak bude stroj zastaven. Je to zápas tonoucího, jehož duševní výkyvy pohlcují srdce i tělo. A to musí říct vlastní bratr, který pro něj byl vším!“⁵⁹³

V tomto období dr. Frischauer zintenzivnil také snahu o vydání domovského listu pro arcivévodu. Před časem o něj bezúspěšně usiloval již první Leopoldův advokát dr. Ofenheim. Dr. Frischauer se za tímto účelem dokonce obrátil na vídeňského starostu dr. Karla Luegera,⁵⁹⁴ který se „nijak netajil tím, v této záležitosti musí postupovat opatrně (...) a nakonec sdělil, že není ve stavu mu domovský list vystavit“.⁵⁹⁵

Dohoda o rezignaci

Dr. Frischauer brzy pochopil, že zkrátka není v možnostech toskánského velkovévody celou problematiku vyřešit. Znovu se proto obrátil na úřad nejvyššího dvorního maršálka. Sdělil, že arcivévoda je ochoten – bude-li mu přiznáno odpovídající výživné – prakticky okamžitě podepsat generální a univerzální rezignaci, takže by mu zůstala zachována pouze práva na dědictví po strýci Janu Orthovi.⁵⁹⁶ Nejvyšší dvorní maršálek však stejně jako v prosinci 1902 oznámil, že v této věci nemůže pro bývalého arcivévodu nic učinit.⁵⁹⁷ Advokát tedy učinil poslední pokus o smír. Obrátil se na ministra hraběte Gołuchowského s naléhavou žádostí, aby osobní intervencí zabránil tomu, aby se interní rodinné záležitosti členů arcidomu staly předmětem soudních projednávání. Vedení soudního procesu by podle Frischauera pro císařskou rodinu znamenalo „více než

⁵⁹³ Cit. dle: Dopis arcivévody Josefa Ferdinanda rodičům z 18. února 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194.

⁵⁹⁴ Dr. Karl Lueger (1844–1910), zakladatel silně antisemitské křesťanskosociální strany, jež roku 1895 zvítězila ve volbách do vídeňské městské rady. Až do roku 1897 císař odmítal dát souhlas s jeho instalací jako vídeňského starosty, poté stál populární Lueger v čele Vídně až do roku 1910. VEBER, Václav – HLAVÁČKA, Milan – VOREL, Petr a kol., Dějiny Rakouska, Praha 2009, s. 429; URBAN, František Josef I., s. 216.

⁵⁹⁵ Cit. dle: Dopis dr. Frischauera hraběti Gołuchowskému z 10. března 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵⁹⁶ Dopis dr. Frischauera úřadu nejvyššího dvorního maršálka z 24. února 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁵⁹⁷ Dopis úřadu nejvyššího dvorního maršálka dr. Frischauerovi z 26. února 1902, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

nepříjemnost (...). Jedná se přeci o to, sprovodit tuto smutnou rodinnou epizodu klidně a smírně ze světa“, ⁵⁹⁸ uzavřel advokát.

Císař, kterému již pomalu docházela trpělivost, na návrh ředitele rodinného fondu barona Cherteka v polovině března 1903 vyhotovil reskript, který měl doplnit ustanovení císařské odpovědi ze 17. prosince 1902. Odvolávaje se na druhý paragraf rodinného statutu ⁵⁹⁹ hodlal císař všechna práva a přednosti vyplývající z postavení císařského prince arcivévodovi „bez jakéhokoli omezení navždy odejmout a prohlásit je za ztracená“. ⁶⁰⁰ Císař chtěl tímto zřejmě definitivně zamezit bývalému arcivévodovi v dalším nárokování práv vůči císařskému domu a v konečném důsledku patrně i posílit pozici toskánského velkovévody ve vyjednávání o synových nárocích vůči užší rodině. Relevance argumentů obsažených v dokumentu by však s největší pravděpodobností opět byla diskutabilní – na základě Císařského rakouského rodinného statutu měl přeci císař právo pouze dočasně pozastavit platnost arcivévodských práv – navíc kromě vyplácení apanáže, nikoli je navždy odejmout. ⁶⁰¹

Bylo proto zřejmě štěstím, že druhý císařský reskript nakonec nemusel být vydán. O urychlení ukončení celé kauzy se zásadní měrou zasadil ministr hrabě Gołuchowski. ⁶⁰² Sice znovu odmítl, že by se Leopoldova původní rezignace netýkala práv a předností císařského prince, byl však připraven vyhovět žádosti dr. Frischauera a neoficiální cestou se zasadit u toskánského velkovévody ⁶⁰³ a s největší pravděpodobností i u císaře o uvolnění odpovídajících finančních prostředků a tím o definitivní ukončení celé aféry. 3. dubna 1903 hrabě Gołuchowski vydal osvědčení potvrzující Wölflingovu totožnost s osobou bývalého arcivévody Leopolda Ferdinanda ⁶⁰⁴ a o šest dní později podepsal

⁵⁹⁸ Cit. dle: Dopis dr. Frischauera hraběti Gołuchowskému z 10. března 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13

⁵⁹⁹ Viz kapitola Normy císařského domu a jejich porušování.

⁶⁰⁰ Cit. dle: OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁶⁰¹ Podrobněji v kapitole Normy císařského domu a jejich porušování.

⁶⁰² Sám Leopold později ve svých pamětech poznamenal, že „ačkoli mně nebyl [hrabě Gołuchowski] osobně právě nakloněn, nedal toho na sobě nikdy znáti. Ba musím docela zdůrazniti, že mně vždycky uctivě vycházel vstříc. Byl to také on, kdo po mém vystoupení zamezil úmyslné protahování úpravy mých záležitostí svým zakročením“. Cit. dle: WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 115.

⁶⁰³ Dopis dr. Frischauera úřadu nejvyššího dvorního maršálka z března 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

⁶⁰⁴ Návrh listu potvrzujícího identitu Leopolda Wölflinga s arcivévodou Leopoldem Ferdinandem, vytvořen hrabětem Gołuchowským 3. dubna 1903, OeStA, HHStA, Leopold, kart. 13.

Leopold prohlášení, v němž se zavázal splnit všechna ustanovení určená císařským reskriptem ze 17. prosince 1902.⁶⁰⁵

Vyřízení záležitosti přišlo právě včas, neboť Leopold byl na konci svých sil. Jeho budoucí švagrová Leontina Sestanová tehdy dr. Bachrachovi důvěrně sdělila, že arcivévoda je v nejvyšší míře podrážděný, neboť „s ním není jednáno s onou pokorou a respektem, který mu náležel jako někdejšímu arcivévodovi“.⁶⁰⁶ „Celkem vzato skýtá pan Wölfling obraz nestálého, rozporuplného, hluboce rozmrzelého, zahořklého muže. (...) Tráví dny bez jakéhokoli zaměstnání. S velkým nervózním neklidem očekává poštu, která mu nyní přeci nemůže přinést žádná další překvapení nebo rozhodnutí. Pak běží do hor (...), běží doslova v nervózním neklidu nahoru, nechá si sotva čas k rozhlédnutí a běží zpět, jako by měl v údolí na práci něco důležitého. Tam ale zase nedělá nic“.⁶⁰⁷

Svůj hněv Leopold obrátil proti osobám, jež se angažovaly ve věci jeho vystoupení z rodiny, zejména proti dr. Bachrachovi a Josefu Ferdinandovi, „jidášskému arcivévodovi“⁶⁰⁸, jehož dokonce obvinil, že zfalšoval soupis předmětů z vily ve Sternwartestraße požadovaných zpět od Vilemíny Adamovičové. Nevhlídně se choval dokonce i ke své milence, kterou podle dr. Bachracha považoval za příčinu svého neštěstí. Leontina Sestanová dokonce nabyla dojmu, že by si Vilemína ráda „kolem sebe utvořila ochranu“⁶⁰⁹ před stále agresivnějším arcivévodou. Svatbu s Vilemínou arcivévoda prozatím rozhodně odmítal s tím, že je prý dr. Frischauer proti. „Jako by takové rozhodnutí mělo záviset na mínění jeho advokáta!“⁶¹⁰ podívoval se dr. Bachrach.

⁶⁰⁵ OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁶⁰⁶ Philippu Sestanovi arcivévoda dokonce nabídl, aby vstoupil do jeho služeb – podle Leontiny Sestanové proto, že „chtěl mít po svém boku nějakého muže, který by s ním zacházel pokorně a uctivě“, což podle mínění dr. Bachracha přesně odpovídalo Leopoldovu „nenormálnímu způsobu myšlení a jednání“. Arcivévoda sliboval budoucímu švagrovi jednorázové vyplacení částky čtyři tisíce korun a významnou měsíční gázi, což však Sestanová rozhodně odmítla s tím, že skromné manželovo zaměstnání s vyhlídkou na penzi je jí milejší, než nejistá pozice u budoucího švagra. Cit. dle: Dopis dr. Bachracha arcivévodovi Josefu Ferdinandovi z 27. dubna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁶⁰⁷ Cit. dle: Dopis dr. Bachracha arcivévodovi Josefu Ferdinandovi z 27. dubna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁶⁰⁸ Cit. dle: Tamtéž.

⁶⁰⁹ Cit. dle: Tamtéž.

⁶¹⁰ Cit. dle: Tamtéž.

Svému otci napsal Leopold v dubnu 1903 ku příležitosti urovnání „nešťastné rodinné roztržky“⁶¹¹ dopis, v němž jej poprosil o odpuštění za jednání, které mu „zapříčinilo tak mnoho bolesti (...). Současně Ti slibuji, nejdražší otče, že se budu nadále chovat bezúhonně, tj. nebudu podnikat nic, co by se mohlo protivit mým povinnostem občana a čestného muže“,⁶¹² uzavřel arcivévoda.

9. května 1903 byla Leopoldova budoucnost definitivně zajištěna podpisem notářského aktu. Dohodu podepsal v zastoupení velkovévodského páru dr. Bachrach, za bývalého arcivévodu dr. Frischauer. Náklady spojené s vyhotovením dokumentu převzali Ferdinand s Alicí. Leopold učinil prostřednictvím svého advokáta dvě prohlášení. V prvním, požadovaném v císařském reskriptu, se Leopold formálně zřekl hodnosti, pozice i práv arcivévody, druhé prohlášení se týkalo jeho rezignace na „osobní a zejména rodinná a dědická práva, požadavky a nároky“⁶¹³ vůči otci i celé toskánské linii. Vzhledem k tomu, že Leopold již dříve obdržel od svých rodičů významné finanční částky a nyní i odškodné, považovala se tímto jeho dědická práva za „více než uspokojena a vyčerpána“.⁶¹⁴ Bývalý arcivévoda požádal prostřednictvím svého advokáta o propuštění z rakouského státního svazku a oznámil ministru hraběti Gołuchowskému, že hodlá usilovat o švýcarské státní občanství. Ten souhlasil s tím, že Leopold byl povinen předložit mu osvědčení o jeho nabytí do 1. února 1905.⁶¹⁵

Ferdinand s Alicí se naproti tomu zavázali vyplatit synovi v prvních osmi dnech měsíce května 1903 jednorázovou částku ve výši 200 tisíc korun, a to beze srážek. Dále bylo Leopoldovi po dobu jeho života přiznáno výživné ve výši 36 tisíc korun ročně vyplácené od 1. května 1903 měsíčně vždy během prvních osmi dnů do rukou dr. Frischauera. Leopold se zavázal, že přidělenou rentu neodprodá, nezastaví ani nijak nezatíží – v opačném případě by dočasně přestala být vyplácena. Bývalý arcivévoda měl rovněž právo polovinu renty (tedy 1 500 korun měsíčně) odkázat své případné vdově, pokud by jej neměla přežít, tak svým případným pozůstalým v legitimním svazku

⁶¹¹ Cit. dle: Dopis arcivévody Leopolda Ferdinanda velkovévodovi Ferdinandu IV. z 9. dubna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁶¹² Cit. dle: Dopis arcivévody Leopolda Ferdinanda velkovévodovi Ferdinandu IV. z 9. dubna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁶¹³ Cit. dle: Notářský akt z 9. května 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁶¹⁴ Cit. dle: Notářský akt z 9. května 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁶¹⁵ Notářský akt z 9. května 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

narozeným dětem. Povinnost vyplácení renty přecházela se smrtí velkovévodského páru na jeho dědice a zanikala teprve se smrtí posledního z Wölflingových legitimních dětí.⁶¹⁶

Bylo také zdůrazněno, že renta není nezávazným darem, ale právně závaznou protislužbou, a že Ferdinand s Alicí – kromě výše zmíněného vyplacení jednorázové částky a měsíční renty – nemají vůči svému synovi žádné další závazky, stejně jako není Leopold oprávněn vznášet vůči nim ani jejich dědicům další nároky. Na závěr zopakoval Leopold svůj příslib otci, že se bude chovat v každém ohledu bezvadně.⁶¹⁷

Počátkem května 1903 byla již vyřešena též záležitost bývalé saské korunní princezny. 9. ledna 1903 se Luisa vzdala své příslušnosti k saskému královskému domu. Podle německého občanského zákoníku měla po očekávaném rozvodu manželství právo znovu užívat své dívčí jméno, čemuž však zabránil císař František Josef, který 20. ledna 1903 nařídil suspendovat veškerá její práva arcivévodkyně, čemuž se Luisa bez výhrad podvolila. Její vztah s André Gironem nakonec neměl dlouhé trvání a byl ukončen ještě před vynesáním rozsudku rozvodového tribunálu. Saský král Jiří přiznal bývalé snaze roční apanáž 30 tisíc marek a později i titul hraběnky Montignoso.⁶¹⁸

Ohlas kauzy v tisku a veřejnosti

Když se 13. prosince 1902 čtyřlístek uprchlíků ubytoval v ženevském hotelu d'Angleterre, neměl hotelový personál o jejich pravé identitě nejmenší tušení. Sourozenci se zapsali pod falešnými jmény jako slečna von Oven a hrabě Buriano⁶¹⁹ s doprovodem⁶²⁰ a uvedli, že se zdrží nanejvýš pět dní a poté budou pokračovat dále na jih.⁶²¹ Až na nápadně nízký počet zavazadel na sebe uprchlíci ničím neupozornili a drželi se spíše v ústraní.⁶²² Když proto 14. prosince dorazily do Vídně a Drážďan o útěku první zprávy,

⁶¹⁶ Notářský akt z 9. května 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁶¹⁷ Tamtéž.

⁶¹⁸ WIESFLECKER, Studien, s. 114an.

⁶¹⁹ Inkognito jako hrabě Buriano cestoval při své výpravě do Egypta roku 1903 rovněž Leopoldův bratr arcivévoda Josef Ferdinand. Viz telegramy arcivévody Josefa Ferdinanda z roku 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194.

⁶²⁰ Neue freie Presse, 25. prosince 1902, s. 9. Později byla zadána jména pan a paní Gironovi a pan a paní Wölflingovi. Die Zeit, 26. prosince 1902, s. 3.

⁶²¹ Telegram hraběte Koziobrodského hraběti Gołuchowskému z 18. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁶²² Wiener Bilder, 1. ledna 1903, s. 6.

stále ještě existovala reálná šance, že se uprchlíky podaří nalézt a přivést k rozumu dříve, než skandál pronikne na veřejnost.

Císařský dvůr se otázkou, jak a zda vůbec útěk toskánských sourozenců prezentovat veřejnosti, začal zabývat již v průběhu 14. prosince. Dotazy, jež v tomto směru hrabě Gołuchowski směřoval do Drážďan, však dlouho zůstávaly nezodpovězeny. Saská královská rodina byla útekem korunní princezny zřejmě natolik zaskočena, že tuto otázku začala řešit až po opakovaném upozornění Vídně.⁶²³ V naději, že se Luisu podaří brzy nalézt a přesvědčit k návratu, se nakonec královská rodina rozhodla držet náhlý princeznin odjezd v utajení. 17. prosince 1902 se proto v oficiálním Dresdner Journal objevilo jen krátké sdělení, že korunní princezna „podle nejnovějších zpráv ze Salcburku onemocněla a vrátí se teprve za nějaký čas“.⁶²⁴

Nakonec to byla paradoxně právě saská královská rodina, jež se zásadní měrou zasloužila o to, že se útěk sourozenců stal brzy veřejným tajemstvím. Když 14. prosince 1902 obdržela princezninu depeši s informací, že uprchla do Bruselu a již se nevrátí, zcela ztratila hlavu a začala podnikat jeden neuvážený krok za druhým. Kdosi z okolí korunního prince se ihned jal informovat rakouské vyslanectví v Bruselu o údajné přítomnosti korunní princezny. Dotyčný přitom ovšem nevyužil prostředkování rakouského vyslance Claryho, jak by bylo bývalo moudré, ale zaslal zprávu prostřednictvím veřejného telegrafu. Senzační zpráva o útěku saské korunní princezny a rakouského arcivévody se tak během 14. prosince rozkřikla mezi belgickými telegrafními úředníky a již v následujících dnech pronikla na veřejnost.⁶²⁵

Zvláště v Sasku, kde se korunní princezna těšila neobyčejné oblibě, zprvu nikdo nechtěl zprávě uvěřit. Zatímco zahraniční tisk přinášel každým dnem nové a nové podrobnosti, oficiální místa zarytě mlčela a nespokojenost obyvatel narůstala.⁶²⁶ 22. prosince nakonec musela saská královská rodina chtít nechtě zveřejnit v Dresdner Journal zprávu, že „korunní princezna před několik dny ve stavu chorobného duševního rozrušení opustila Salcburk, přerušila své vztahy ke svým příbuzným a odebrala se do zahraničí“.⁶²⁷

Tato zcela mimořádná událost pochopitelně představovala šťavnaté sousto pro novináře. Řada z nich se rozjela přímo do Ženevy, kde se pokoušeli ubytovat přímo

⁶²³ Telegram hraběte Gołuchowského hraběti Clarymu z 16. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁶²⁴ Telegram hraběte Claryho hraběti Gołuchowskému ze 17. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁶²⁵ Dopis hraběte Claryho hraběti Gołuchowskému z 22. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁶²⁶ WIESFLECKER, Studien, s. 111.

⁶²⁷ Cit. dle: Telegram hraběte Claryho hraběti Gołuchowskému z 20. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

v hotelu d'Anglettere, nebo dlouhé hodiny obléhali hotel a snažili se získat exkluzivní interview. Zdá se, že pozornost tisku těšila zejména André Giron: „Celý den běhá po schodech nahoru a dolů, má plné ruce práce: uděluje reportérům audience ve vestibulu, na odpočívadlech, mezi dveřmi a závěsy. Skáče k portýrovi a odevzdává mu dopisy, které mají jít na poštu, přijímá dopisy, které došly“.⁶²⁸ Podstatně menší nadšení jevila korunní princezna, kterou neutuchající zájem novinářů velmi vyčerpával. Později k tomu ve svých pamětech napsala: „Mé duševní utrpení bylo zvětšováno novináři, kteří mě doslova pronásledovali. (...) Vzpomínám si, že když jsem vyšla ze svého pokoje, reportér jednoho amerického listu se ke mně přiblížil a bez problémů řekl: ‚Poslouchejte, princezno, pokryji schodiště, po kterém kráčíte, bankovkami, jen když mi řeknete pár slov; není to přijatelný obchod?‘ Vůbec jsem ho nevzala na vědomí a prošla jsem kolem něj pryč“.⁶²⁹

Tisk donekonečna rozebíral předchozí život obou uprchlíků, rodinné poměry i možné příčiny útěku. Die Zeit například spekoval, že útek korunní princezny byl pomstou za manželovy zálety,⁶³⁰ podle jiných informací mu předcházely spory o výchovu dětí⁶³¹ či pohlavní choroba, kterou měl korunní princ svou manželku údajně nakazit.⁶³² List Neue freie Presse byl názoru, že útek korunní princezny vycházel z iniciativy arcivévody Leopolda a přesně odpovídal jeho radikálním názorům.⁶³³ Rozrušení budila řada nepřesných či zcela nepravdivých informací. Několikrát se v tisku objevila fáma, ostře dementovaná samotnou Luisou, že zlomená noha saského korunního prince je výsledkem duelu, jenž se měl odehrát mezi ním a arcivévodou Leopoldem.⁶³⁴ V belgickém hlavním městě vyvolala značné rozpaky zase zpráva, že saská korunní princezna utekla s Aimé Gironem. Teprve později se vysvětlilo, že milencem princezny není vážený belgický univerzitní profesor Aimé Giron, ale André, pravděpodobně jeho synovec.⁶³⁵

Pozornosti tisku a veřejnosti pochopitelně neunikl ani André Giron s Vilemínou Adamovičovou. Reportéři opakovaně přinášeli rozhovory s lidmi z jejich okolí, například sestrou Girona Valentinou⁶³⁶ či sestrou Vilemíny Adamovičové Augustou.⁶³⁷ První zprávy

⁶²⁸ Cit. dle: Die Zeit, 2. ledna 1903, s. 5.

⁶²⁹ Cit. dle: TOSCANA, Lebensweg, s. 172–173.

⁶³⁰ Die Zeit, 24. prosince 1902, s. 3.

⁶³¹ Die Zeit, 25. prosince 1902, s. 4.

⁶³² Tamtéž.

⁶³³ Neue freie Presse, 25. prosince 1902, s. 9.

⁶³⁴ Coburger Zeitung 30. prosince 1902, s. 1; Neue freie Presse, 31. prosince 1902, s. 8.

⁶³⁵ Neue freie Presse, 25. prosince 1902, s. 9.

⁶³⁶ Die Zeit, 26. prosince 1902, s. 4.

přítom milenku arcivévody značně idealizovaly. Tisk rozvíjel romantické příběhy o arcivévodovi, který se z lásky ke krásné dceři telegrafního úředníka rozhodl vzdát svého postavení.⁶³⁸ Zájem o Vilemíninu osobu byl tak velký, že *Die Zeit* dokonce vystavil ve svém depešním sále její fotografii.⁶³⁹

Četné rozhovory poskytoval novinářům i sám arcivévoda. Zjevně si vůbec neuvědomil nedozírné následky svého útěku – a zejména útěku korunní princezny Luisy – pro rodinné a státní zájmy, stejně jako pro veřejné mínění. Před svým advokátem dr. Frischauerem měl dokonce poznamenat, že „je snad úplně jedno, co tisk ‚tlachá‘ a (...) nevěří, že si u dvora dělají starosti o to, co říkají lidé“.⁶⁴⁰ Podrobnosti však do tisku nepronikaly jen indiskrecí samotných uprchlíků, ale i díky stále pokračujícímu nešťastnému způsobu komunikace saského královského dvora – rakouskému vyslanci v Bruselu hraběti Koziebrodskému se tak plné znění rezignačního dopisu arcivévody dostalo do rukou ještě dříve, než mu je sdělil ministr Gołuchowski.⁶⁴¹

V zahraničí lidé zprávu komentovali většinou s nadhledem a s odkazem na původní oficiální prohlášení saského dvora, že Luisa uprchla „ve stavu chorobného duševního rozrušení“,⁶⁴² se dobře bavili například poznámkou, že princeznino „duševní rozrušení nosí knírek a černé kadeře“.⁶⁴³ v Sasku a Rakousku vyvolávala zpráva vášnivé emoce. Saské veřejné mínění se postavilo jednoznačně na stranu korunní princezny, lidé svůj hněv obraceli proti saské královské rodině, ministru von Metzschovi i Luisině hofmistryni baronce von Fritschové.⁶⁴⁴ Stejně tak v rodném městě obou uprchlíků Salcburku se sourozenci setkávali spíše se sympatiemi obyvatel.⁶⁴⁵ Korunní princezna denně dostávala mnoho povzbuzujících dopisů.⁶⁴⁶ Druhý tábor, který jednání arcivévody a korunní princezny ostře odsuzoval, však s přílivem nových informací stále sílil a koncem prosince

⁶³⁷ *Die Zeit*, 1. ledna 1903, s. 7.

⁶³⁸ *Die Zeit*, 24. prosince 1902, s. 4–5.

⁶³⁹ *Die Zeit*, 24. prosince 1902, s. 4.

⁶⁴⁰ Cit. dle: Dopis dr. Bachracha velkovévodovi Ferdinandu IV. z 13. ledna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁶⁴¹ Dopis hraběte Koziebrodského hraběti Gołuchowskému z 20. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁶⁴² Cit. dle: Telegram hraběte Claryho hraběti Gołuchowskému z 20. prosince 1902, OeStA, HHStA, Luise, kart. 12.

⁶⁴³ Cit. dle: BESTENREINER, Luise, s. 114.

⁶⁴⁴ WIESFLECKER, Studien, s. 111.

⁶⁴⁵ *Neue freie Presse*, 24. prosince 1902, s. 8.

⁶⁴⁶ *Die Zeit*, 2. ledna 1903, s. 5.

1902 se korunní princezna dokonce tisku svěřila, že její milenec obdržel několik výhrůžných dopisů.⁶⁴⁷ Pohoršení začal milenecký pár vzbuzovat nakonec i v Ženevě, kde si na princezninu přítomnost stěžovaly představené místních dívčích penzionátů a ředitelé dívčích škol.⁶⁴⁸

Rodiny obou hlavních aktérů sledovaly zprávy tisku s velkým znepokojením. Vůbec nejskandálnější informace přinášel list *Die Zeit*. Důvěrná interview jeho reportéra s arcivévodou vedená ve velmi přátelském duchu informovala čtenáře nejen o přesném znění císařova reskriptu a smlouvy toskánského velkovévody s Vilemínou Adamovičovou, ale i o poměrech ve velkovévodské a císařské rodině či u arcivévodova jihlavského pluku.⁶⁴⁹ Velkovévodský pár se proto začal o osobu dotyčného žurnalisty – jistého Felixe Saltena – intenzivně zajímat.

Felix Salten,⁶⁵⁰ vlastním jménem Siegmund Salzmänn, se narodil roku 1869 v Budapešti v rodině židovského inženýra, jeho rodina se však brzy přestěhovala do Vídně. Na počátku devadesátých let se literárně talentovaný Salten stal součástí kroužku kolem Karla Krause. Od roku 1894 působil jako redaktor *Wiener Allgemeine Zeitung*, o šest let později přešel k *Die Zeit*. Proslul zejména jako autor dětského příběhu o Bambim, později známého především díky filmovému zpracování Walta Disneye. Kromě toho se Salten proslavil i na poli literatury pro dospělé. Přestože se k autorství nikdy nepřihlásil, je dnes literárními vědci považován za autora románu „Josefine Mutzenbacher. Die Geschichte einer Wienerischen Dirne von ihr selbst erzählt“⁶⁵¹, jednoho z nejslavnějších děl německy psané pornografické literatury.⁶⁵²

⁶⁴⁷ *Die Zeit*, 29. prosince 1902, s. 3.

⁶⁴⁸ Korunní princezna se proto s André Gironem odebrala z Ženevy do Mentone. BESTENREINER, Luise, s. 136.

⁶⁴⁹ *Die Zeit*, 31. prosince 1903, s. 4an; *Die Zeit*, 1. ledna 1903, s. 4an; *Die Zeit*, 2. ledna 1903, s. 5an.

⁶⁵⁰ K Saltenovi podrobněji RIEDMUELLER, Kurt, Felix Salten als Mensch, Dichter und Kritiker. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien, Wien 1949.

⁶⁵¹ České vydání SALTEN, Felix, *Ze vzpomínek Josefiny Mutzenbacherové*, Praha 2010.

⁶⁵² Kniha představuje smyšlené memoáry stárnoucí vídeňské kurtizány Josefiny Mutzenbacherové, která líčí své sexuální zážitky z dětství. Vyprávění končí ve čtrnácti letech, kdy se stává profesionální prostitutkou. Podrobněji SALTEN, Felix, *Ze vzpomínek Josefiny Mutzenbacherové*, Praha 2010. Kniha, která dodnes vzbuzuje kontroverze, se dočkala několika pokračování, jejichž autorem však již zřejmě nebyl Felix Salten, a také několika desítek filmových zpracování.

S arcivévodou se Felix Salten seznámil na konci devadesátých let a navázal s ním důvěrné přátelství, které přečkalo celá desetiletí.⁶⁵³ V průběhu aféry Wölfling tak měl Salten jedinečnou možnost přinášet svým čtenářům ty nejpodrobnější informace jak o útěku samotném, tak ze zákulisí života císařské a velkovévodské rodiny, která pochopitelně nebyla zveřejňováním podobných informací příliš nadšena. Zjištěním podrobností nakonec dr. Bachrach pověřil manžele Sestanovi. Jeho snaha se však minula účinkem, neboť v rozhovoru se svou budoucí švagrovou arcivévoda rozhodně popřel, že by kdy dříve Saltena znal. Naopak pohotově přešel do protiútoků a obvinil bratra Josefa Ferdinanda a dr. Bachracha, že na něj nastražili past a poslali za ním novináře do Montreux. Podle Leopolda měl Salten z jejich pověření lstí dosáhnout toho, že s ním promluvil několik slov, z nichž pak reportér vytvořil smyšlené interview. Dr. Bachrach pochopitelně věděl, že arcivévoda nemluví pravdu – v rukou měl koneckonců nezvratný důkaz v podobě originálu jednoho z Leopoldových dluhopisů s podpisem Felixe Saltena jako svědka zhotovení.⁶⁵⁴ Přátelství se Saltenem ostatně později mimoděk potvrdil ve svých pamětech i sám bývalý arcivévoda.⁶⁵⁵

⁶⁵³ V pozůstalosti Leopolda Wölflinga se nachází několik dopisů Felixe Saltena ze třicátých let. Viz dopisy Felixe Saltena Leopoldu Wölflingovi, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/42–1; Autogr. 1402/43–1.

⁶⁵⁴ Dopis dr. Bachracha arcivévodovi Josefu Ferdinandovi z 27. dubna 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁶⁵⁵ Ve svých pamětech Leopold Wölfling později vyprávěl příhodu, jejímž účastníkem byl vedle bratrů Josefa Ferdinanda a Jindřicha Ferdinanda také Felix Salten. WÖLFLING, *Poslední Habsburkové*, s. 29.

5. Občan Leopold Wölfling

Život Leopolda Wölflinga do konce první světové války

Deset dní po podepsání rezignačního prohlášení se bývalý arcivévoda písemně obrátil na císaře Františka Josefa I., aby mu vyjádřil svou „nehynoucí vděčnost“⁶⁵⁶ za vše, co pro něj během jeho života učinil: „Od prvních dnů mého dětství mě Vaše Veličenstvo zahrnovalo důkazy přízně a milosti, (...) dokonce, i když mělo důvod se mnou být nespokojeno. Jsem si vědom, že nyní dosažené zabezpečení bylo možné jen s ohledem na milost a shovívavost Vašeho Veličenstva. Víím, jaké povinnosti mi z toho vůči Vašemu Veličenstvu plynou, a prosím, buďte ujištěn, že se budu snažit těmito povinnostem dostát. Ačkoli jsem přestal být členem rodiny, žije ve mně úcta k osobě Vašeho Veličenstva nadále a zanikne až mou smrtí. Do budoucna bych pokládal za největší štěstí, kdybych jednou mohl mít příležitost poskytnout důkaz své oddanosti“.⁶⁵⁷ Císaře rovněž ubezpečil, že nemá „v dalekých říších, nad nimiž vládne, a v milionech srdcí, která pro [něho] (...) bijí, věrnějšího a vděčnějšího poddaného“.⁶⁵⁸

Účel tohoto poněkud servilního dopisu zůstává záhadou. Jeho odeslání pravděpodobně ani neinicioval bývalý arcivévoda, o jehož účtě k osobě císaře lze ostatně pochybovat,⁶⁵⁹ ale jeho advokát dr. Frischauer. Ten Wölflingovi i později radil, aby Františku Josefovi nadále blahopřál k jmeninám a narozeninám, jak v rodině bývalo zvykem,⁶⁶⁰ načež Leopold vždy obdržel neosobní, avšak přátelské poděkování císařova generálního pobočníka hraběte Paara.⁶⁶¹

⁶⁵⁶ Cit. dle: OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁶⁵⁷ Cit. dle: Tamtéž.

⁶⁵⁸ Cit. dle: Tamtéž.

⁶⁵⁹ Ve svých pamětech Leopold Wölfling neváhal označit starého císaře za arcidespotu, zarytého snoba či jej přirovnat k vzteklému rotnému, který drezíruje vojáky v přijímacím pokoji. WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 7, 13, 58.

⁶⁶⁰ WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 156.

⁶⁶¹ WÖLFLING, Erzherzog, s. 149–150; WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 156. Eduard hrabě Paar (1837–1919) se stal generálním pobočníkem císaře Františka Josefa I. roku 1887. Jeho úkolem bylo dohlížet na bezvadný chod služby pobočníků, kteří tvořili stálý císařův doprovod a měli také na starost předávání spisů mezi panovníkem a ministerstvem války. Kromě toho působil hrabě Paar rovněž jako císařův důvěrník. WINKELHOFEROVÁ, Viribus unitis, s. 17.

Jinak se však kontakty bývalého arcivévody s habsburským domem bezprostředně po rezignaci omezily na minimum. Normalizovat vztahy s rodiči se Leopoldovi podařilo až později zásluhou sestry Luisy, která dosáhla tohoto smíření již počátkem března 1903. Poté, co uklidnila své nervy v sanatoriu v Nyonu, pozvali ji Ferdinand s Alicí – přes odpor místních obyvatel a dokonce i některých členů vlastní rodiny⁶⁶² – do své vily v Lindau. Zde se 4. května 1903 bývalé korunní princezně narodila dcera Anna Monika Pia.⁶⁶³ Luisa následně pobývala na ostrově Wight a poté na zámku matčina bratra Roberta I. Parmského,⁶⁶⁴ kde ji rodiče často navštěvovali. Třebaže ve vztahu s matkou nadále přetrvávala rezervovanost – podle bývalé korunní princezny zapříčiněná jejím přesvědčením, že dceřino skandální chování znemožnilo provdání jejích mladších sester⁶⁶⁵ – zůstal velkovévodský pár s dcerou v úzkém kontaktu až do Luisina druhého sňatku v říjnu roku 1907.

Opakovaná setkání bývalého arcivévody s rodiči, jež Luisa zprostředkovala, však k opravdovému smíření zřejmě nevedla.⁶⁶⁶ Tato skutečnost nicméně toskánskému

⁶⁶² Proti přítomnosti své sestry v Lindau vystupoval zejména arcivévoda Josef Ferdinand, který tehdy rodičům z Egypta napsal: „Jen mě stále trápí pomýšlení, proč jste Luisu pustili do Lindau? Ze srdce si přeji, abyste toho nelitovali!“ Cit. dle: Dopis arcivévody Josefa Ferdinanda rodičům z 5. března 1903, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 194. Saský vyslanec v Mnichově Friesen do Drážďan oznamoval, že obyvatelé Lindau bývalou korunní princeznu „při každé příležitosti zahrnovali urážkami“. Cit. dle: BESTENREINER, Luise, s. 162.

⁶⁶³ Annu Moniku Piu uznal Luisin bývalý manžel Fridrich August za vlastní a poté, co bývalá korunní princezna navázala další milostný vztah, se začal dožadovat jejího vydání. Protože Luisa odmítala princeznu vydat, pokoušel se korunní princ získat dceru soudní cestou. Nakonec dospěli k dohodě – Luise bylo umožněno setkání se syny a navýšena apanáž o deset tisíc marek, načež se zavázala vydat princeznu bývalému manželovi. K předání Anny Moniky Pii nakonec došlo až v říjnu roku 1907 po uzavření Luisina sňatku s Enricem Tosellim. WIESFLECKER, Studien, s. 124an.

⁶⁶⁴ Robert I. Parmský (1848–1907), v letech 1854–1859 poslední vládnoucí parmský vévoda. Byl starším bratrem toskánské velkovévodkyně Alice a otcem pozdější císařovny Zity.

⁶⁶⁵ TOSCANA, Lebensweg, s. 153. Z mladších dcer velkovévodského páru se provdala pouze Anna Marie Terezie (1879–1961), a to již roku 1901 za knížete Johanna zu Hohenlohe-Bartenstein-Jagtsberg. Tři nejmladší dcery – Markéta, Germana a Anežka – zůstaly neprovdány. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 69.

⁶⁶⁶ Jak později Wölfling napsal ve svých pamětech, bylo dosaženo pouze tichého „kompromisu, že na věci nelze již nic měnit, a minulosti, nemůže-li být zapomenuta nebo prominuta, že se nemá aspoň již vzpomínati“. Cit. dle: WÖFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 155–156. K poslednímu setkání s otcem, jenž vůči nejstaršímu synovi vystupoval zřejmě mnohem smířlivěji než velkovévodkyně, došlo krátce před Wölflingovým druhým sňatkem v říjnu roku 1907. Tehdy již velmi starý a vážně nemocný Ferdinand synovi požehnal a dokonce mu prý popřál mnoho štěstí do nadcházejícího manželství. Wiener Montags-Post, 9. března 1908, s. 1.

velkovévodovi nezabránila znovu projevit velkorysost a za 100 tisíc franků koupil synovi prostornou vilu ve svahu nad Zugským jezerem.⁶⁶⁷ K úplnému přerušení vazeb na ostatní členy rodiny totiž navzdory Wölflingovu tvrzení⁶⁶⁸ nikdy nedošlo. Vedle bratra arcivévody Jindřicha Ferdinanda zůstal Leopold v kontaktu například se svou tetou Marií Luisou von Isenburg-Birstein⁶⁶⁹ a přátelské vztahy zachoval rovněž se vzdáleným bratrancem bulharským knížetem Ferdinandem Sasko-Coburským,⁶⁷⁰ jehož kandidaturu kdysi prosazoval Leopoldův strýc arcivévoda Jan.⁶⁷¹ Ferdinand, před lety jeden z vážných nápadníků Leopoldovy sestry Luisy,⁶⁷² byl také podle Wölflinga jediným monarchou, který po arcivévodově odchodu z císařského domu nežádal navrácení svého (bulharského) řádu.⁶⁷³

Krátce po podpisu notářského aktu začal Wölfling plnit svůj závazek a usilovat o nabytí švýcarského občanství. Po uplynutí zákonem stanovené lhůty dvou let a složení obvyklého poplatku 800 franků mu nakonec bylo 20. května 1905 uděleno občanství kantonu Zug.⁶⁷⁴ Mezitím se již Leopold odhodlal legalizovat svůj vztah s Vilemínou Adamovičovou – své „ano“ si řekli 25. července 1903 ve švýcarském městečku Veyrier. Svatební obřad proběhl ve vší tichosti pouze za přítomnosti kněze, Leopoldova právního poradce dr. Lachenala a dvou svědků⁶⁷⁵ a kromě krátkého oznámení v novinách byl téměř prost publicity.⁶⁷⁶ Manželský život bývalého arcivévody a bývalé prostitutky však byl od samého počátku vše, jen ne ideální.

⁶⁶⁷ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 124.

⁶⁶⁸ „O ostatní rodině jsem neslyšel nic, a sám jsem se také dále vůbec nestaral o její členy“. Cit. dle: WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 156.

⁶⁶⁹ Viz dopis Marie Luisy von Isenburg-Birstein Leopoldu Wölflingovi z 24. července 1917, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/33–1.

⁶⁷⁰ Ferdinand Sasko-Coburský (1861–1948), po abdikaci Alexandra Battenberského se roku 1887 stal bulharským knížetem, později (1908–1918) bulharským carem.

⁶⁷¹ Viz dopis Ferdinanda Sasko-Coburského Leopoldu Wölflingovi z léta 1911, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/36–1.

⁶⁷² TOSCANA, Lebensweg, s. 44–51.

⁶⁷³ WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 155. Jednalo se o velkokříž bulharského řádu Svatého Alexandra, jenž byl Leopoldovi udělen v říjnu 1898. LIST, Beiträge, s. 343.

⁶⁷⁴ Kopie udělení občanství kantonu Zug Leopoldu Wölflingovi a jeho ženě Vilemíně z 20. května 1905, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁶⁷⁵ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 119.

⁶⁷⁶ Die Zeit, 26. července 1903, s. 8.

Vinu na vzájemném odcizení přitom Leopold Wölfling přisuzoval výhradně své manželce. Jak později vylíčil v pamětech, hned po svatbě se Vilemína ke svému manželovi začala chovat chladně a lhostejně, byla neustále se vším nespokojená a dokonce mu i přestala vařit. Leopold byl přesvědčen, že tato pozoruhodná změna nastala v povaze jeho ženy „v důsledku mylné představy o manželství, která je u maloburžoazních žen tak rozšířená. Uzavřením sňatku jako by dospěla k závěru, že to nejdůležitější v životě má za sebou. Pokud by šlo o to působit nešťastnému manželovi nějaké potěšení, mohla si teď dát natrvalo pohov“.⁶⁷⁷

Po nevydařených líbáncích žili manželé krátký čas v Mnichově, kde Vilemíně dělaly společnost její dvě sestry. Bývalý arcivévoda později toto období popsal jako naprostý očištec: „Ať bylo venku sebekrásněji, trávily [Vilemína a její sestry] celé dny v ložnici mé manželky, líně klábosily a bez ustání se hihňaly naprostým banalitám. (...) Vynalezly svůj vlastní druh nicotného mluvení nahoru a dolů bez sebemenší souvislosti, takže jsem jim málokdy rozuměl. Když jsem je poslouchal, nebyl jsem si vsutku nikdy docela jist, zda odněkud přicházím, nebo někam odcházím“.⁶⁷⁸ Po několika dnech strávených v jejich společnosti začal Leopold žít vlastním životem. Navštěvoval místní kavárny, podnikal výlety po okolí a pustil se také do zařizování vily v Zugu, kam Vilemínu k jeho velké nelibosti později následovaly rovněž její sestry. Wölfling, jenž se netajil tím, že doma nevládne on, nýbrž jeho žena, byl nakonec nucen vzít tuto skutečnost na vědomí. Dny trávil pokud možno z dosahu manželky a švagrových, věnoval se zahradničení na svém rozlehlém pozemku, měření počasí ve vlastnoručně vybudované meteorologické stanici a jachtingu.⁶⁷⁹

S mimořádným zápalem se pustil také do studia přírodních věd. Roku 1904 se nechal zapsat na curyšskou polytechniku⁶⁸⁰ a absolvoval zde pět semestrů.⁶⁸¹ Protože byl zapsán jako posluchač a nikoli jako řádný student, směl navštěvovat přednášky, nemohl

⁶⁷⁷ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 120.

⁶⁷⁸ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 122–123.

⁶⁷⁹ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 120–130.

⁶⁸⁰ Eidgenössische polytechnische Schule, od roku 1911 Eidgenössische Technische Hochschule Zürich.

⁶⁸¹ Leopold Wölfling byl zapsán jako posluchač curyšské polytechniky v akademickém roce 1904/1905, dále 1905/1906 a v zimním semestru 1906/1907. ETH-Bibliothek, Archive, Akz. 2002–05, Hörerlisten [Wintersemester 1904/1905], ETH-Bibliothek, Archive, Akz. 2002–05, Hörerlisten [Sommersemester 1905], ETH-Bibliothek, Archive, Akz. 2002–05, Hörerlisten [Wintersemester 1905/1906], ETH-Bibliothek, Archive, Akz. 2002–05, Hörerlisten [Sommersemester 1906], ETH-Bibliothek, Archive, Akz. 2002–05, Hörerlisten [Wintersemester 1906/1907].

však skládat zkoušky a tedy ani získat vysokoškolský diplom.⁶⁸² Vybíral si přednášky z oblasti geografie, geologie (především mineralogie), botaniky a chemie, zajímal se rovněž o astronomii a filozofii. Mezi jeho vyučujícími byl například profesor Richard Martin Willstätter,⁶⁸³ pozdější nositel Nobelovy ceny za chemii.⁶⁸⁴ Na přednášky do Curychu Leopold denně dojížděl a dokonce měl učinit jakýsi objev v podobě měřiče bouře. Pro svou laskavost byl údajně mezi studenty mimořádně oblíben.⁶⁸⁵

Leopoldova manželka mezitím „trávila čas tím, že pilně jedla, pila, kouřila a spala, pokud zrovna nebyla zaneprázdněna důvěrným klábosením se sestrou nebo čtením lehkých románek“. ⁶⁸⁶ Bývalý arcivévoda postupem času zřejmě ztratil zájem o její vzdělávání a ona sama pro intelektuální záliby svého manžela příliš pochopení neměla. Na rozdíl od Leopolda se paní Wölflingová neúčastnila ani společenského života v Zugu. Jen zřídka opouštěla svou vilu a místní obyvatelé ji téměř neznali. Leopold byl naproti tomu mezi místními obyvateli neobyčejně oblíbený. Stal se členem několika střeleckých spolků a často rozmlouval s místními sedláky, kteří jej dlouho oslovovali Vévodo [Herzog], protože mysleli, že se tak jmenuje.⁶⁸⁷ K manželské krizi zřejmě přispěla i skutečnost, že manželství zůstávalo navzdory Wölflingovu přání bezdětné.⁶⁸⁸

Počátek konce manželství Wölflingových nastal, když se manželé spřátelili s bývalým důstojníkem rakousko-uherské armády Gräserem,⁶⁸⁹ jehož znal Leopold z

⁶⁸² Poznámka Brigitte Hamannové, že bývalý arcivévoda „předstíral, že studuje v Curychu přírodní vědy (...), akademického titulu ovšem nedosáhl“, je tedy irelevantní. Cit. dle: HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 251.

⁶⁸³ Richard Martin Willstätter (1872–1942), německý chemik, působil nejprve na univerzitě v Mnichově a poté až do roku 1912 na polytechnice v Curychu. Po roce 1912 zastával místo profesora na univerzitách v Berlíně a znovu v Mnichově. Je považován za zakladatele rostlinné chemie. Roku 1915 obdržel Nobelovu cenu za chemii, konkrétně za práce v rostlinné chemii, zejména na chlorofylu a teorii enzymů. SODOMKA, Lubomír – SODOMKOVÁ, Magdalena – SODOMKOVÁ, Markéta, Kronika Nobelových cen I. (fyzika, chemie, fyziologie a medicína 1901–2000). Liberec 2002.

⁶⁸⁴ Leopold Wölfling byl u profesora Willstättera zapsán na přednášce k anorganické chemii v zimním semestru 1906/1907. ETH-Bibliothek, Archive, Akz. 2002–05, Hörerlisten [Wintersemester 1905/1906]; ETH-Bibliothek, Archive, SR2: Anhang 1906, Programm der Eidg. polytechnischen Schule für das Wintersemester 1906/1907.

⁶⁸⁵ Neue freie Presse, 27. prosince 1906, s. 7.

⁶⁸⁶ Cit. dle: WÖFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 128.

⁶⁸⁷ Neue freie Presse, 27. prosince 1906, s. 7.

⁶⁸⁸ Doslov Josefa Schmalla. ADAMOVIĆ, Memoiren, s. 217.

⁶⁸⁹ ADAMOVIĆ, Memoiren, s. 76–77. V memoárech Leopolda Wölflinga vystupuje pod jménem Vögel. WÖFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 133an.

Přemyšlu, a jeho ženou. Gräserovi byli členy tzv. společenství přírodních lidí žijícího v Asconě nedaleko Locarna. Kolonisté hlásali důsledný návrat k přírodě – přebývali v jednoduchých hliněných chatkách, živili se výhradně syrovým ovocem a zeleninou a oblékali se do vlastnoručně zhotovených hadrů, případně chodili nazí. Přestože v Zugu působili tito „přírodní lidé“ velké pozdvižení⁶⁹⁰ a nakonec byli z města dokonce vykázáni s odůvodněním, že „svou přítomností (...) kazí morálku místních dětí, které z nich mají pobavení jako z nějakého kočovného cirkusu“,⁶⁹¹ na Vilemínu Wölflingovou udělali dojem. Nakonec se jí podařilo přesvědčit i manžela a zanedlouho se Wölflingovi stali součástí společenství.⁶⁹² Když Leopolda v kolonii vyhledal jeden jeho známý z Vídně, vypadal prý Wölfling jako „poloviční divoch“.⁶⁹³ Oslavy měsíčního svitu, pohlavní zdrženlivost a především důsledné vegetariánství⁶⁹⁴ však nebyly nic pro bývalého arcivévodu, a proto nakonec přiměl svou ženu k návratu do Zugu.⁶⁹⁵

Soužití manželů Wölflingových se od této chvíle stávalo stále méně snesitelným, neboť se Vilemína odmítala přírodního způsobu života vzdát. „Začala se chovat v krásné vile u Zugského jezera stejně jako kolonisté na poli a v houštích Ascony“,⁶⁹⁶ zanedbávala svůj zevnějšek a úplně přestala jíst maso. Životu v souladu s přírodou navíc hodlala přizpůsobit celou domácnost – propustila kuchařku i služebnou, a protože sama nejevila o domácnost nejmenší zájem, stal se její manžel podle svých slov „děvečkou pro všechno“.⁶⁹⁷ Nakonec jej vyhostila i z manželského lože, jež „jako důsledná vegetariánka [nemínila] (...) s masožravým manželem sdílet“.⁶⁹⁸

K duševní rovnováze Vilemíny Wölflingové tento podivný způsob života zjevně nepřispěl. Její chování postupně nabralo patologických rysů. „Musel jsem se jí (...)

⁶⁹⁰ Ve snaze znemožnit místním obyvatelům vaření vnikali manželé Gräserovi do jejich kuchyní, výtržnosti tropili rovněž v tamních hospodách, kde vytrhávali popíjejícím hostům z rukou džbány piva a vylévali je na zem. WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 137.

⁶⁹¹ Cit. dle: WÖLFLING, L., Z arcivévody hokynářem, s. 139.

⁶⁹² Neu freie Presse, 27. prosince 1906, s. 8.

⁶⁹³ Cit. dle: Neue freie Presse, 2. července 1907, s. 9.

⁶⁹⁴ V pamětech k tomu později napsal: „Protože mi bylo jasné, že by bylo vegetariánství má smrt, rozhodl jsem se, že příští ráno odsud vyklouznu do Locarna a dám si tam v poledne pořádně masité jídlo. V této praxi jsem pak pokračoval každý den až do konce svého pobytu v Asconě“. Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 162.

⁶⁹⁵ Neue freie Presse, 2. července 1907, s. 9.

⁶⁹⁶ Cit. dle: Neu freie Presse, 27. prosince 1906, s. 8.

⁶⁹⁷ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 166.

⁶⁹⁸ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 166.

vyhýbat, neboť ji posedla představa, že ji nějaký duch přivede do jiného stavu a že bylo ustanoveno, aby se její dítě stalo vegetariánským spasitelem světa“,⁶⁹⁹ svěřil se později Leopold. V dopise dr. Frischauerovi poznamenal: „K charakteristice jejího odporného myšlení ještě zmiňuji, že hrubě urážela císaře (...), mému otci přála slepotu⁷⁰⁰ a smrt a jména, kterými častovala mé sourozence, by se hodila do repertoáru nadávek nějaké staré toaletářky (...). S takovou ženskou nelze vyjít jinak než s brutalitou a sprostěctvím“. ⁷⁰¹ Se spalující nenávistí pronásledovala vše, co upomínalo na dobu, kdy býval Leopold arcivévodou. „Anarchie zašla až tak daleko, že chtěla nechat seškrábat korunku vyrytou na mých přiborech, dokonce z prádla chtěla nechat korunu vystříhnout a každé druhé slovo bylo: ‚tahle prokletá toskánská koruna!‘“⁷⁰² Wölflingovi nakonec nezbylo, než požádat o rozvod. Přestože se Vilemína opakovaně pokoušela procesu zabránit, bylo manželství 1. července 1907 rozvedeno.⁷⁰³

Vilemína Wölflingová se následně společně se sestrou Augustou přestěhovala do vídeňského Josefstadtu. Zde sepsala – tužkou a v několika málo dnech – memoáry, jež o rok později vydal v Berlíně Josef Schmall. Ve svém líčení se zaměřila především na průběh dramatického soužití s arcivévodou do okamžiku společného útěku do Ženevy. Vyjádřila dokonce přání sepsat druhý díl,⁷⁰⁴ k čemuž však již nikdy nedošlo. Podivné chování Vilemíny Wölflingové mezitím doznalo svého vrcholu. Počátkem března 1908 si opatřila revolver, jednoho dne jej namířila na sestru a s ledovým klidem oznámila, že ji bude muset zastřelit, stejně jako svého advokáta a bývalého manžela. Vyděšené Augustě Adamovičové se podařilo z bytu uprchnout a přivolat pomoc z nedalekého policejního komisariátu. Když se policisté dožadovali vydání střelné zbraně, propukla Vilemína v hysterii a hrozila sebevraždou, takže musela být přivolána záchranná služba. Následoval prudký boj, po kterém byla paní Wölflingová předvedena na komisariát, kde přítomný

⁶⁹⁹ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévodý hokynářem, s. 167.

⁷⁰⁰ Velkovévoda Ferdinand IV. byl v tomto období těžce nemocen a téměř slepý.

⁷⁰¹ Cit. dle: OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁷⁰² Cit. dle: OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁷⁰³ Za viníka rozpadu manželství byla označena Vilemína Wölflingová. Neue freie Presse, 2. července 1907, s. 9.

⁷⁰⁴ Předmluva Josefa Schmalla, ADAMOVIČ, Memoiren.

lékař zkonstatoval nutnost psychiatrického vyšetření.⁷⁰⁵ Později byla Vilemíně ve vídeňské nemocnici Steinhof diagnostikována progresivní paralýza.⁷⁰⁶

Z první manželské zkušenosti však Wölfling vyšel zřejmě zcela nepoučen. V den, kdy byl vynesena rozsudek o rozvodu manželství s Vilemínou Wölflingovou, již podnikal kroky k uzavření dalšího sňatku. Jeho vyvolená tehdy třicetiletá Marie Magdalena Ritterová⁷⁰⁷ pocházela z dělnické rodiny z Dolního Slezska. Seznámili se v jedné curyšské kavárně v den Leopoldova rozchodu s první manželkou.⁷⁰⁸ Bývalý arcivévoda dívku shledal naprosto okouzlující, duchaplnou a inteligentní a brzy dospěl k závěru, „že se k němu velmi dobře hodí jak věkem, tak charakterovými vlastnostmi“.⁷⁰⁹ Ve svých pamětech ovšem zatajil, že se Marie tehdy živila jako úředně registrovaná prostitutka. Aby se mohla stát jeho partnerkou, musel bývalý arcivévoda nejprve odškodnit jejího pasáka částkou ve výši 10 tisíc marek. Dotyčný si za utržené peníze posléze otevřel obchod s máslem a sýrem.⁷¹⁰

Již na prvním setkání Wölfling pozval svou vyvolenou na francouzskou Riviéru, kde doslova prohýřili několik týdnů. „Slunili jsme se a trávili jsme bezstarostné dny; o budoucnosti jsme nepřemýšleli. Pravidelně jsme navštěvovali Casino a občas jsme zavítali do Monte Carla“,⁷¹¹ vzpomínal později Leopold. Zanedlouho nabídl bývalý arcivévoda své milence sňatek. Manželství bylo uzavřeno 26. října 1907 v Regensburgu u Curychu.⁷¹² Jen o den dříve vstoupila do manželství také bývalá saská korunní princezna. Její sňatek s o třináct let mladším hudebním skladatelem Enricem Tosellim⁷¹³ vzbudil velkou pozornost veřejnosti. Znamenal rovněž definitivní rozkol vztahu jak s matkou, která jako přísná

⁷⁰⁵ Die Neue Zeitung, 8. března 1908, s. 4; Prager Tagblatt, 8. března 1908, s. 5; Wiener Bilder, 11. března 1908, s. 9.

⁷⁰⁶ OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁷⁰⁷ Marie Magdalena Ritterová (1877–1924) se narodila 22. ledna 1877 v obci Nowag (Nowaki) v Horním Slezsku jako dcera dělníka Alberta Rittera a jeho ženy Marie rozené Schwabové. Po otcově předčasné smrti se Mariina matka znovu provdala za kováře z nedaleké vsi Patschkau (Paczków), kde rodinu živila práce v jedné ze zdejších továren. Pester Lloyd, 29. září 1907, s. 4; Neue freie Presse, 30. září 1907, s. 6; Pester Lloyd, 3. října 1907, s. 3; Wiener Bilder, 30. října 1907, s. 5.

⁷⁰⁸ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 170.

⁷⁰⁹ Cit. dle: Neue freie Presse, 30. září 1907, s. 6.

⁷¹⁰ OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁷¹¹ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 171.

⁷¹² Wiener Bilder, 30. října 1907, s. 6.

⁷¹³ Z manželství s Enricem Tosellim (1883–1926) se bývalé korunní princezně narodil syn Carlo Emmanuel Filiberto. Svazek byl nakonec roku 1912 rozveden. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 257.

katolička se sňatkem zásadně nesouhlasila, tak s bratrem Leopoldem, jenž sestřino manželství s ohledem na vysoký věkový rozdíl partnerů veřejně označil za „bláznivý krok“.⁷¹⁴

Po svatbě s Marií Leopold prodal vilu v Zugu, jež po rozvodu zůstala jeho majetkem, a hodlal se s manželkou usadit v Regensburgu. Přítomnost kontroverzního manželského páru však mezi místními obyvateli vyvolávala spíše rozhořčení. Švýcarský žurnalista Hermann Akeret tehdy dokonce zveřejnil na Wölflinga jakýsi pamflet, načež byl bývalým arcivévodou pro urážku na cti pohnán před soud.⁷¹⁵ Manželé Wölflingovi proto trávili většinu času na cestách. V lednu 1908 zastihla Leopolda Wölflinga v Nice zpráva o úmrtí jeho otce.⁷¹⁶ „Byl jsem tou ranou omráčen“, vzpomínal později, „neboť otec (...) měl pro mne větší pochopení a sympatizoval s mým životním postojem víc než kdo jiný. Pomyšlení, že ho už nikdy nespátím, ve mně vyvolalo palčivý pocit opuštěnosti“.⁷¹⁷ Smrt navíc měla za následek dočasné přerušení kontaktů s matkou, jíž se Leopold odvážil zkontaktovat zřejmě až po vypuknutí první světové války.

Krátce na to se začaly stahovat mraky rovněž nad Leopoldovým druhým manželstvím. Podobně jako v případě první manželky se i u Marie Wölflingové brzy začaly projevovat příznaky vážné duševní choroby. Trpěla utkvělou představou, že ji někdo pronásleduje, dělala svému manželovi žárlivé scény a údajně se ho dokonce pokusila zabít.⁷¹⁸ Nakonec jí bylo diagnostikováno „přerušované šílenství“⁷¹⁹ a když stav nezlepšily ani četné pobyty v lázeňských zařízeních, byl Leopold nucen v červnu 1912 požádat o její trvalou internaci.⁷²⁰ Manželství bylo později rozvedeno a Marie Wölflingová zemřela roku 1924.⁷²¹

Po rozpadu druhého manželství se Leopold odebral do Mnichova, kde začal vést pravý bohémský život. Jako by zcela ztratil soudnost, vrhal se čtyřiačtyřicetiletý bývalý arcivévoda zas a znovu do pravděpodobně zcela vážně míněných milostných dobrodružství s dívkami pochybné pověsti. Projevoval přitom značnou finanční velkorysost, které ovšem

⁷¹⁴ Cit. dle: Neue freie Presse, 30. září 1907, s. 6.

⁷¹⁵ OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁷¹⁶ Velkovévoda Ferdinand IV. Toskánský zemřel 17. ledna 1908 ve své salcburské rezidenci. Salzburger Chronik, 17. ledna 1908, s. 1–2.

⁷¹⁷ Cit. dle: WÖFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 175.

⁷¹⁸ WÖFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 176–178.

⁷¹⁹ Cit. dle: WÖFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 176.

⁷²⁰ WÖFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 177.

⁷²¹ Přihlašovací lístek Leopolda Wölflinga, Wiener Stadt- und Landesarchiv, Historische Meldeunterlagen.

dotyčné – zpravidla mladé prostitutky – obratně zneužívaly. Jedné ze svých milenek například daroval 600 marek, za které si dívka následně přichystala veselku.⁷²² Jinou milenkou – úředně registrovanou prostitutku Marii Schweickhardtovou – se bývalý arcivévoda dokonce pokusil zprostit dozoru mravnostní policie s tím, že „se o ni do budoucna plně postará“⁷²³. Leopoldovým bratrům se tehdy o incidentu doneslo, že Wölfling na policii „udělal randál a k úředníkovi byl (...) [natolik hrubý, že dotyčný] telegrafoval do Vídně [dr. Frischauerovi], protože nechtěl věřit, kdo Leopold ve skutečnosti je“.⁷²⁴

Z bývalého arcivévody se pomalu ale jistě stávala troska. Žil ze dne na den, mrhal penězi a výživné, jež dostával, zdaleka nestačilo pokrýt jeho životní náklady. Zadlužoval se proto, kde mohl. V listopadu 1912 Leopolda navštívil v Mnichově jeho mladší bratr arcivévoda Jindřich Ferdinand, který o setkání napsal dr. Bachrachovi: „Stěny dekorované velkými fotografiemi válečných lodí, v levém dolním rohu každé z nich nalepena pečeť s arcivévodským znakem. Fotografie rodiny byly rozestavěny [po pokoji] a pergamenová role s velkou pečetí, jež osvědčovala propůjčení řádu Zlatého rouna, se povalovala na podlaze u stěny, takže si ji každý mohl prohlédnout. [Bratr] byl nervózní a netrpělivý jako vždy a nevrlý kvůli poznámce, že by věci neměl nechávat se tu takto povalovat. Pospíchal a stále sledoval hodinky, protože měl rendez-vous u hřbitova“.⁷²⁵ Wölflingova bývalá bytná v rozhovoru s Jindřichem Ferdinandem zkonstatovala, že Leopold „vypadá bídě, nespí, hodně kouří, pije kořalku a velké množství čaje s rumem. Plakal, hodně plakal a měl strašlivý kašel (...). Ze začátku se cítil tak dobře, ale jak má ženskou, je bláznivě zamilovaný jako čtrnáctiletý kluk, všechno ostatní je mu jedno“.⁷²⁶

Zdá se, že teprve počátek první světové konfliktu vrátil bývalému arcivévodovi alespoň částečně pevnou půdu pod nohama. Vypuknutí války v něm zřejmě probudilo vlastenecké cítění a dokonce prý usiloval o vstup do rakousko-uherské armády. Došlo také k výraznému zlepšení vztahu s matkou, která poté, co Leopold projevil přání hájit bývalou vlast se zbraní v ruce, neváhala v jeho prospěch intervenovat u císaře Františka Josefa I.⁷²⁷ Panovníkovým vcelku pochopitelným odmítnutím se Wölfling cítil hluboce uražen.⁷²⁸

⁷²² OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁷²³ Cit. dle: OeStA, HHStA, Hans Schlitter, kart. 12.

⁷²⁴ Cit. dle: Tamtéž.

⁷²⁵ Cit. dle: Tamtéž.

⁷²⁶ Cit. dle: Tamtéž.

⁷²⁷ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 180an.

⁷²⁸ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem s. 182–183.

Později, po smrti starého císaře a nástupu Karla I., se alespoň pokusil získat souhlas k občasnému pobytům na půdě monarchie. V červnu 1917 se obrátil na svého vlivného bratrance arcivévodu Leopolda Salvátora⁷²⁹ s žádostí o přímluvu u císaře. Své přání bývalý arcivévoda odůvodňoval steskem po vlasti a touhou setkat se s příbuznými a známými, zejména matkou a sourozenci. Leopold Salvátor však pro bratrance s tím, že jeho návrat před koncem války rozhodně nepovažuje za vhodný, nemínil cokoli učinit.⁷³⁰ Nakonec se Leopold odebral do Švýcarska, kde se znovu zapsal na curyšskou polytechniku⁷³¹ a následující válečná léta zde žil ze své renty v relativním pohodlí. Konec války jej zastihl v Berlíně, kam se krátce předtím přestěhoval.

Život Leopolda Wölflinga po válce

Po skončení první světové války a rozpadu rakousko-uherské monarchie byl habsburský rod nucen přizpůsobit se zcela novým poměrům. Zákon nově vzniklé Rakouské republiky z dubna 1919 zrušil vladařská práva a s tím související privilegia habsbursko-lotrinské dynastie. Příslušníci rodiny, kteří si chtěli zachovat majetek a zůstat v Rakousku, museli oficiálně rezignovat na nástupnická práva a přijmout občanské jméno Habsburg či Habsburg-Lothringen. V opačném případě je čekal exil. Formální hlavou rodiny s právem absolutního dozoru nad všemi jejími příslušníky zůstal Karel I., který se i s rodinou odebral do exilu. Příbuzné, kteří složili přísahu Rakouské republice, vyloučil z rodiny, a to se všemi důsledky včetně ztráty nároku na finanční zabezpečení. Jeho krok ovšem postrádal reálný význam, neboť tzv. Rodinný zaopatřovací fond byl po pádu monarchie zestátněn.⁷³²

⁷²⁹ Arcivévoda Leopold Salvátor (1863–1931), nejstarší syn Leopoldova strýce Karla Salvátora. Prošel vojenskou kariérou až k hodnosti generálplukovníka (1916), zasazoval se o modernizaci a rozvoj dělostřelectva a vzduchoplavby a proslul četnými vynálezy v oblasti vojenské techniky, díky nimž nahromadil značné jmění. Od roku 1889 byl ženat s Blankou Bourbonskou, jež byla starší sestrou Leopoldovy dávné lásky Elvíry Bourbonské. HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 249; LIST, Beiträge, s. 349–352.

⁷³⁰ Dopis arcivévody Leopolda Salvátora Leopoldu Wölflingovi z 16. července 1917, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/34–1. Později se Wölfling bratranci revanšoval tím, že jej očernil ve svých pamětech. WÖLFLING, Habsburkové ve vlastním zrcadle, s. 157.

⁷³¹ ETH-Bibliothek, Archive, Akz. 2002–05, Hörerlisten [Sommersemester 1916].

⁷³² ŽUPANIČ, Habsburkové ve 20. století, s. 5–6.

Zachovat svůj i tak velmi skromný majetek se rozhodli zejména někteří členové toskánské sekundogenitury v čele s arcivévodou Josefem Ferdinandem, jenž po rezignaci svého bratra a smrti otce roku 1908 převzal funkci hlavy rodiny.⁷³³ Ztráta finanční podpory z rodinné pokladny toskánské Habsburky pochopitelně přiměla se výrazně uskrovnit. Platilo to i v případě velkovévodkyně Alice, která se přestěhovala do hornorakouského Schwerbergu a společně se třemi neprovdanými dcerami, jež musely přivyknout náročné péči o dům a domácnost, zde žila ve skromných poměrech.⁷³⁴

Rovněž pro Leopolda Wölflinga znamenal konec války zásadní životní zlom. Na základě podmínek notářského aktu z května 1903⁷³⁵ sice musela být jeho renta i nadále rodinou vyplácena, vysoká poválečná inflace ji však zcela znehodnotila. Roku 1925 tak jeho výživné představovalo pouhé 3 šilinky a 60 grošů ročně.⁷³⁶ Aby se uživil, musel si poprvé v životě najít zaměstnání. To však nebylo ve válkou zbídačeném Berlíně pro padesátiletého, prací doposud neposkrvněného bývalého arcivévodu nijak snadné.

V prvních poválečných letech vystřídal Leopold Wölfling celou řadu zaměstnání, všechny jeho kariéry však skončily prakticky ještě dříve, než začaly. Jednu dobu se živil například tím, že nadepisoval adresy na obálky. Krátce působil ve službách jednoho berlínského lichváře, sestavoval rodokmen pro švédského zbohatlíka, často také překládal a tlumočil z italštiny a srbštiny. Pak pro změnu třídil známky pro jednoho boháče, jehož koníčkem byla filatelie. Později Leopold zkoušel štěstí i jako prodavač – nejprve v obchodě se železným šrotem, pak s nemovitostmi a nakonec prodával párky na berlínském nádraží, což vyvolalo nejen velkou pozornost tisku, ale i nevoli císařských příbuzných. Všechna zaměstnání ale byla jen mizerně placená a výdělky sotva stačily na pronájem malého promrzlého pokojíku. Nežádka kdy musel bývalý arcivévoda dokonce hladovět.⁷³⁷

Finanční nouze byla tak velká, že Leopold nakonec kývl i na kuriózní nabídku berlínského kabaretu Rakate. Ten bývalého arcivévodu angažoval v jedné ze svých her. V ní měl Wölfling představovat rakouského prince, který se vydal hledat svou ztracenou milou, jež se mezitím stala majitelkou nevěstince. Intelektuálně zcela nenáročná hra, podle

⁷³³ ŽUPANIČ, Habsburkové ve 20. století, s. 5–6.

⁷³⁴ Dopis velkovévodkyně Alice Leopoldu Wölflingovi ze 14. listopadu 1925, ÖNB, Nachlass Leopld Wölfling, Autogr. 1402/32–1.

⁷³⁵ Viz kapitola Rezignace na hodnost arcivévod.

⁷³⁶ WEISSENSTEINER, Reformer, s. 293.

⁷³⁷ WÖLFLING, Z arcivévodů hokynářem, s. 185an.

samotného Leopolda „slátanina nejhrubších urážek a hloupých žvástů“, ⁷³⁸ byla sice odsouzena ke krátkému životu, bývalému arcivévodovi však přinesla značnou publicitu. Jedna vídeňská filmová společnost mu zanedlouho nabídla roli v připravovaném filmu „Poslední z rodu Habsburků“. Ironií osudu měl Wölfling ztvárnit roli císaře Františka Josefa I. Bývalý arcivévoda se tedy vypravil – poprvé od roku 1902 – do Vídně. Třebaže se záměr díky nevoli Vídeňanů nakonec neuskutečnil, ⁷³⁹ rozhodl se Leopold v rakouském hlavním městě usadit. ⁷⁴⁰

Wölfling, který kdysi tolik pohrdal arcivévodskou hodností, si nechal natisknout navštívenky a jako „Leopold Wölfling, dříve arcivévoda Leopold Ferdinand“ ⁷⁴¹ obnovil své pokusy o uplatnění na pracovním trhu. Hojně přitom využíval kontaktů z doby, kdy býval arcivévodou. Přestože mohl svým potenciálním zaměstnavatelům předkládat ta nejlepší doporučení – například od vídeňského arcibiskupa kardinála Piffla ⁷⁴², salcburského arcibiskupa Riedera ⁷⁴³ či spolkového kancléře Seipela ⁷⁴⁴ – dosáhnout trvalejšího zajištění se mu nikdy nepodařilo. Stejně jako v Berlíně i ve Vídni šel bývalý arcivévoda z jedné profese do druhé. Pracoval kupříkladu ve směnárně na Východním nádraží, jako pomocný režisér u filmu či jako prodavač automobilů. Mezitím dával soukromé hodiny francouzštiny, italštiny a anglické konverzace. ⁷⁴⁵ Mnoho štěstí neudělal

⁷³⁸ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 220.

⁷³⁹ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 221–224.

⁷⁴⁰ Po příjezdu do Vídně v červnu 1921 byl Leopold Wölfling přihlášen nejprve u svého přítele Felixe Saltena v Cottagegasse č. 37. Srov. Přihlašovací lístek Leopolda Wölflinga, Wiener Stadt- und Landesarchiv; LEHMANN, Adolph, Lehmanns Allgemeiner Wohnungsanzeiger 1921, Wien 1921, sv. II, s. 1185.

⁷⁴¹ Navštívenky Leopolda Wölflinga, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/28–1; Autogr. 1402/54–2, Autogr. 255/56–1.

⁷⁴² Friedrich Gustav Piffl (1864–1932), kardinál a v letech 1913–1932 vídeňský arcibiskup. Doporučující dopis Friedricha Gustava Piffla ze 4. února 1926, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/44–1.

⁷⁴³ Ignatius Rieder (1858–1934), v letech 1918–1934 salcburský arcibiskup. Doporučující dopis Ignatia Riedera z 2. října 1928, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/39–1.

⁷⁴⁴ Ignaz Seipel (1876–1932), rakouský teolog a politik. Působil jako dlouholetý předseda křesťanskosociální strany a v letech 1922–1924 a poté znovu 1926–1929 zastával funkci rakouského spolkového kancléře. Podrobněji RENNHOFFER, Friedrich, Ignaz Seipel: Mensch und Staatsmann. Eine biographische Dokumentation, Wien 1978. Doporučující dopis Ignaze Seipela z 15. února 1928, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/38–1.

⁷⁴⁵ Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, 28. ledna 1929, s. 9; WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 225.

ani jako pojišťovací agent.⁷⁴⁶ Doslova senzaci vyvolala zpráva, že se bývalý arcivévoda hodlá živit jako průvodce návštěvníků bývalých císařských sídel Hofburku a Schönbrunnu.⁷⁴⁷

S žádostmi o peníze se Wölfling neváhal obracet na své dávné známé, například Felixe Saltena⁷⁴⁸ či podplukovníka hraběte Ericha Czernina, jenž mu měl dokonce půjčit 50 tisíc korun. Wölfling pochopitelně nebyl schopen dluh splatit.⁷⁴⁹ Jiný groteskní pokus jak přijít bez práce k penězům podnikl bývalý arcivévoda poté, co mu bylo roku 1924 uděleno rakouské státní občanství.⁷⁵⁰ V únoru 1925 se obrátil na Spolkové ministerstvo financí s žádostí o vyplacení penze, byl však odmítnut.⁷⁵¹ V následujících letech směřoval – opět bezúspěšně – podobné žádosti též na úřad spolkového kancléře⁷⁵² a ministra vojenství.⁷⁵³

Nakonec se zoufalý Leopold Wölfling nerozpakoval zneužít ani svou rodinu a začal sepisovat paměti. Jeho první vzpomínková kniha vyšla roku 1921 v Berlíně pod názvem „Habsburger unter sich. Freimütige Aufzeichnungen eines ehemaligen Erzherzogs“⁷⁵⁴ a vyvolala vlnu emocí. Během autorského čtení na jedné vídeňské slavnosti v létě 1921 dokonce přihlížející posluchači Leopolda donutili předčasně opustit pódium.⁷⁵⁵ Podobné incidenty jej však zřejmě nemohly odradit. Zatímco při psaní prvních memoárů postupoval vůči císařské rodině ještě poměrně ohleduplně, jeho další práce se svým charakterem podobaly pamfletu. Značnou pozornost vzbudily jak Wölflingovy články o Habsburcích vycházející v červenci a srpnu 1923 v Die Stunde a Neues Wiener Tagblatt,⁷⁵⁶ tak

⁷⁴⁶ Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, 28. ledna 1929, s. 10; Nabídka pojištění přitom bývalý arcivévoda neváhal směřovat na nejvyšší místa – srov. dopis gurkského biskupa Adama Heftera Leopoldu Wölflingovi z 27. prosince 1930, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/46–1.

⁷⁴⁷ Badner Zeitung, 19. září 1928, s. 5.

⁷⁴⁸ Dopis Felixe Saltena Leopoldu Wölflingovi z 28. ledna 1930, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/43–1.

⁷⁴⁹ WEISSENSTEINER, Reformer, s. 312.

⁷⁵⁰ Tamtéž, s. 292.

⁷⁵¹ Tamtéž, s. 293.

⁷⁵² DICKINGER, Černé ovce mezi Habsburky, s. 105.

⁷⁵³ Dopis vicekancléře a spolkového ministra vojenství Karla Vaugoina Leopoldu Wölflingovi z 28. dubna 1930, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/45–1.

⁷⁵⁴ České vydání WÖLFLING, Leopold, Habsburkové ve vlastním zrcadle. Životní vzpomínky, Praha [b. r.].

⁷⁵⁵ Neue freie Presse, 15. července 1921, s. 7.

⁷⁵⁶ HAMANNOVÁ, Habsburkové, s. 251.

především roku 1930 vydané paměti „From Archduke to Grocer – My Life Story“⁷⁵⁷, v nichž nemilosrdně zúčtoval s císařskými příbuznými i oběma bývalými manželkami. Nedlouho poté začal psát další vzpomínky, byly ale vydány až po jeho smrti roku 1935 pod názvem „Als ich Erzherzog war“. Třebaže byl obsah Wölflingových článků i pamětí skandální, zdá se, že jeho křehké vztahy s nejužší rodinou vážněji nenarušil.⁷⁵⁸ Trvalejší zisk nicméně Leopoldovi spisovatelská činnost nepřinesla.

Roku 1922 učinil bývalý arcivévoda další z překvapivých kroků – adoptoval dceru. Dívka, narozená 20. května 1896 ve vídeňském Hietzingu, se jmenovala Aloisie Anna Stariková⁷⁵⁹ a byla dcerou Wölflingova bytného.⁷⁶⁰ Brzy se provdala, krátce nato však ovdověla. Za války přišla o bratra⁷⁶¹ a zřejmě i o matku a její otec Johann Starik se nacházel ve velmi špatném zdravotním stavu. Leopold později uvedl, že o něj dívka v době nemoci nezištně pečovala a protože hrozilo, že by po otcově smrti „zůstala sama a prakticky bez přátel“, ⁷⁶² rozhodl se ji adoptovat. V listopadu 1921 na něj Aloisiin otec převedl všechna otcovská práva a povinnosti⁷⁶³ a po jeho smrti byla 2. ledna 1922 uzavřena smlouva o adopci.⁷⁶⁴ Otcovské role se bývalý arcivévoda chopil se vší vážností a

⁷⁵⁷ České vydání WÖLFLING, Leopold, Z arcivévody hokynářem. Paměti habsburského arcivévody Leopolda Toskánského, Rudná u Prahy a Vimperk 1996.

⁷⁵⁸ Srov. dopis velkovévodkyně Alice Leopoldu Wölflingovi ze 14. listopadu 1925, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/32–1; Dopis velkovévodkyně Alice Leopoldu Wölflingovi z 20. prosince 1930, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/32–2.

⁷⁵⁹ Rodiči Aloisie byli Marie Stariková roz. Kratejlová pocházející ze Staré Boleslavi a ševcovský mistr Johann Starik narozený v obci Rovná u Strakonic. Sňatek uzavřeli roku 1887 ve Vídni. Výpis z rodného a křestního listu Aloisie Starikové z 19. dubna 1948, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/56–7.

⁷⁶⁰ Od prosince 1921 do února 1922 byl Leopold Wölfling přihlášen v domě rodiny Starikových v Cumberlandstraße č. 57/8. Srov. Přihlašovací lístek Leopolda Wölflinga, Wiener Stadt- und Landesarchiv, Historische Meldeunterlagen; LEHMANN, Adolph, Lehmanns Allgemeiner Wohnungsanzeiger 1921, Wien 1921, sv. II, s. 1359.

⁷⁶¹ Srov. parte bratra Aloisie Ludwiga Starika z 12. ledna 1917, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/59.

⁷⁶² Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 230.

⁷⁶³ List Johanna Starika z vídeňské Všeobecné nemocnice z 30. listopadu 1921, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/56-3.

⁷⁶⁴ Smlouva o adopci Aloisie Faitlikové roz. Starikové Leopoldem Wölflingem z 2. ledna 1922, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/56–2.

svou „nejmilovanější dcerušku“⁷⁶⁵ se dobře míněnými radami pokoušel uchránit před nástrahami okolního světa.

Poté, co se Aloisie provdala za sociálně demokratického živnostníka Johanna Böhma, přestěhoval se Wölfling v červnu 1926 za novomanželi do jejich bytu na Schiffmühlenstraße ve vídeňské čtvrti Kaisermühlen.⁷⁶⁶ Böhmovi si zde zařídili hokynářství, kde Leopold osobně obsluhoval zákazníky. Bývalý komorník císaře Františka Josefa I. Eugen Ketterl později ve svých pamětech zveřejnil zážitek jednoho vídeňského žurnalisty, jenž se stal „svědkem komické scény, která se odehrála ve Wölflingově krámku: ‚Můžete mi něco vypravovati o vašem nynějším zaměstnání, Veličenstvo‘⁷⁶⁷“ tázal se novinář s devotní poklonou. ‚Ale s největší radostí,‘ zněla odpověď. ‚Sečkejte okamžik, jen co obsloužím lidi v krámě.‘ A obrátiv se k čekajícímu, otázal se: ‚Čeho si přejete, soudruhu?‘ – ‚Tkaničky do bot, soudruhu arcivévodo,‘ odvětil tázaný, rovněž člen sociálně demokratické strany“.⁷⁶⁸

Podniku Böhmových se však příliš nedařilo, manželé se neustále potýkali s finančními problémy i s neodbytnými věřiteli. Jednoho ze svých dodavatelů se sice Johann Böhm pokoušel uklidnit jakýmsi očekávaným dědictvím, jež měl údajně obdržet jeho tchán Wölfling, nakonec ale musel již počátkem října 1927 obchod se smíšeným zbožím prodat. Své pohledávky měl posléze uhradit v týdenních splátkách, ale protože byl schopen zaplatit jen zlomek dlužné částky, zažalovali jej věřitelé za zpronevěru a podvod.⁷⁶⁹ Poté se manželé Böhmovi i s Leopoldem Wölflingem přestěhovali do vesnice Mauer,⁷⁷⁰ kde si Johann Böhm vydělával jako taxikář a Aloisie pečovala o domácnost.⁷⁷¹

⁷⁶⁵ Cit. dle: Dopis Leopolda Wölflinga Aloisii Wölflingové z 28. února 1928, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/28–2.

⁷⁶⁶ Přihlašovací lístek Leopolda Wölflinga, Wiener Stadt- und Landesarchiv, Historische Meldeunterlagen.

⁷⁶⁷ Leopoldovi by jako arcivévodovi ve skutečnosti příslušelo oslovení Výsost, nikoli Veličenstvo.

⁷⁶⁸ Cit. dle: KETTERL, Eugen, Paměti komorníka císaře Františka Josefa I.: Zachovej nám, Hospodine: Císař v nedbalkách, Praha 1993, s. 106.

⁷⁶⁹ Neue freie Presse, 23. srpna 1928, s. 3.

⁷⁷⁰ Přihlašovací lístek Leopolda Wölflinga, Wiener Stadt- und Landesarchiv, Historische Meldeunterlagen.

⁷⁷¹ Neue freie Presse, 23. srpna 1928, s. 3; WÖLFLING, L., Z arcivévody hokynářem, s. 231. Do podnikání se manželé Böhmovi znovu pustili již počátkem třicátých let – srov. dopis Leopolda Wölflinga manželům Böhmovým z 15. března 1932, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/28–3. Manželství Böhmových zůstalo bezdětné, nakonec bylo roku 1942 rozvedeno a Aloisie se o osm let později provdala za bývalého topiče Michaela Ebnera. Zemřela 9. února 1966. Dědičkou skromného majetku i pozůstalosti se stala její nevlastní dcera Gertrude Kraushoferová. Rozvodové vyrovnání manželů Böhmových z 14. ledna 1943, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/56–6; Oddací list Aloisie Böhmové a Michaela

Po osmi letech strávených v Rakousku nakonec bývalý arcivévoda – „s rudými tvářičkami, docela malým kufrem a obrovským optimismem“⁷⁷² – znovu přesídlil do Berlína. Podobně jako předtím ve Vídni se i zde pokusil učinit ze svého arcivévodského původu výnosný podnik. V jednom berlínském kině pronesl úvodní slovo k filmu „Das Schicksal derer von Habsburg“, poté se nechal najmout jako komentátor němých filmů o Habsburcích⁷⁷³ a znovu se pustil do sepisování pamětí. V plánu měl rovněž zřízení jakési drůbeží farmy.⁷⁷⁴

Nakonec se Leopold Wölfling rozhodl po třetí vstoupit do manželského svazku. Jeho vyvolenou se stala o čtyřadvacet let mladší Clara Grögerová pocházející z východopruského Neidenburgu z rodiny železničního úředníka.⁷⁷⁵ Seznámili se údajně již během první světové války v jedné z berlínských kaváren. Bývalý arcivévoda – tehdy ještě finančně zajištěn velkorysou rentou – ji občas zval do cukráren či divadel. Po válce, kdy se situace obrátila a Wölfling se ocitl bez prostředků, si jej dívka vzala na starost. Vařila mu jídlo, spravovala prádlo a pomáhala hledat zaměstnání. „Její dobrá nálada na mne vždycky zapůsobila jako lék. (...) Nikdy nedopustila, aby se můj duch následkem tolikeré smůly zhroutil“,⁷⁷⁶ vzpomínal Leopold později. V následujících letech se příležitostně vídali, když Wölfling zavítal do Berlína, a 3. července 1933 nakonec uzavřeli sňatek.⁷⁷⁷

Svá poslední léta Leopold strávil společně s Clarou ve skromném bytě na Belle Alliance-Straße v berlínské čtvrti Kreuzberg v naprosté chudobě, jako celoživotní silný kuřák navíc sužován astmatem a bronchitidou.⁷⁷⁸ Když 4. července 1935 umíral, odcházel ze světa jako velmi nemocný a zlomený muž. Jeho skandální život připomínalo jen krátké smuteční oznámení ve vídeňských novinách.⁷⁷⁹

Ebnera z 21. února 1950, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/57–3; Osvědčení obvodního soudu v Liesingu o dědictví z 30. března 1966, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/57–9.

⁷⁷² Cit. dle: Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, 28. ledna 1929, s. 9.

⁷⁷³ PERNES, Habsburkové bez trůnu, s. 165.

⁷⁷⁴ S žádostí o pomoc se obrátil dokonce na svého vzdáleného bratrance prince Alfonse Mariu Bavorského (1862–1933). Viz dopis prince Alfonse Bavorského Leopoldu Wölflingovi z 31. srpna 1931, ÖNB, Nachlass Leopold Wölfling, Autogr. 1402/35–1.

⁷⁷⁵ WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 201 an.

⁷⁷⁶ Cit. dle: WÖLFLING, Z arcivévody hokynářem, s. 206, 208.

⁷⁷⁷ WEISSENSTEINER, Reformer, s. 292.

⁷⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁷⁹ Wiener Zeitung, 5. července 1935, s. 6.

Závěr

Smrtí bývalého arcivévody však aféra Wölfling zdaleka neměla být pro habsburskou rodinu uzavřena. O dvě léta později roku 1937 vnesla Leopoldova první manželka Vilemína žalobu na svého bývalého švagra a hlavu toskánské sekundogenitury Josefa Ferdinanda. S odvoláním na ustanovení notářského aktu z května 1903 se jako Wölflingova vdova dovolávala vyplacení jednorázové částky 16 tisíc šilinků a pravidelné měsíční renty tisíc šilinků. Svůj požadavek se navíc pokusila podpořit tvrzením, že nyní žije ve velké nouzi pouze ze 47 šilinků měsíčně. Josef Ferdinand jakékoli nároky i s ohledem na nesmyslnost požadované částky pochopitelně odmítal⁷⁸⁰ – notářský akt z května 1903 Wölflingovi sice umožňoval odkázat polovinu renty své vdově,⁷⁸¹ nic takového ovšem bývalý arcivévoda neučinil, neboť manželství bylo roku 1907 rozvedeno a Vilemína tedy ani nebyla v právním slova smyslu jeho vdovou. Civilní zemský soud, který se záležitostí následně zabýval, dal nakonec Josefu Ferdinandovi za pravdu.⁷⁸² Toto rozhodnutí představovalo definitivní tečku za jednou z nejpozoruhodnějších afér habsbursko-lotrinského rodu.

Po příčinách rozvinutí kauzy Leopolda Wölflinga je přitom nutné pátrat hluboko v minulosti, v dobách Leopoldova dětství a dospívání. Rodinné prostředí arcivévody bylo podobně jako v jiných panovnických rodinách poznamenáno chladnou strnulostí a obřadností, stejně jako častou nepřítomností rodičů. Zásadní vliv na Leopoldovo budoucí životní směřování měl zřejmě problematický vztah s matkou, jenž pramenil z nepřekonatelné rozdílnosti životních postojů i matčina citového chladu. Velkovévodkyně Alice nejenže nedokázala uspokojit synovu přirozenou potřebu být milován, navíc před ním otevřeně upřednostňovala svého druhorozeného syna Josefa Ferdinanda, jehož nakonec Leopold v dospělosti upřímně nenáviděl. Matčiny pozdější snahy vštípit nejstaršímu synovi zodpovědnost, religiozitu a konzervativní smýšlení, jež byly jí samotné vlastní, narazily na tuhý odpor a naprosté nepochopení.

Tíhu svého arcivévodského postavení si Leopold začal jasně uvědomovat během studií na námořní akademii v Rijece. Jeho při každé příležitosti zdůrazňovaná arcivévodská

⁷⁸⁰ Sám Leopold Wölfling byl po roce 1918 nucen se kvůli znehodnocení rakouské měny obejít prakticky bez finanční podpory své rodiny. Viz kapitola Občan Leopold Wölfling.

⁷⁸¹ Podrobněji v kapitole Rezignace na hodnost arcivévody.

⁷⁸² Neue freie Presse – Abendblatt, 20. srpna 1937, s. 8.

hodnost vytvářela ve vztahu ke spolužákům hlubokou propast, jíž se mu nikdy nepodařilo překlenout. Za zásadní zlom své životní dráhy sám arcivévoda považoval císařovo zamítnutí sňatku s milovanou Elvírou Bourbonskou. Nedokázal pochopit chlad a lhostejnost, se kterou panovník jeho prosbu zamítl, a s realitou jeho absolutní autority nad členy rodiny se nesmířil ani v následujících letech.

První otevřené konflikty s císařskou rodinou a nadřízenými na sebe nenechaly dlouho čekat. Během plavby kolem světa roku 1893 se arcivévoda dostal do sporů s důstojnickým sborem a zejména s nenáviděným bratrancem Františkem Ferdinandem d'Este. Psychicky se zhroutil, musel loď opustit a jeho kariéra u námořnictva vzala za své. V následujících letech, jež strávil jako důstojník pěchoty, vedl Leopold Ferdinand velmi bouřlivý život. Střídal milenky a zplodil několik nemanželských dětí, holdoval alkoholu a neustále dělal dluhy, jež musela opakovaně hradit jeho rodina. Třebaže podobný způsob života nebyl u mladých arcivévodů výjimkou a v rodině se obvykle setkával s vysokou mírou tolerance, na senzibilního Leopolda působil naprosto destruktivně. Jen totiž posílil jeho duševní nevyrovnanost, sklony k alkoholismu a depresím. Špatný psychický stav se nakonec negativně odrazil i na doposud slibně se rozvíjející profesní kariéře. Pokusy rodiny zastavit tento sebezničující proces se setkaly s neúspěchem. Pobyt v ústavu pro léčbu duševních poruch měl pouze krátkodobý účinek a snahy rodičů o ukončení jeho skandálního vztahu s prostitutkou Adamovičovou měly za výsledek jen další prohloubení Leopoldovy zášti vůči rodině i svému postavení. Zoufalý arcivévoda nakonec nenalezl jiné východisko z hluboké životní krize než tajný útěk do Švýcarska a následnou rezignaci na pozici a hodnost arcivévody.

Císařský dvůr zasáhla zpráva o Leopoldově rezignaci jako blesk z čistého nebe. Po překonání prvotního úleku však panovník zareagoval chladnokrevně a nemilosrdně. Přijal Leopoldovu rezignaci a současně nařídil provést kroky s ní spojené – tedy vyloučení z armády, zákaz pobytu na území monarchie a především zastavení vyplácení arcivévodského výživného. Tímto císař považoval celou záležitost jednou pro vždy za vyřízenou. Jeho předpoklad, že Leopold Ferdinand – podobně jako oba jeho předchůdci Jindřich Waidek a Jan Orth – podmínky rezignace bezvýhradně přijme, se však ukázal jako zcela lichý.

Právě ztráta finanční podpory představovala pro Leopolda Wölflinga podmínku zcela neakceptovatelnou. Neměl k dispozici pravidelnou peněžní rentu jako Jindřich Waidek a ani neměl v úmyslu realizovat se jako podnikatel po vzoru Jana Ortha. Přijetím císařových podmínek by přišel jak o výživné, tak o důstojnický plat, což tehdy byly jeho

jediné finanční příjmy. Rozhodl se proto ke zcela bezprecedentnímu kroku – najal si právníka a jeho prostřednictvím se začal domáhat finanční podpory ze strany císařské rodiny. Nejpalčivější problém přitom zdaleka nepředstavovala jen hrozba medializace případu a skandalizace císařské rodiny (jež ostatně byla později naplněna), ale především neschopnost císařského dvora právně si vynutit plnění podmínek císařova reskriptu. Kauza Leopolda Wölflinga poprvé jasně odhalila limity Císařského rakouského rodinného statutu. Ten panovníka sice opravňoval téměř neomezeně zasahovat do životů všech svých příbuzných, kromě autority císařského majestátu mu však neposkytoval téměř žádné účinné nástroje k prosazení své vůle. Vůči člena rodiny, který se rozhodl nerespektovat císařskou autoritu, tak byl monarcha prakticky bezmocný.

Již na konferenci pořádané císařem v souvislosti s Wölflingovou kauzou koncem prosince 1902 byla vyslovena myšlenka nezbytnosti finančního vyrovnání s bývalým arcivévodou. Sám císař – Wölflingovým přístupem nepochybně silně pobouřen – však zřejmě jeho nároky dlouho odmítal a trval na právní platnosti celé rezignace. Ochotu k dohodě se synem nakonec projevil původně rovněž neoblomný toskánský velkovévoda, bylo však více než zřejmé, že jeho skromné finanční prostředky zdaleka nebudou schopny uspokojit synovy vysoké nároky. Míra spletitosti celé záležitosti následně vzrůstala úměrně s rostoucím odhodláním Leopolda hájit své nároky vůči rodině. Stále nové teorie Wölflingova advokáta stavěly císařskou rodinu před reálnou hrozbu rozvinutí nesmírně závažného právního problému.

K jeho soudnímu řešení však naštěstí dojít nemuselo. Nakonec zvítězil pragmatismus ministra c. a k. domu a zahraničních věcí hraběte Gołuchowského. S největší pravděpodobností se právě on zasadil o co možná nejdiskrétnější a elegantní vyřešení celého problému. Zřejmě na základě jeho osobní intervence nakonec císař projevil svou velkorysost a vlastními finančními prostředky umožnil Leopoldovu otci uzavřít se synem finanční vyrovnání, jehož obsah nakonec uspokojil všechny zúčastněné strany. Pro císařskou rodinu se stala kauza Wölfling navíc cenným poučením do budoucna. Případ arcivévody Ferdinanda Karla (Ferdinanda Burga) tak mohl být vyřešen bez větších obtíží a prakticky bez účasti médií a veřejnosti.

Po ukončení své kauzy se bývalý arcivévoda usadil ve Švýcarsku, zapsal se jako posluchač curyšské polytechniky a dokonce se mu podařilo částečně obnovit rodinné vazby, jež události kolem jeho rezignace vážně narušily. Brzy se však ukázalo, že životního štěstí zřejmě ani v novém životě nedosáhne. Tragickým se ukázal zejména výběr

životních partnerek a duševní klid bývalý arcivévoda marně hledal rovněž v kolonii „přírodních lidí“ v Asconě u Locarna.

Po rozpadu druhého manželství roku 1912 se nepoučitelný Leopold Wölfling znovu vrhl do víru bohémského života. Žil ze dne na den, mrhal penězi a zas a znovu projevoval slabost pro padlé dívky, v jejichž náručí marně hledal lásku a pochopení. Skutečně zlé časy však pro bývalého arcivévodu nastaly teprve po vypuknutí první světové války, neboť jej vysoká poválečná inflace prakticky připravila o výživné. Jeho život po roce 1918 představoval nekonečnou sérii neúspěšných pokusů o nalezení trvalejšího zaměstnání, při nichž se Leopold ani v nejmenším nerozpakoval zneužívat své bývalé rodiny.

Výstřední způsob Wölflingova života zaznamenal ohlas nejen v žurnalistice, ale dokonce i na stránkách krásné literatury a v dramatické tvorbě. Zájem vzbuzovaly zvláště kuriózní poměry jeho prvního manželství. V lednu 1907 byla na prknech varietního divadla Folies Bergère uvedena scénka, v níž si vzal na mušku nadcházející rozvod Wölflingových proslulý komik Félix Galipaux, který „udělal z Wölflinga nehoráznou karikaturu“.⁷⁸³ Veselohru s podobným námětem zařadilo do svého repertoáru též wiesbadenské divadlo.⁷⁸⁴ Leopold byl rozhořčen a dokonce prý zvažoval, že na Folies Bergère podá žalobu.⁷⁸⁵ Katastrofa Wölflingova druhého manželství pro změnu roku 1913 inspirovala autorku Veru Vestu k sepsání knihy „Eines früheren Erzherzogs Eheirrung (Leopold Wölfling und Maria Ritter)“.

V nedávné době našlo ohlas v beletrii rovněž přátelství nonkonformního arcivévody s novinářem Felixem Saltenem – stalo se inspirací pro historický detektivní román „Ermittlungen im Falle Mutzenbacher“ z pera rakouského spisovatele Josefa J. Preyera. Ústřední postava románu – soukromý detektiv Alexander Loos – je osloven bývalým knězem, jemuž je vyhrožováno, že bude označen za autora skandální „Josefíny Mutzenbacherové“. Loos se svým společníkem proto pátrají po pravém autorovi díla. Felix Salten, jenž je veřejností považován za pravého autora, Loosovi sdělí, že on není pisatelem knihy, jméno skutečného autora však odmítá prozradit. Pátrání zavede Loosova společníka až do kolonie „přírodních lidí“ v Asconě za Leopoldem Wölflingem a jeho ženou Vilemínou. Jako skutečný autor je nakonec odhalen právě bývalý arcivévoda, jenž v knize

⁷⁸³ Cit. dle: Die Affäre Wölfling, Fremden-Blatt, 19. ledna 1907, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁷⁸⁴ Wölfling als Held eines Lustspieles, Salzburger Volksblatt, 23. srpna 1907, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

⁷⁸⁵ Die Affäre Wölfling, Fremden-Blatt, 19. ledna 1907, NA, RAT, část Ferdinand IV., kart. 186.

zachytil vzpomínky z dětství své ženy Vilemíny – alias Josefíny Mutzenbacherové – a jejích dvou bratrů Franze a Lorenze.⁷⁸⁶

⁷⁸⁶ PREYER, Josef J., Ermittlungen im Falle Mutzenbacher, Steyer 2008.

Seznam pramenů a literatury

Nevydané prameny

ETH-Bibliothek, Archive, Akz. 2002–05, Hörerlisten [Wintersemester 1904/1905, Sommersemester 1905, Wintersemester 1905/1906, Sommersemester 1906, Wintersemester 1906/1907, Sommersemester 1916]

ETH-Bibliothek, Archive, SR2: Anhang 1906, Programm der Eidgenössischen polytechnischen Schule für das Wintersemester 1906/1907.

Moravský zemský archiv v Brně, Římskokatolický farní úřad Brno – svatý Petr a Pavel (na dómě), Kniha narozených 1860–1880, č. matriky 16946.

Moravský zemský archiv v Brně, Římskokatolický farní úřad Břeclav, Kniha narozených 1874–1889, č. matriky 2425.

Moravský zemský archiv v Brně, Římskokatolický farní úřad Břeclav, Kniha zemřelých 1856–1883, č. matriky 2452.

Národní archiv, Rodinný archiv toskánských Habsburků, část Ferdinand IV., nezpr., sign. 60, inv. č. 566–569, kart. 183–186.

Národní archiv, Rodinný archiv toskánských Habsburků, část Ferdinand IV., nezpr., sign. 62, inv. č. 581–583, kart. 193–195.

Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, Nachlass Leopold Wölfling.

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Habsburg-Lothringische Familienurkunden, Kaiserliches Familienstatus des Erzhauses, von Kaiser Ferdinand I. erlassen, Familienurkunden 2362, Sign. AT-OeSTA/HHStA UR FUK 236.

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des kaiserlichen Hauses, Einzelne Abhandlungen, Angelegenheit der ehemaligen Kronprinzessin von Sachsen, Luise, geborene Erzherzogin von Toskana, Sign. AT-OeStA/HHStA HausA Ministerium des k.k. Hauses EA 12-1.

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des kaiserlichen Hauses, Einzelne Abhandlungen, Angelegenheit der ehemaligen Kronprinzessin von Sachsen, Luise, geborene Erzherzogin von Toskana, Leopold Wölfling (Erzherzog Leopold Ferdinand von Toskana), Sektionschef Dr. H. Schlitter, Direktor des k. u. k. Haus-

, Hof- und Staatsarchiv, Sign. AT-OeStA/HHStA HausA Ministerium des k.k. Hauses EA 12-1.

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-. Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des kaiserlichen Hauses, Einzelne Abhandlungen, Angelegenheit des ehemaligen Erzherzogs Leopold Ferdinand von Toskana (Leopold Wölfling), Sign. AT-OeStA/HHStA HausA Ministerium des k.k. Hauses EA 13-1.

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-. Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des kaiserlichen Hauses, Einzelne Abhandlungen, Verzichtleistung des Erzherzogs Ferdinand Karl auf Titel und Rang eines Erzherzogs (Ferdinand Burg), Sign. AT-OeStA/HHStA HausA Ministerium des k.k. Hauses EA 14-3.

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kvalifikační list Albina svobodného pána von Teuffenbach.

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kvalifikační list arcivévody Josefa Ferdinanda Toskánského.

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kvalifikační list arcivévody Leopolda Ferdinanda Toskánského.

Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes, 190. Sitzung der XVII. Session am 17. Jänner 1903.

Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes, 32. Sitzung der XXI. Session am 21. November 1911.

Wiener Stadt- und Landesarchiv, Historische Meldeunterlagen.

Vydané prameny

ADAMOVIĆ-WÖLFLING, Wilhelmine, Meine Memoiren, Berlin 1908.

BOURGOING, Jean de (ed.), Briefe Kaiser Franz Josefs an Frau Katharina Schratt, Wien 1964.

HAMANNOVÁ, Brigitte (ed.), Moje milá, dobrá přítelkyně. Milostný vztah císaře Františka Josefa I. a herečky Kateřiny Schrattové, Praha 2002.

KETTERL, Eugen, Paměti komorníka císaře Františka Josefa I.: Zachovej nám, Hospodine: Císař v nedbalkách, Praha 1993.

LEHMANN, Adolph, Lehmanns Allgemeiner Wohnungsanzeiger 1921, II. svazek, Wien 1921.

- PRASCHL-BICHLEROVÁ, Gabriele (ed.), Císařské dětství. Z deníku arcivévody Karla Ludvíka, bratra císaře Františka Josefa, Praha 1999.
- SAATHEN, Friedrich (ed.), Anna Nahowská a císař František Josef: Zápisky, Praha 1994.
- SCHADOVÁ, Martha – SCHAD, Horst (edd.), Marie Valérie. Deník nejmilejší dcery císařovny Alžběty Rakouské, Praha 2007.
- SCHNÜRER, Franz (ed.), Briefe Kaiser Franz Josephs I. an seine Mutter. 1838–1872, München 1930.
- SZTÁRAYOVÁ, Irma, Poslední léta císařovny Alžběty. Vzpomínky dvorní dámy, Praha 2005.
- TOSCANA, Luise von, Mein Lebensweg, Dresden 2004.
- WÖLFLING, Leopold, Als ich Erzherzog war, Wien 1988.
- WÖLFLING, Leopold, Habsburkové ve vlastním zrcadle. Životní vzpomínky, Praha [b. r.].
- WÖLFLING, Leopold, Poslední Habsburkové. Vzpomínky a úvahy, Praha 1924.
- WÖLFLING, Leopold, Z arcivévody hokynářem. Paměti habsburského arcivévody Leopolda Toskánského, Rudná u Prahy a Vimperk 1996.

Tisk

Badner Zeitung, Berliner Lokalanzeiger, Coburger Zeitung, Der Floh, Die Neue Zeitung, Die Zeit, Journal de Genève, Neue freie Presse, Pester Lloyd, Prager Tagblatt, Reichspost, Salzburger Chronik, Salzburger Zeitung, Sport und Salon, Wiener Bilder, Wiener Montags-Post, Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, Wiener Zeitung.

Literatura

- BESTENREINER, Erika, Luise von Toscana. Skandal am Königshof, München 1999.
- BESTENREINEROVÁ, Erika, Sisi a její sourozenci, Praha 2004.
- BOLOGNE, Jean Claude, Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě, Praha 1997.
- CORTI, Egon Caesar, Alžběta. Zvláštní žena, Praha 2008.
- CONTI, Egon Caesar, Kaiser Franz Joseph, Wien 1965.

- ČORNEJOVÁ, Ivana – RAK, Jiří – VLNAS, Vít, Ve stínu Tvých křídel... Habsburkové v českých dějinách, Praha 1995.
- DICKINGER, Christian, Černé ovce mezi Habsburky. Vyvrženci a prostopášníci slavného panovnického rodu, Praha 2001.
- DICKINGER, Christian, Černé ovce mezi Wittelsbachů. Mezi trůnním sálem a blázincem, Praha 2005.
- DICKINGER, Christian, Habsburkové bez iluzí. Jací byli doopravdy? Praha 2002.
- EGGHARDT, Hanne, Habsburgs schräge Erzherzöge. Dem Kaiser blieb auch nichts erspart, Wien 2008.
- GALANDAUER, Jan, František Ferdinand d'Este. Následník trůnu, Praha a Litomyšl 2000.
- GALANDAUER, Jan, Karel I. Poslední český král, Praha 1998.
- GALANDAUER, Jan, Osud trůnu habsburského, Praha 2013.
- GREBELSKY, Petr Ch., Dvorjanskije rody Rossijskoj Imperii, díl II., St. Petersburg 1995.
- GREGOROVICHOVÁ, Eva a kol., Ludvík Salvátor. Vědec a cestovatel, Brandýs nad Labem a Stará Boleslav 2005.
- GRÖSSINGOVÁ, Sigrid Maria, Korunní princ Rudolf. Volnomyšlenkář – svůdník – psychopat, Praha 2003.
- GRÖSSINGOVÁ, Sigrid Maria, Kupecká dcera v domě Habsburků. Filipina Welserová a její léčitelské umění, Praha 1993.
- HAMANN, Brigitte, Elisabeth. Kaiserin wider Willen, Wien 1997.
- HAMANNOVÁ, Brigitte, Habsburkové. Životopisná encyklopedie, Praha 2001.
- HAMANNOVÁ, Brigitte, Rudolf Habsburský. Princ a rebel, Praha 2006.
- HAMMONDOVÁ, Beate, Největší milostný příběh na dvoře habsburském. František Ferdinand a Žofie Chotková, Praha 2004.
- HERRE, Franz, Císař František Josef I. Jeho život – jeho doba, Praha 1998.
- HERRE, Franz, Marie Luisa. Napoleon byl její osud, Praha 1997.
- HERRE, Franz, Marie Terezie, Praha 1996.
- HERRE, Franz, Metternich, Praha 1996.
- HARTMANN, Peter C., Francouzští králové a císaři v novověku, Praha 2005.
- HOLLER, Gerd, Louise von Sachsen-Coburg. Ihr Kampf um Liebe und Glück, Wien und München 1991.
- HOLLER, Gerd, Žofie. Matka Františka Josefa I. Tajná císařovna, Praha 1997.
- JANÁČEK, Josef, Rudolf II. a jeho doba, Praha a Litomyšl 1997.

- KOVAŘÍKOVÁ, Lenka, Lotrinští velkovévodové a Maremma, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2008.
- LENDEROVÁ, Milena, Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky, Praha 2002.
- LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel, Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století, Praha 2006.
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie, Z dějin české každodennosti. Život v 19. století, Praha 2011.
- LIST, Joachim, Beiträge zur Stellung und Aufgabe der Erzherzoge unter Kaiser Franz Josef I. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Geistwissenschaftlichen Fakultät, Wien 1982.
- MARKUS, Georg, Causa Mayerling, Praha 1994.
- MARKUS, Georg, Kateřina Schrattová. Císařova tajná žena, Praha 1997.
- NEMEC, Norbert, Die heimlichen Ehen der Erzherzoge Heinrich und Ferdinand Karl. Ein Vergleich, Wien 2005.
- Neue deutsche Biographie, Berlin 1994, sv. XVII.
- Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Graz und Köln, 1954, sv. I.
- Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Wien 1975, sv. VI.
- Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Wien 1980, sv. VIII.
- Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Wien 1991, sv. X.
- PEHAM, Helga, Leopold II. Herrscher mit weiser Hand, Graz 1987.
- PERNES, Jiří, Habsburkové bez trůnu, Praha 1995.
- PESENDORFER, Franz, Die Habsburger in der Toskana, Wien 1988.
- POHL, Walter – VOCELKA, Karl, Die Habsburger. Eine europäische Familiengeschichte, Graz 1993.
- PRASCHL-BICHLEROVÁ, Gabriele, Lásky a sňatky Habsburků. Milostné příběhy a události kolem sňatků habsburského rodu, Praha 1997.
- PREYER, Josef J., Ermittlungen im Falle Mutzenbacher, Steyer 2008.
- RENNHOFER, Friedrich, Ignaz Seipel: Mensch und Staatsmann. Eine biographische Dokumentation, Wien 1978.
- RIEDMUELLER, Kurt, Felix Salten als Mensch, Dichter und Kritiker. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien, Wien 1949.
- SALTEN, Felix, Ze vzpomínek Josefíny Mutzenbacherové, Praha 2010.

- SCHAD, Martha, Kaiserin Elisabeth und ihre Töchter, München 2004.
- SCHIELOVÁ, Irmgard, Stefanie. Životní osudy vdovy po následníkovi rakouského trůnu, Praha 2002.
- SCHMIDT-BRENTANO, Antonio, Die k. k. bzw. k. und k. Generalität 1816–1918, Wien 2007.
- SODOMKA, Lubomír – SODOMKOVÁ, Magdalena – SODOMKOVÁ, Markéta, Kronika Nobelových cen I. (fyzika, chemie, fyziologie a medicína 1901–2000), Liberec 2002.
- ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století, Praha 2007.
- UHLÍŘ, Dušan, Cesta toskánského prince za císařskou korunou, in: Historický obzor, roč. 22, č. 7/8, s.
- URBAN, Otto, František Josef I., Praha 1999.
- VEBER, Václav – HLAVAČKA, Milan – VOREL, Petr a kol., Dějiny Rakouska, Praha 2009.
- Velký slovník naučný, Praha 1999.
- VOCELKA, Karl – HELLER, Lynn, Život Habsburků. Kultura a mentalita jednoho rodu, Praha 2012.
- VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, Jak se žilo za časů Františka Josefa I., Praha 1996.
- WEISSENSTEINER, Friedrich, Dcery Habsburků na cizích trůnech, Praha 2001.
- WEISSENSTEINER, Friedrich, Ein Aussteiger aus dem Kaiserhaus: Johann Orth, Wien 1985.
- WEISSENSTEINER, Friedrich, Reformier, Republikaner und Rebellen. Das andere Haus Habsburg-Lothringen, München 1995.
- WIESFLECKER, Peter, Studien zur habsburgischen Heirats- und Familienpolitik im Zeitalter Kaiser Franz Josefs I. Austritte aus dem Kaiserhaus und Ehen mit Bürgerlichen, Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Wien 1989.
- WINDISCH-GRAETZ, Ghislaine, Alžběta. „Rudá vévodkyně“. Život vnučky Františka Josefa I., Praha 1998.
- WINKELHOFEROVÁ, Martina, Šlechtictví zavazuje. Osudy žen v c. k. monarchii, Praha 2012.
- WINKELHOFEROVÁ, Martina, Viribus unitis. Císař a jeho dvůr. Nový pohled na Františka Josefa, Praha 2011.

WURZBACH, Constantin von, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, sv. VII, Wien 1861.

ŽUPANIČ, Jan, Habsburkové ve 20. století, in: Historický obzor, 2006, roč. 17, č. 1/2, s. 2–9.

ŽUPANIČ, Jan, Nová šlechta rakouského císařství. Praha 2006.

ŽUPANIČ, Jan, Židovská šlechta podunajské monarchie, Praha 2012.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Leopoldovi rodiče velkovévodkyně Alice a velkovévoda Ferdinand IV.

NA, RAT, Sbírka fotografií, kart. 11.

Příloha č. 2: Leopoldův otec velkovévoda Ferdinand IV. (sedící vlevo) se svými bratry: (zleva) Janem Nepomukem (pozdějším Janem Orthem), Ludvíkem Salvátorem a Karlem Salvátorem.

NA, RAT, Sbírka fotografií, kart. 5.

Příloha č. 3: Toskánská velkovévodkyně Alice čtoucí knihu v salonu salcburské rezidence.

NA, RAT, Sbírka fotografií, kart. 1.

Příloha č. 4: Arcivévoda Leopold Ferdinand ve věku devíti let.

NA, RAT, Sbírka fotografií, kart. 11.

Příloha č. 5: Leopoldův vychovatel major Albin svobodný pán von Teuffenbach.

NA, RAT, Sbírka fotografií, kart. 8.

Příloha č. 6: Leopold Ferdinand (druhý zleva) se spolužáky z námořní akademie v Rijece.

NA, RAT, Sbírka fotografií, kart. 16.

Příloha č. 7: Leopold Ferdinand v dobách studií na rijecké námořní akademii.

NA, RAT, Sbírka fotografií, kart. 16.

Příloha č. 8: Arcivévoda Leopold Ferdinand (vlevo) se svými sourozenci.

NA, RAT, Sbírka fotografií, kart. 11.

Příloha č. 9: Rodina velkovévody Ferdinanda IV. na letním sídle v Lindau.

NA, RAT, Sbírka fotografií, kart. 1.

Příloha č. 10: Leopold Ferdinand se svými bratry.

NA, RAT, Sbírka fotografií, kart. 11.

Příloha č. 11: Leopold Ferdinand s bratry v pozdějším věku.

NA, RAT, Sbírka fotografií, kart. 13.

Příloha č. 12: Vilemína Adamovičová, pozdější první manželka Leopolda Wölflinga.

ÖNB, Bildarchiv und Grafiksammlung, Sign. Kor 490 A.

Příloha č. 13: Arcivévoda Leopold Ferdinand v důstojnické uniformě.

ÖNB, Bildarchiv und Grafiksammlung, Sign. Kor 482 B.

Příloha č. 14: Karikatura F. Graetze v listu Der Floh s textem: „Reportér: ‚A teď ještě to nejdůležitější, prosím: Vaše nejoblíbenější značka šampaňského?‘ Leopold Wölfling: ‚Ach, já si moc na etiketu nepotrpím‘“.

Der Floh, 4. ledna 1903, s. 1.

Příloha č. 15: Leopoldova sestra saská korunní princezna Luisa.

ÖNB, Bildarchiv und Grafiksammlung, Sign. Pf 14.090: C (6).

Příloha č. 16: Luisa Toskánská se svým druhým manželem hudebním skladatelem Enricem Tosellim.

ÖNB, Bildarchiv und Grafiksammlung, Sign. KO 1.460 – C.

Příloha č. 17: Společenství „přírodních lidí“ v Asconě u Locarna. Vpravo dole vila manželů Wölflingových v Zugu.

Wiener Bilder, 2. ledna 1907, s. 4.

Příloha č. 18: Svatba Leopolda Wölflinga s Marií Magdalenou Ritterovou v říjnu 1907.

Wiener Bilder, 30. října 1907, s. 1.

Příloha č. 19: Leopold Wölfling s adoptivní dcerou Aloisií a zetěm Johannem Böhmem před obchodem se smíšeným zbožím.

ÖNB, Bildarchiv und Grafiksammlung, Sign. NB 531.843 – B.

Příloha č. 20: Leopold Wölfling v pokročilém věku se svou třetí manželkou Clarou Grögerovou.

ÖNB, Bildarchiv und Grafiksammlung, Sign. NB 531.844 – B.